

ERDÉLYI MAGYARSÁG

I. ÉVFOLYAM
1990. MÁJUS

A hóhér
vigyázza
áldozatát

Románia a
szerződés-
szegő

Két Trianon

Kelet miért
hallgat?

2

1920 június 4-én a történelmi Magyarország szétदारabolását a győztesek pezs-gővel ünnepelték Trianon-ban. A szerzésre berendezkedett államok képviselői nem voltak restek a magyar elmúlás kovácsolásában. Kibicek és főszereplők hamisították a statisztikákat, átrajzolták a térképeket, hazug jelentéseket gyártottak. Ha szükségesnek látszott, a "történelemcsinálást" divák-ra, kokottokra, szajhákra bízta. Kik éjjel az ágyék örömében részesültek, nem tagadhatták meg, hogy ne annak az emlékével üljenek tárgyalóasztalhoz. Mikor *Teleki Pál* döbbenetesen sorolta *Lloyd George*-nak, hogy a háttérben milyen eszközökkel dolgoznak ellenünk, a brit miniszterelnök csak annyit mondhatott: "Too late, Sir!" (Késő már, uram!) Ez a rezignált tömondat nem kevesebbet jelentett, minthogy elvégeztetett, a magyarság számára kész a szemfedő.

A pezsgőző trianoni győzők okkal gondolhatták, hogy nemcsak a történelmi Magyarország dőlt sírbz, de a maradék ország sem lesz képes többé lábra állni. És ami ennél is fontosabb: hittek, hogy Trianonban végleg megpecsételődött a magyar nemzet sorsa is, elkezdődött tántorgása a sír felé.

Akkor ott úgy gondolták, hogy az a groteszk csonkabonka valami, amit továbbra is Magyarországnak csú-

folt a nemzetközi közmegegyezés, belerokkan szerve-sen fejlődött gazdaságának szétzilálásába: a nyersanyag-és piachiányba. Ha nem a tényleges ellehetetlenülésé-be, akkor annak a tudatába, hogy lelkileg elviselhetetlen terhet raktak rá. Mára azonban egyértelműen kiderült: Európának ismét szüksége van ránk, mint ahogy nekünk is Európára. A történelem rendező elve, ellentmondva a trianoni klub szándékainak, mind gyakrabban sodor bennünket az öreg kontinens történe-sinek színpadára. Szerepvállalásunkat figyelve, az ellenünk szövetezőknek alighanem végleg be kell látni-

Hetven év

ok: Európa számára a magyarság politikai-erkölcsi-szellemi tőke és hajtóerő – a realitás szükséglete.

Józanul megítélhető az is, hogy a nemzet megpróbáltatását jelentő trianoni tragédia a nagy katarzist követően meghozta a nemzeti egybetartozás gondolatának újjáéledését. Az országhatárokat, sőt kontinenseket átszelő, nemzeti gondolat úgy vált holnapot terem-tő erkölcsi erővé, hogy a csonkává nyomorított magyar állam a 80/90-es évek fordulóján megselekedte azt a történelmi értékű váltást, amely Közép-Európa szerte elindítója volt az egy-

pártrendszerű struktúra bomlásának, s – úgy tűnik – új történelmi korszakkal ajándékozta meg földrés-zünket. Ma már történelmi bizonyosság, hogy a pártá-lam nyomorúságából a bé-kés kiút kovácsolói mi voltunk. Nagymértékben hozzájárultunk ahhoz, hogy régióinkban fölgyorsuljon a demokratizálódási folya-mat, hogy új formában lehessen végiggondolni Európa egyetemességét. Ne féljünk kimondani, leírni, hogy ezzel megteremtődött az az esély is, hogy kidolgozzuk Erdély népei önrendel-kezési lehetőségének, a térség népei közötti együttműködésnek olyan új modell-jét, amely a trianoni tragédiát is vég-re szégyenle-tes történelmi emlékké silá-nyítja. Hozzájárulásunkkal az európai

kettéosztottság megszünte-téséhez, az együttműködés új elveinek kidolgozásához, megváltottuk magunknak a belépőt a harmadik évezred Európájába. Mégpedig oly-képpen, hogy a magyar nemzet szabadon együttmü-ködhessen a demokráciát gyakorló többi néppel.

Mostanra már Európa új történelmének alakítói is fölimmerték, és ezt nemegyszer megfogalmazták, ki-hangsúlyozták, hogy a magyarság európai jelenlété-nek ezerszáz esztendeje az elkövetkezendő időre is energiát kölcsönözhet a térség politikai stabilitásának fenntartásához.

Romániai magyar értelmiségiek nyilatkozata

1990. március 19-én a müncheni Ferenczy Presse Agentur rendezésében magyar és román értelmiségiek egy csoportja párbeszédet folytatott Budapesten a magyar-román megbékélés lehetőségeiről. A találkozó fővédnöke Horn Gyula, a Magyar Köztársaság külügyminisztere volt. A megbeszélés résztvevői nyilatkozatban ítélték el az emberáldozatot is követelő marosvásárhelyi magyar ellenes atrocitásokat. A zárónyilatkozatban érintették a két napos megbeszélésen fölvetett kérdések egy részét, más vitatémák, egyetértés hiányában nem kerültek be a kommunikációba. Különbő okok miatt a két deklaráció egyikét sem írta alá a résztvevők mindegyike. Mi egy harmadik nyilatkozatot adunk közre – minden kommentár nélkül.

NYILATKOZAT

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség vezetőségének Budapesten tanácskozó tagjai, akik vezető román értelmiségiekkel együtt a történelmi kiegyezésért folyó párbeszédre vesznek részt, mély felháborodással szereztek tudomást a román nacionalista körök uszítására marosvásárhelyen és Szatmáron az RMDSZ helyi szervezetei és a helyi magyar lakosság ellen elkövetett atrocitásokról. Kérjük a román kormány azonnali közbelépését és az eseményekben vétkes személyek felelősségre vonását. Egyúttal a nemzetközi közvéleményhez fordulunk. Szükségesnek tartjuk pártatlan megfigyelők jelenlétét a veszélyeztetett térségben.

Budapest, 1990. március 20.

Balázs Sándor, Cs. Gyimesi Éva, Domokos Géza, Kántor Lajos,
Kányádi Sándor, Lányi Szabolcs, Markó Béla, Sylvester Lajos.

Erdélyi Magyarország
I. évfolyam, 2. szám
1990. május
Független politikai és művelődési szemle
Megjelenik: negyedévenként

Főszerkesztő: Kőteles Pál
Főszerkesztő-helyettes: Ács Zoltán
Művészeti szerkesztő: Gergely István

Szerkesztőség: H-1021 Budapest,
Kuny Domonkos u. 4/C
Telefon: 175-0089

Kiadja a Magyar Világ Kiadó Kft.
Felelős kiadó: Halász György
A kiadó címe: H-1068 Budapest,
Benczúr u. 15.
Telefon: 122-5616
Telefax: 122 24 21
Telex: (22) 3317

Szedés: Ciceró kft
Az aláírt vagy névvel ellátott cikkek nem
feltétlenül azonosak a szerkesztőség
véleményével, azokért mindenkor a szerző
felelős.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza!
HU ISSN 0865-6819
ZALAI NYOMDA ZALAEGERSZEG,
F. V.: GALLA JÓZSEF IGAZGATÓ

Magyarországon terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a
Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR), Budapest XIII., Lehel utca 10/A 1900
- közvetlenül vagy postautalványon, valamint
átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámra. Külföldön történő előfizetés:
cskekken vagy pénzesutalványon a Magyar Világ
Kiadó Kft. címén (1068 Budapest, Benczúr u.
15.) vagy a képviselőteken.

Előfizetési díj:
20 USA-dollár légipostaköltséggel együtt.
KÉPVISELETEK:
USA, KANADA:
Leslie J. Dus.
P. O. Box 26244 Cleveland, Ohio 44126
Telefon: (216) 779-9797
Eva DiGioia
P. O. Box 70, KEASBEY N. J. 08832
(201)-442 6838
AUSZTRIA: Österreichische Länder Bank
Aktiengesellschaft, Wien, Konto-Nr.:
243-190-188/01
BRAZÍLIA: Livraria D. Landy Ltda, Rua 7 de
Abril 252, s/50 (Cep 01044) Sao Paulo
DÁNIA: Jozsef Fekete, Albertslundsvej 73. 2625
Vallensbaek
NAGY-BRITANNIA: Klára Adams, Hungarian
Book Agency 87 Sewardstone Road,
London E2 9HN
Tel.: 00-44-1-980-9096
NSZK: Lajos L. Rozmán, Hinterm Bahnhof 28. A
Postfach 42 11, 8500 Nürnberg 1.
OLASZORSZÁG: Maria Toth Pitaluga,
Melibodes 41. 09045 Flumini (CA) c/c N
15853096
SVÁJC
Dr. P. VEZÉNYI Bernina Verlagsbuchhandlung
Postfach 8365, CH-8050 Zürich

Más országokban az Erdélyi Magyarország
előfizethető a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat
partnereinél is:
AUSZTRÁLIA: GLOBE BOOK CO., 702 George
St. Sydney NSW 2000
BELGIUM: "DU MONDE ENTIER" S. A. Rue de
Midi 162, B-1000 Bruxelles
FINNORSZÁG: AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA,
Keskuskatu 2, SF 00100 Helsinki 10
FRANCIAORSZÁG: SOCIÉTÉ BALATON 12, Rue
de la Grange-Batelière 75009 Paris
France-Hongrie ASSOCIATION 8, Rue de
Montyon 75009 Paris
HOLLANDIA: FAXON EUROPE Postbus 197,
1000 AD Amsterdam
IZRAEL: GONDOS Sándor P. O. Box 441515,
31333 Haifa LEPAC LTD. 15. Rambam Str. P. O.
Box 1136 Tel-Aviv
JUGOSZLÁVIA: FORUM Vojvode Misica broj. 1.
21000 Novi Sad
NORVÉGIA: A/S NARVESSENS LITTERATUR
TJENESTGE P. O. B.
6125 Etterstad Oslo 6.
SVÉDORSZÁG: ESSELTE TIDSKRIFTS
CENTRALEN P. O. B. 639. 101128 Stockholm

TARTALOMJEGYZÉK

- Hetven év
- Romániai magyar értelmiségek nyilatkozata
- Horn Gyula: Tömbök Európájából a régiók Európájába 2

VALÓSÁG

- Beke Mihály András: A hóhér vigyázza kiszemelt áldozatát 8
- Ágoston Vilmos: A román nemzet vizsgálja 10
- Halász Péter: Nem vagyok bizakodó.
Beszélgetés Domokos Pál Péterrel 12
- Cseri István: A kisebbség mindenütt ugyanazon
gondokkal küszködik
Beszélgetés Dobos Lászlóval 14
- Ács Zoltán: Van-e esélyük a megmaradásra?
Magyarok Burgenlandban 16
- Szlovéniában jó magyarnak lenni 19
- Félrevert harangok
(Részlet egy dokumentumfilm forgatókönyvéből) 21

MÉRLEG

- Benda Kálmán: Az erdélyi fejedelemség és a magyar
nemzeti hagyományok 24
- Wass Albert: Erdély - a megnevezhetetlen erő 26
- Köntös-Szabó Zoltán: Trianon gyermekei 27

SZÉPMÍVESSÉG

- Két Trianon 30
- Juhász Gyula: A békekötésre 30
- Móricz Zsigmond: Erdély 31
- Babits Mihály: Csonka Magyarország 31
- Reményik Sándor: Gyűrűt készítették 32
- Krúdy Gyula: Magyarok próbája 32
- Illyés Gyula: Szemtanú 34
- Szócs Géza: Kilenc erdélyi város 35

HISTÓRIA

- dr. Apponyi Albert: Legyünk öngyilkosok,
hogyan kerüljük a halált? 36
- "A magyar nyelv használata egyelőre megengedett" 37
- Kósa Csaba: Kettős tükrök 39
- Pomogáts Béla: Egy elfelejtett béke. Bukarest, 1918 42
- Nagybaczoni Nagy Vilmos: Megteszik majd az unokáink 43
- Szarka László: Masaryk lehetségesnek tartotta Trianon revízióját? 44
- Berlász Jenő: Tértépezett történelem 45
- Mátyás B. Ferenc: A franciák emlékeznek-e még? 50

VISSZAPILLANTÓ

- Telegdy Ferenc: Dunának, Oltnak egy a hangja? 52
- Beke György: Gyanta, 1944. szeptember 24. 54
- Ara-Kovács Attila: Antiszemitizmus és romániai holocaust 56
- Dr. Újvári Ferenc: Románia és a szerződésességek 58

FIGYELŐ

- Kenéz Ferenc: Diófa a palota mögött 60
- Kőteles Pál: Levélfele a szülőföldre 61
- Robotos Imre: Porban a Groza-szobor 62

POSTABONTÁS 63

LAPZÁRTA

- A román bomba 64
- Adalékok az önrendelkezési jog értelmezéséhez

E számunk illusztrációit a Képzőművészeti Főiskola hallgatói készítették.

A tömbök Európájából a régiók Európájába

Horn Gyula hétgyermekes angyalföldi munkáscsaládból származik. Érettségi után a rosztovi közgazdaság-pénzügyi főiskolát végezte el. Diplomásként először a Pénzügyminisztériumban kezdett dolgozni, majd 1959-től külügyi szolgálatra került. Külképviselteken, az MSZMP Külügyi Osztályán, illetve a minisztériumban teljesített szolgálatot, mindenütt a ranglétra legalsó fokán kezdve. 1989. májusában lett a külpolitika első számú irányítója. 1990-ben az NSZK-ban a Streseman társaság az emberi jogok érvényesítéséért tett erőfeszítéseit a Társaság aranyérmével ismerte el. Ez év márciusában az NSZK elnöke a Szövetségi Szolgálati Érdemrend nagykeresztjével tüntette ki.

A magyar külpolitika bizonyos hullámzásai, megtorpanásai ellenére is előremutató szerepet játszott az elmúlt két évtizedben. Hozzájárult ahhoz, hogy az országról kedvező kép alakuljon ki, hogy az európai értékek ismét visszakерüljenek, visszaintegrálódjanak a magyar belső viszonyokba. Mivel azonban a pártállami keretek között a párt- és ideológiai érdekeknek van primátusa, külpolitikánk nem mindig tudta, csak megkísérelte érvényesíteni a legközvetlenebb nemzeti érdekeket. Értékelésénél tehát egyaránt figyelembe kell venni korlátait és azt, hogy mennyire élt lehetőségeivel.

A szövetségi rendszeren belül a Szovjetunió nagyhatalmi érdekei vonták meg a magyar kezdeményezések határait. A mozgástér korlátozottságát mutatja a nemzetiségi problémák kezelése. Már 1967-től nyilvánvaló volt, hogy új, önálló koncepciót kell kidolgozni a határon túl élő magyarságot illetően. Elsősorban a Romániában élő magyar nemzetiség súlyos és folyamatosan romló körülményei a Ceausescu-diktatúrának az emberi és a kisebbségi jogokat sértő kettős elnyomása miatt. Ám még ennek az elgondolásnak a bátortalanságát is mutatja, hogy a csehszlovákiai magyarság ennyire talán nem súlyos, de kétségtelenül nehéz helyzete jösz szerint szóba sem került.

Hasonlóképpen befolyásolta a magyar gazdaság útkeresését az ideológiai indokra hivatkozó szovjet nyomás, máig ható szerkezeti torzulásokat eredményezve. Már a hatvanas évek közepén fokozottan érezhető, hogy a szovjet áru- és energiaszállítás bizonytalan, nem elégíti ki az igényeket. Szükség volt tőkés piaci beszerzésre, amit finanszírozni kellett volna. A központosított gazdaságirányítás csődje miatt halaszthatatlan gazdasági reform előkészítésénél a Nemzetközi Valutaalaphoz, a Világbankhoz és a GATT egyezményhez való csatlakozást már 1967-ben tervbe vették. A logikus és a reformhoz szükséges

lépésről akkor közvetlen szovjet nyomásra le kellett mondani. Ugyancsak ideológiai megfontolások ösztönözték Magyarországot arra, hogy pénzügyi egyensúlyát hosszú távon zavaró, behajthatatlan áruhiteleket nyújtson harmadik világbeli országoknak.

Messzeható következményekkel járt, hogy a kádári vezetés a kezdeti határozott ellenzés után, az elszigetelődéstől félve végül engedett a "magasabb" szövetségi érdekeknek és csatlakozott a Varsói Szerződés államainak 1968-as csehszlovákiai beavatkozásához is. A kényszer erkölcsi is volt: az a kormányzat, amely maga is idegen fegyveres segítség révén került hatalomra 1956-ban, nem tudott nemet mondani a szovjet sürgetésre.

II

1967-től nyilvánvaló volt, hogy önálló koncepciót kell kidolgozni a határon túl élő magyarságot illetően

II

A csehszlovákiai megújulási kísérlet eltiprását követően, Magyarországon is bekövetkezett egy eszmei meghasonlás. A társadalmi demokratizálódás irányába ható erők visszaszorultak. Hamarosan lefékeződött a gazdasági átalakulás is. Sokkal súlyosabb és máig ható következménye volt azonban annak, hogy a beavatkozás retorziójaként a kelet-európai államok elszalasztották azt a történelmi lehetőséget, hogy gazdaságilag – és politikailag – csatlakozzanak a Nyugat-Európában kibontakozó új folyamatokhoz, a tudományos-technikai robbanáshoz és a felgyorsult gazdasági-politikai integrálódáshoz.

Ma már látható, hogy nem csupán Kelet-Európa lépéshátrányáról

volt szó. Ekkor, 1968-tól kezdődően gyorsult fel valójában a "létező szocializmus" államainak történelmi és stratégiai leszakadása, amit a fegyveres erejében gyarapodó és a harmadik világban teret nyerő Szovjetunió politikai offenzívája még sokáig elfedhetett.

A váltás, az alapvető fordulat – többszöri elodázás után – 1985-ben a Szovjetunióban következett be.

A helyzet paradoxona, hogy az új jelenségek iránt korábban nem egy esetben fogékonyak mutatkozott magyar vezetés a szovjet stratégiai váltás jelentőségét nem ismerte fel. A peresztrojka lényegét tévesen csak a gazdasági reformok megkísérlésében látta. Ennek az volt a fatális következménye, hogy a kádári vezetés a szovjet folyamatokban csupán a magyar kezdeményezések igazolását érezte, és elmulasztotta a külpolitikai és gazdasági lehetőségek ártértelezését, s ami a legfőbb: ezek kihasználását. A korábban ténylegesen meglévő nagyhatalmi érdekérvényesítésre hivatkozva – de valójában bizonytalanná válva – tértelenységbe menekült.

1988-ban az ártértelezés megkezdése és 1989-től a rendszerváltás célként való megfogalmazása viszont lényegesen növelték a magyar külpolitika mozgásterét. Felgyorsult a külpolitika felzárkózása az európai folyamatokhoz. Túljutott a pozitív és nemzetközileg elismert, de lényegében defenzív közvetítő, áthidaló szerepen, s az európai folyamatok előmozdító erejévé vált. Kulcsszerephez jutott, "dinamikusabbá, kísérletezőbbé" vált, s egyfajta egészséges agresszivitásra tett szert.

A külpolitikai tevékenység egymáshoz kapcsolódó és egymást logikusan feltételező láncszemei: a világútlelél bevezetése, a határzár lebontása és a kitelepülő NDK-polgárok átengedése voltak. Mindhárom problémakör esetében az emberi, jogi szempontok voltak a döntőek. Ez különösen az NDK-menekültek esetében lényeges.

Mindez nem kevés kockázattal járt. 1989 szeptemberében még fenyegető volt az északi és délkeleti szomszédos államok mozdulatlan-sága, merev elzárkózásuk minden reformtól. A megfelelő időpontban megtett magyar lépés azonban nem csupán kedvező nemzetközi visszhangot keltett, nem csupán rokonszenvet ébresztett Magyarország iránt, hanem felgyorsította a kör-

nyező országokban felhalmozódott feszültségek felszínre kerülését és az ottani reformfolyamatokat, a poszt-sztálinista berendezkedések erőzóját. Mindez visszahatott Magyarországra is, és továbbblendítette saját reformfolyamatainkat.

„

A reformról közvetlen szovjet nyomásra le kellett mondani

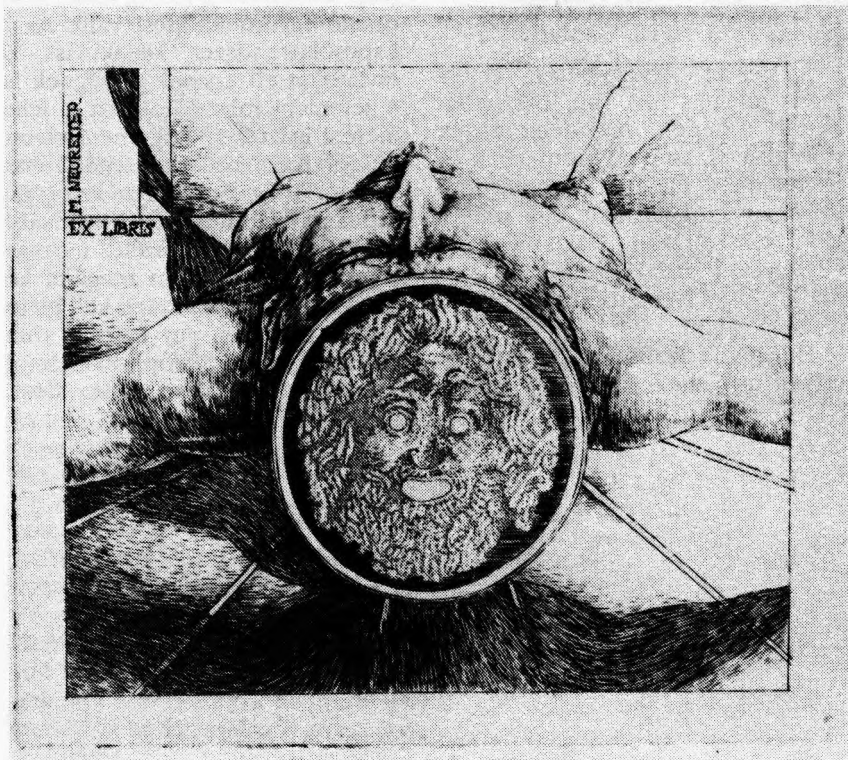
„

Minden látszólagos hasonlóság ellenére azonban gyökeres különbség van az Európa keleti felében lejátszódott átalakulási folyamatok és a magyarországi változások között. A magyar út különossége abban áll, hogy Magyarországon a hatalmon lévő párt reformerói súlyos belső küzdelmek, viták után lehetővé tették, hogy magán az uralkodó párton belül konszenzus alakuljon ki a rendszerváltás szükségességét, az Európához történő felzárkózást illetően. Ezzel megindulhatott az állampárti struktúrák lebontása, a hatalom megosztása. A többoldalú politikai egyeztető tárgyalások után

pedig a célokat és a folyamatokat illetően konszenzust sikerült létrehozni a kormányzó párt és a még szerveződés állapotában lévő ellenzék között is. Magyarország számára a belső folyamatok ilyen kezelése azzal az előnnyel is járt, hogy a határain túl zajló változásokra rendezetten, stratégiába ágyazva tudott reagálni, ami különösen Románia esetében bizonyult hasznosnak.

A Kelet-Közép-Európán végigsöpörő forradalmi átalakulás – legalábbis közvetlen környezetünkben – a legfontosabb lépéseket megtette. A térség országaiban a demokratikus erők lehetőséget kaptak egy új, az önrendelkezésen alapuló társadalmi rendszer létrehozására. Mindezek a változások megingatták a II. világháború utáni Európában kialakult politikai viszonyrendszer alapjait, s megkezdődött az átrendeződés hosszú folyamata. Számunkra is fontos, hogy ez a stabilitás és a biztonság meg-

JÁNVÁRY ZOLTÁN ALKOTÁSA

őrzésével menjen végbe. Ez a követelmény sürgetővé teszi a kelet-európai államok közötti és az egész európai kapcsolatrendszer újragondolását. Nem véletlenül tör utat több oldalról is a második helsinki konferencia megrendezésének gondolata, melytől egy új európai normarendszer kidolgozása várható. Ha megkésve is, ez lenne az első kísérlet az új európai realitások nemzetközi következményeinek lemérésére, s ezzel összefüggésben az Európa egységesülését hozó folyamat megindítására. Ezt az új enyhülési folyamatot az 1975-ben megfogalmazottól az különbözteti meg, hogy egyfelől nem a tömblogika szisztémája szerint megy végbe, nem áll mögötte a területivel megegyező status quo, hiszen Kelet-Közép-Európa korábbi társadalmi rendszerei felbomlottak. Másfelől nem a nagyhatalmak belátása, hanem a térségben kialakult hatalmi vákuum, a nagyhatalmi befolyások erővonalainak átrendeződése siettetik a tanácskozást, az új kapcsolatrendszerek kialakítását.

A német újraegyesítés, amely máris folyamatban van, összhangban áll a népek önrendelkezéshez való jogával, amit mi elismerünk és tiszteletben tartunk. Egyetértünk azonban azokkal, akik egy semleges Németország kialakulásában veszélyeket látnak, ezért nem zárjuk ki, hogy Németország a NATO részévé váljon.

Helsinki-2 kialakíthatja a német újraegyesítéshez szükséges politi-

JÁNVÁRY ZOLTÁN ALKOTÁSA

kai kereteket, valamint megakadályozhatja, hogy régi káros reflexeket felidéző államcsoporthozulások alakuljanak ki. Mindebből értelemszerűen következik, hogy mind a NATO-nak, mind pedig az új feltételek között a VSZ-nek is feladata lehet az európai egységen munkálkodni. Ez a szerepvállalás egyáltalán nem ellentétes azzal, hogy megnő a nemzeti államok mozgásteret és kapcsolatrendszereik kiépítése nem kerül a katonai tömbök közvetlen szabályozása, ellenőrzése alá.

A két nagyhatalom szerepe ezáltal a makrofolyamatokra szűkül, meghatározóvá a térség államainak önálló együttműködése válik. Az új kapcsolatrendszer kialakulása új távlatokat ad a semlegességnek is. A jelenlegi folyamatok azt a felismerést igazolják, hogy nem elvont külpolitikai státuskategóriákban kell gondolkodni, hanem az ország érdekérvényesítésének leginkább megfelelő, konkrét, széles mozgásteret, és egy gyorsan reagálni képes külpolitika feltételeit kell biztosítani. Távolitilag egy katonai tömböktől mentes Európával számolhatunk. Ma azonban a megvalósu-

láshoz közelebb áll egy meghatározott keretű együttműködés, mint azoknak a katonai szövetségeknek a felbomlása, amelyeknek még szerepük lehet egy új európai biztonsági és együttműködési rendszer megalapozásában.

Európai politikánk egyik újkeletű, fontos eleme a regionális együttműködés szükségességének felismerése. Az európai egység kialakításának közeli lehetősége újjáélesztette a közép-európai régióban amúgy is létező együttműködési szándékokat. A régió megjelölése politikai, földrajzi, gazdasági, kulturális értelemben egyaránt többre tehető. Példa erre az 1978-ban létrejött Alpok-Adria kezdeményezés és egy újfajta közép-európai együttműködésként is felfogható "vállalkozás" négy ország, Olaszország, Ausztria, Jugoszlávia és Magyarország kormányainak egyre intenzívebb kapcsolatépítése. Az összeurópai együttműködés gyorsuló ütemű kibontakozásának időszakában megnő a különböző regionális együttműködések szerepe. A tömbök Európája helyett létrejövő régiók Európája nagyobb biztonságot és stabilitást eredményezhet. A nemzetállamok a regionális összefogás útján összeurópai szinten is hatékonyabban érvényesíthetik érdekeiket.

Anélkül, hogy spekulációkba bocsátkoznánk, megállapítható, hogy Magyarország számára a NATO fórumai is kínálnak bizonyos mozgásteret, integrációs lehetőséget. 1988 óta az Észak-Atlanti Közgyűléssel közvetlen kapcsolatot létesítettünk. Magyarország aktív szerepet vállalt a Nyitott Égbolt-program technikai lebonyolításában is. Szá-

munkra azonban természetesen nem a NATO katonai, hanem politikai szervezeteivel kiépíthető kontaktusok az érdekesek, egy távolabbi biztonságpolitikai koncepció jegyében. Amennyiben pedig szó lehet Magyarország semleges státusáról, kellő garanciákra is szükségünk van. Ha ugyanis azt csupán egyetlen nagyhatalom – földrajzi okokból a Szovjetunió – szavatolná, a korábbihoz hasonló hegemón alárendeltségbe kerülhetünk.

Magyarország számára egyaránt fontos, hogy szervesen beépüljön az európai integrálódási folyamatba és hogy szorossá tegye kapcsolatait szomszédaival. Mindez aligha érhető el összeurópai normák érvényesülése nélkül. Ezért javasoljuk, hogy a tető alá hozandó Helsinki-2 tanácskozáson az államközi elvek közé iktassanak be olyan új elemeket, amelyek megfogalmaznák az európai egység előmozdításának, az európai népek és nemzetek közötti szolidaritás, összetartozás erősítésének követelményét. Ennek elfogadása és alkalmazása ugyanis elejét veheti a nemzeti öntudatra ébredő Kelet-Európában a természetes módon jelentkező nemzeti érzések káros, veszélyes túlbujánzásának. Különösen szomszédainkkal kényesek és törékenyek kapcsolataink: a korábban rendező elvként beépített szövetségi fegyelem és a határon túl élő nemzetiségek problémáinak elhallgatása nem oldották meg a feszültségeket.

Az új és egymást nem másoló, egyedi átalakulások elvben a demokratizálódás felé hatnak, gyakorlatilag azonban instabillá téve a térséget, könnyen újratermelik a szélsőséges nacionalizmust. A határon túl élő magyarság sorsproblémáit is vállaló külpolitika tehát ismét könnyen dilemma elé kerülhet: az érdekvédelem következetes érvényesítése vajon nem okozza-e a konzervatív, dogmatikus irányzatok térhódítását szomszédainknál – mint ahogy bekövetkezhet a revansból való félelem következtében? Megoldásul az európaiságban való feloldódás, és a kisebbségek jogainak garantálása kínálkozik.

A kisebbségi lét megőrzésének azonban nélkülözhetetlen feltétele a kollektív jogok elismerése is. A második világháború óta ezt még nem sikerült nemzetközi szerződésbe foglalni. A kérdés megoldásával adós még az összeurópai együttműködés folyamata is. A kol-

lektív jogok, s az ehhez szükséges oktatási, kulturális, közigazgatási feltételek biztosítása nélkül a kisebbségek nem élhetnek teljességgel alapvető emberi jogaikkal sem, nincs lehetőségük érdekeik hatékony képviselésére. Megalapozatlannak azok a félelmek, amelyek szerint a kollektív jogok biztosítása ösztönzi az elszakadásra, kiválásra való törekvéseket, – különösen akkor nem, ha a megfelelő földrajzi feltételek is hiányoznak. Az e kérdésekről a kisebbségi és a többségi nemzetek tagjai között folytatandó őszinte, nyílt véleménycseré minden bizonnyal hozzájárulna a gyanakvások, félreértések eloszlításához. A régiókban elindult demokratizálódási folyamat kedvező politikai környezetet biztosíthat a kisebbségi léttel kapcsolatos nyitott kérdések rendezéséhez. Enélkül nem képzelhető el a közép-európai regionális együttműködés kialakítása sem.

“

A magyar lépés nemcsak kedvező visszhangot váltott ki

”

Kritikusan felül kellene vizsgálni azt az álláspontot, hogy a nemzeti és más kisebbségek problematikája megnyugtatóan rendezhető pusztán az emberi jogok keretében. Ugyanis a kelet-közép-európai rendszerváltások során kialakuló helyzet arra utal, hogy a demokratizálási folyamatban az állam és az állampolgár viszonyát civilizált módon rendezik ugyan, de tovább élnek a kisebbségek körüli feszültségek, sőt e problémák megterhelik, nehezítik az államközi kapcsolatok alakítását.

A tragikus márciusi események Romániában, a fasiszta jellegű sovén megnyilvánulások, a magyar etnikumot pusztító létében is veszélyeztették és igen szemléletesen exponálták a nemzetközi viszonyokat fenyegető tendenciákat.

A nemzetközi közvélemény igen élesen reagált az erdélyi pogromokra. A demokrácia megtorpanása egy új diktatúra rémképét idézi fel. Nem véletlen, hogy egy olyan jelentős európai fórum, mint az Európa Tanács fokozott figyelmet fordít a jelenségekre. Emiatt a kisebbségi jogok rendezését nemzetköziesíteni kívánja, mert úgy látja, hogy a kérdés megoldatlansága veszélyezteti az európai egyesülést. Jól fogadta a Tanács a magyar diplomácia kezdeményezését, hogy európai méretekben, intézményes formában gondoskodjanak a nemzetiségi jogok szavatolásáról. Az Európa Tanács ez irányú erőfeszítései mellett azonban szükség lenne arra is, hogy maguk az érintett országok, a fiatal demokráciák és vezetőik vállaljanak kötelezettséget e történelmi rákfene felszámolására. Megvizsgálhatnánk nevezetesen egy olyan konzultációs mechanizmus létrehozásának lehetőségét, amely a közép-európai térségben az összetetten jelentkező nemzeti-ségi, kisebbségi probléma folyamatos figyelemmel kísérésével és orvoslásának lehetőségével foglalkozna. Újszerű, reményteljes távlatokat felcsillantó vállalkozás lenne ez a Kárpát-medencében.

HORN GYULA

Európa 2000-ben

A londoni The Independent című lap 1989. október 30-i számában jelent meg Robert Cottrell cikke, amely gondolataival a század végi Európába kalauzolja olvasóit. Töprengései és végkövetkeztetései márcsak azért is figyelemre méltóak, mert akkor vetette papírra őket, amikor még szó sem volt az egységes Németország reális lehetőségéről és a Ceausescu-diktatúra bukásáról. Ezért gondolta úgy szerkesztőségünk, hogy szövegű fordításban leközzöljük az írást. Hátha látnoki ereje a bennünket érintő ügyekben is valósággá válik.

LONDON – 1999. december 31. Egy jelentős évtized végére értünk. A megfigyelők, akik az 1980-as években a "történelem haláláról" beszéltek, most el kell hogy ismerjék az 1990-es években végbe menő újjászületést: mégpedig nem az ideológiák közötti, hanem az identitásért folytatott harc formájában. Az atavizmus ismét megjelent az európai politika fő vonalában.

Most, immáron egy félszázadnyi utólagos bölcsességgel, nehéz megérteni, hogyan számíthattak oly sokan arra, hogy tartható állapot lesz az országoknak a két nagy háború utáni rendezések következtében létrejött feldaraboltsága. Európának a XX. század első évtizedéből származó térképe ismét elfogadható útmutató lett a manapság megalakuló – és újra alakuló – nemzetállamokhoz. Ezzel szemben bármely 1945 és 1990 között készült térkép olyan Európát mutat, amelyben csak kiagyalói hihi-tek igazán.

Vajon kijelölhetünk-e egy eseményt vagy dátumot, amikor a "rég" Európából elkezdett kibomlani az új? Például lehet, hogy akkor történt, amikor 20 évvel ezelőtt megszületett a lengyel Szolidaritás, amely később az első sikeres kihívást jelentette a Szovjetunió egyik csatlós kormánya számára; vagy lehet, hogy a balti államok függetlenségi mozgalma volt a mérőöldkő; esetleg Gorbacsov 1989-es kelet-berlini látogatása a szikra, amely meggyújtotta a tüzet a régi vezetés, a Szocialista Egységpárt alatt, megtisztítva ezzel az utat a Német Konföderáció számára.

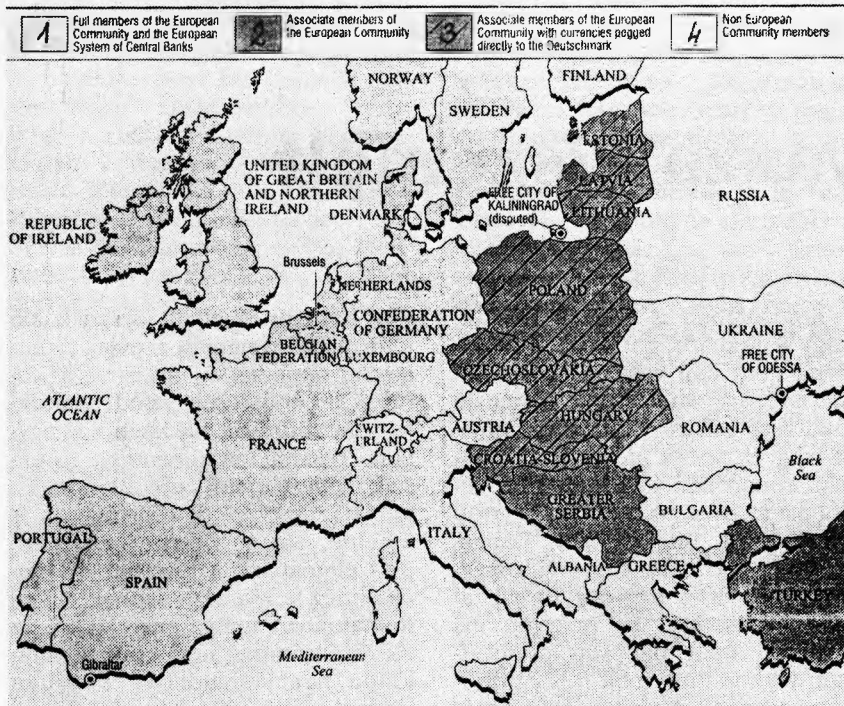
De mindezek inkább az írásjelek voltak, semmint maga a mondani-való. Hívebbek lennénk az igazsághoz, ha azt mondanánk, hogy a háború utáni rendezés már létrejöttkor magában hordta gyengeségét. Németország felosztása nemcsak megteremtette a Szövetségi Köztársaságot, hanem egyúttal a Nyugat kommunistaellenes frontvonalává is tette azt.

Ennek eredményeként a megalakult félállamot ugyanazok a Szövetséges kormányok sürgették rendületlenül, hogy független gazdasági és katonai hatalommá nője ki magát, amelyek nem sokkal korábban még állandó ellenőrzésük alatt kívánták tartani. A belső határ 45 évig létezett. Ma, alig hat évvel később, már az időleges eltévelyedés lassan feledésbe merülő levegője lengi körül.

Ha arra gondolunk, hogy az Európai Közösséget azért hozták létre, hogy jármot tegyen a német nyakra és az országot egy sorba terelje szelídebb szomszédaival, akkor azt mondhatjuk, hogy az elképzelés kudarcot vallott: a kapcsolat majdnem tökéletesen a visszajára fordult. Más vonatkozásban azonban az EK sokkal nagyobb sikereket ért el, mint azt az alapító hatok valaha is remélték.

Amikor 1992-ben az EK visszatért kereskedelmi gyökereihez azáltal, hogy a tagállamok között megteremtette az "egységes piacot", nyilvánvaló kereskedelmi ereje ellenállhatatlan vonzerőt gyakorolt a KGST liberalizálódó országaira. Sokan közülük sikeresen folytattak a társtagsági státusért, amelynek értelmében kereskedelmi privilégiumokat élvezhetnek, de nem vehetnek részt a szervezet kereskedelmi politikájának alakításában. Maga az államgazdaságok csoportosulásaként létrejött KGST egyszerűen lassú hervadásnak indult éppúgy, mint tagállamaiban az állami szektor. Elméletben még ma is létezik. Gyakorlatilag központja kiöregedett főszervezők színekúrájaként működik.

Hasonlóképpen létezik egy Varsói Szerződésnek nevezett képzeletbeli testület, bár tagjai egy fél évtizede nem ültek össze. A NATO valamivel jobban vészelte át ezeket az éveket. Miután Németország alkotmányosan elkötelezte magát a "fegyveres semlegesség" mellett és az amerikai csapatokat kivonták Európából, egyszer és mindenkorra véget ért a NATO törvényesnek feltüntetett csatatér fenntartó szerepe, de megmaradt tagjainak értékes diplomáciai fórumot jelent éppúgy, mint a ma már nem létező Nyugat-Európai Szövetség az 1980-as években. Berlinben természetesen van némi félelem, hogy a NATO nyíltan vagy titkoltan németellenes jelleget ölthet azáltal, hogy Németország kisebb szomszédaival a brit és francia nukleáris fegyverek "ernyője" alá vonja; erre a NATO

1. Az Európai Közösség teljes jogú tagjai
2. Az Európai Közösség társtagjai
3. Az Európai Közösség társtagjai, melyek nemzeti valutájukat közvetlenül a német márkához igazítják
4. Az Európai Közösséghez nem tartozó országok

hivatalos válasza a következőképpen hangzik: nemhogy nem németellenesek, de bármikor szívesen látják tagként a Konföderációt.

Amikor a II. világháború utáni rendezés kialakítói azt feltételezték, hogy Európa legjelentősebb részei vagy szövetségei katonai alapon szerveződnek majd, alábecsülték a pénz hatalmát. Egyetlen szerződés sem teremtette meg országok készségesebb kooperációját, mint a Delors Egyezmény, amely 1995-ben az Európai Pénzügyi Rendszer minden fizetőeszközét fix paritásúvá tette, és a Központi Bankok Európai Szervezetében összevonta a nemzeti tartalékokat.

Egy hónappal az aláírás után Ausztria és a Skandináv országok teljes jogú EK tagságot követeltek maguknak. Bár KBESZ tagságra nem pályázhattak, a progresszívebb kelet-európai országok azzal válaszoltak, hogy – német segítséggel – fizetőeszközeiket értékben közvetlenül a német márkához kapcsolták, és ezzel a blokk de facto tagjaivá váltak. Európa összes "bankképes" országai közül egyedül Svájc maradt érzéketlen a

pénzügyi szervezet vonzásával szemben – és vidáman prosperált tovább mint Európa egyetlen megmaradt adó-menedéke.

Bár a legtöbben Európát stabilabb és gazdagabb helynek tartanák ma, mint 10 évvel ezelőtt, az évtizednek azért megvoltak a maga veszteségei. A belga szakadás következtében létrejött egy gazdag Flandria és egy még gazdagabb Brüsszel, de a vallonok annyira függenek a francia segítségtől, hogy a Franciaországba való beolvadásuk már csak idő kérdése. És amikor 1992-ben, Kolombusz felfedezésének ötszázadik évfordulóján Nagy-Britannia átengedte Gibraltárt Spanyolországoknak, alig akadt olyan kommentátor, aki ne hasonlította volna össze Nagy-Britannia relatív hanyatlását Spanyolország felemelkedésével. A – mellelleg pontosnak bizonyult – jóslás, miszerint öt éven belül Spanyolországban nagyobb lesz az egy főre eső nemzeti jövedelem, mint Nagy-Britanniában, sokak szemében hitelt érdemlővé vált a gibraltári népszavazás eredményének ismeretében. Kelet-Európában az 1990-es

évek legnagyobb "vesztése" egyértelműen maga Oroszország.

Miután az 1980-as években nem akarta, az 1990-es években pedig nem tudta megvédeni csatlósait, katonái és kevésbé hajlékony politikusai egyre jobban féltek attól, hogy otthon is elvesztik hatalmukat. A küzdelem, hogy a többé-kevésbé liberális és többé-kevésbé független köztársaságok tengerében megőrizték a totalitáriánizmus szigetét, teljesen kimerítette a Kommunista Pártot. Sem a katonai puccs, sem a balti államok visszafoglalására tett kísérletet követő népfelkelés nem hozott maradandó új kormányt. A létrejött Egyesített Front koalícióját elsősorban annak a Nyugatnak a segítsége tartja fenn, amelyet megrémít a másik fél birtokában lévő nukleáris fegyverek arzenálja. Ezzel szemben az évtized "csoda" gazdaságai voltak a balti államok, amelyeket elárasztott a Skandinávia magas adójú országaiból jövő külföldi befektetés és technológia. Könnyűiparra és elsősorban szolgáltatásokra épülő gazdaságaikat az 1980-as évek Ázsiájának "tigris" gazdaságaival hasonlítják össze.

Lengyelország is vonzotta a külföldi tőkét, melynek majdnem teljes egésze Németországból származott, de az eredmények kevésbé kedvezőek. Nyugati területei megkapták azokat a füstös gyárakat, amelyekről Németország boldog örömmel szabadult meg, és amelyek manapság inkább olcsó, semmint szakképzett munkaerőt igényelnek az országtól, ahová tartoznak. Ami az elkövetkezendő évtizedet illeti, Európa futurologusai azt mondják, hogy a legnagyobb lehetőséget a "Duna-medencében" látják, a Bécs és Budapest által uralt, lazán összekapcsolódó gazdasági csoportosulásban, amely magában foglalja Ausztriát, Galiciát, Szlovákiát és Szlovéniát is. A romániai forradalom és a Ceausescu-család eltűnésének következtében elvult a bizonytalanság árnyéka a területről; a tény, hogy Erdélyt átengedték Magyarországnak, és Moldávia arra szavazott, hogy csatlakozik az új demokratikus Romániához, új szövetségeket teremtett. Mára, peremén az érdeklődéssel várakozó Bulgáriával, a Duna-medence meglehetősen kezd hasonlítani a régi Osztrák-Magyar Monarchiára.

A Habsburgok, ahogy erre felé beszélnek, csak a hívásra várnak.

A hóhér vigyázza kiszemelt áldozatát

Bárhogy alakuljon is Európa keleti felének sorsa, aggasztó, hogy idén közel ezer romániai menekült érkezett Magyarországra. Több mint tavaly ugyanebben az időszakban! A prognózisok szerint a romániai németiség nyolcvan százaléka hamarosan elhagyja szülőföldjét. Lehetséges lenne, hogy éppen a forradalom és a győzelem eufóriája után következne be az igazi erdélyi exodus? Lehet, hogy a "libertate" nem igazán szabadságot jelent magyarul?

Romániában is hamar kiderült, hogy a szabadságot könnyebb kívívni, mint élni vele. Az új román "parlament" működése Caragiale szatirikus tollára való. Bármennyire is igyekeznek megőrizni a politikai konszolidáció látszatát, igazából ma az utca politizál. A nagyobb városokban, Bukarestben, Temesvárott és másutt az emberek össze-összecsdülnek egy-egy forgalmasabb utcasarkon és negyven évi hallgatás után napestig politizálnak, olykor tüntetnek is. Legtöbbször maguk sem tudják, hogy valójában mit is akarnak. Egy kolozsvári iskolában a diákok azt követelték, hogy töröljék el a líceum 11 osztályába való felvételi vizsgát, nyissanak dohányboltot az iskolában és tizennégy éves kortól engedélyezzék az abortuszt. Jogos és abszurd igények keverednek. Ez a tömeg könnyen manipulálható, akár fanatizálható is, és bátor, mert megízlelte a forradalmat és a győzelmet. És Iliescu nem vonultathatja föl vele szemben a rohamrendőrséget.

A korábbi Nemzeti Megmentési Front, a mai Ideiglenes Nemzeti Tanács legitimációja kétséges, helyzete erősen bizonytalan. Nemcsak nyugatról, hanem belülről is egyre több fenntartást fogalmaznak meg vele szemben. Az ismertebb ellenzékiek elhatárolódtak tőle, a tömegek pedig egy kommunista klikk hatalommentési kísérletét látják erőfeszítéseiben. Tény, hogy Iliescut, akárcsak a kormány legtöbb tagját, aligha lehet korábbi ellenzéki séggel vádolni. Iliescunak, Gorba-

csov hajdani egyetemi társának, aki a forradalom napján szovjet diplomáciai gépkocsival érkezett a korábbi KB épületébe, valódi szándékai ismeretlenek. Valószínűleg egyfajta reformkommunizmust igyekszik megvalósítani, ami talán az átmenet egyik reális alternatívája is lehetne, ám a tömegek elkeseredett ellenállásába ütközik. Iliescuék nehéz helyzetben vannak. A mai Romániában nehéz makulátlan, az előző rezsimben nem kompromitálódott, nem kommunista és egyben ismert politikust találniuk, akinek hitele lehetne a tömegek előtt. Az új ismeretleneknek pedig a kompetenciáját vonják kétségbe az emberek.

A Securitate ügyében is teljesen tűnik a tanácstalanság. Késik felelősségrevonásuk, sorsuk nyilvánosságra hozatala. Amilyen mértékben erősödik a gyanú, hogy Romániában valójában egy puccsal kombinált népfelkelés történt, hogy a készenlétben álló mai vezetőgárda a felkelés élére állt, ugyanolyan mértékben valószínűsödik az a feltételezés is, hogy a háttérben valamilyen megegyezés született a – felkelés előtt, közben, után? – a mai vezetés és a Securitate között. Másként mivel magyarázható, hogy a belügyi dolgozók szinte kivétel nélkül mind a helyükön maradtak, korábbi munkájukat végzik, csupán a megyei vezetőket helyezték át más megyékbe – szintén vezetőnek. Iliescu februárban egy alkalommal azt nyilatkozta, hogy a Securitate megszűnt, így az ország védtelen az egyre több külföldi és belső ügynökkel szemben. Tekinthető ez netán annak az előrejelzésének, hogy a Securitate hamarosan reaktivizálódik?

Csöppet sem növelik a közbizalmat az újonnan alakult és a mind erősebb ellenzéki pártok elleni drasztikus fellépések sem. Január végén az ország több helységében összehangolt akcióval verték szét a Nemzeti Parasztpárt irodáit. Mind megalapozottabbnak tűnnek a vá-

dak, hogy a hatalom minden szférájában a régi káderek a forradalom kisajátítására törekednek, és az *igazi cél valójában a régi rendszer valamelyest humanizált változatának restaurálása*. Tény, hogy a korábbi hatalom kompromittált embereinek félelmet terjesztő jelenléte a mai vezetésben súlyosan destabilizáló hatású. Kérdés, mi következik be előbb: fokozatos helyettesítésük vagy a teljes destabilizáció?

"*A katonaság a néppel van*" hangzik újból és újból a jelszó, és a katonatisztek a hatalom minden régiójában jelenlétükkel igyekeznek ezt nyomatékossítani. A hadsereg befolyása nagy, bár egyelőre ritkán szól bele közvetlenül a vezetésbe. Kérdés, mikor változik meg a jelszó. Mikortól lesz a nép a katonasággal, azaz mikor következik be a katonai hatalomátvétel. Az ismert hiteles politikusok hiánya, a politikai és gazdasági válság, a közbiztonság lezülése egyre jobban valószínűsítheti egy ilyen katonai hatalomátvétel – talán mint átmeneti alternatíva – lehetőségét.

Úrrá lesznek-e Iliescuék a helyzeten a választásokig? Egyáltalán, sor kerül-e rájuk, hisz a mai előjelzések szerint csak Iliescuék vereségét valószínűsítik. Márpedig ők egyre jobban ragaszkodnak a hatalomhoz...

A romániai magyarokat valójában a nemzetiségi politika készíti menekülésre. A magyar nemzetiségnek a második világháborút követő időszakhoz hasonlóan ellentmondásos alternatívái vannak. A toleránsabb, olykor egészen európainak tetsző Iliescuék támogatása azzal a kockázattal jár, hogy később esetleg megint a magyarság fejére olvassák – amivel többek között *Cornea asszony* és a Nemzeti Parasztpárt is vádolja a hajdani Magyar Népi Szövetséget –, hogy lepaktált a kommunistákkal. A mind bizonytalanabb helyzetben lévő kormány egyre gyakrabban enged teret a román nacionalista tömegek nyomásának. A demokratikus pózban tetszelgő, hangzatos retorikájú, ám elszólásaikban intoleránsnak bizonyuló ellenzéki pártok bizonytalan ígéretei sem jelentenek megnyugtató megoldást. A romániai magyarság igazi alternatívája ma az, hogy megőrizi függetlenségét és fölveszi a politikai harcot az egyre reménytelenebb helyzetben.

Ma már nyilvánvaló, hogy az alattomosan nacionalista Ceausescu

cu valójában fékezve gerjesztette a román nacionalizmust, mert tartott attól, hogy nyílt és visszhangos botrányokkal tudtára adja a közvéleménynek, hogy Romániában egyáltalán léteznek nemzeti jogokat követelő nemzetiségek. A demokrácia, illetve a sajtószabadság azonban elszabadította az indulatokat. Ma nyíltabb és nyersebb a román nacionalizmus, mint Ceausescu idején volt. Erdélyben az önkritikára képtelen román tömegek – főleg a betelepültek – úgy fogják fel a mai demokráciát, hogy általa veszítették el eddig természetesnek tekintett előjogaikat, és így, *a szükséges belátás és türelem hiányában fastázódnak*. Ennek legaggasztóbb tünete volt az iskolák ügyében tartott marosvásárhelyi román tömeggyűlés, ahonnan kirekesztették a magyarokat és amelyen a legvadabb magyarellenes megnyilatkozások hangzottak el. Az újonnan alakult, egyre nagyobb tömegeket mozgósító, a dáko-román kontinuitás elvét valló *Vatra Romaneasca*, egyetlen hivatalos nyelvet hajlandó elismerni és elutasítja a külön tanintézmények igényét. Úgy tűnik, ők igazából nem is akarnak Európához csatlakozni. Habár hangzatos retorikájukban Európáról beszélnek, örök magyar-román barátságról, amelyet – szerintük – kár lenne megbontani. Programjukban az a legdöbbenetesebb, hogy a *többséget kívánják megvédelmezni a kisebbséggel szemben*. Ez pedig a fasizmus jellemzője. *Mosolygó fastizmus!* Az a veszélyes, hogy az élelődő politikai küzdelemben egy fastázó párt számára ez a szervezet több millió potenciális szavazatot jelenthet.

Tanulságos a magyarországi tankönyvek körüli hisztéria is, mivel közvetve arra utal, hogy távlati szándék sincs a kizárólagosság elvét hangoztató román történelemszemlélet revíziójára. Ezért törvényszerűen a magyar-román feszültség fokozódására számíthatunk. Hacsak a romániai magyarság nem hajlandó újabb végzetes kompromisszumokra!...

A Romániai Magyarok Demokrata Szövetsége igen gyorsan és hatékonyan megszerveződött. Ez természetes, hiszen a korábbi kettős, politikai és nemzeti elnyomás egy olyan virtuális nemzetiségi konszenzust teremtett, amely a diktatúra bukásával azonnali megvalósulhatott. Másrészt a romániai magyarok körében már jóval koráb-

ban megjelentek a szervezett ellenállás formái (például a két szamizdat), amelyek most kibontakozhattak. Az önszerveződés első szakaszában belső ellentétek nehezítették a szövetség munkáját. Voltak, akik kezdeti illúzióikat féltették, mások azonban, főként a frontvárosokban, Marosvásárhelyt és Kolozsvárt, gyorsabban radikalizálódtak. Az aggasztó fejleményeket követően a sepsiszentgyörgyi harmadik országos küldöttgyűlésen az előbbieket radikalizálódása oldotta föl a belső ellentéteket. Az RMDSZ úgy döntött, hogy a romániai magyarságnak vállalnia kell a politikai önvédelem minden eszközét.

Ez a döntés várhatóan a hetven esztendeje illúziókból táplálkozó és állandóan csalódásokat okozó, végzetes kompromisszumokra készítő defenzív nemzetiségi szemlélet feladását jelenti. *A taktikázásnak hirt politikai udvarlás öncsalás*. Ma már alig van, mire hivatkozni. Negyvenöt éven át *Petru Grozára* hivatkoztunk, akiről tiszteletünk jeléül rakpartot neveztünk el Budapesten. Romániában most ledöntik Groza szobrai...

Ez éppen annyira jelképes értelmű, miként az is, hogy *Tőkés László* védelmére egy olyan ezredet rendeltek ki, aki decemberban Temesvárott tűzparancsot adott ki. Korábbi hóhér vigyázza az egykor kiszemelt áldozatot! Érthető, ha a magyarok félnek. Menekülnek.

BEKE MIHÁLY ANDRÁS

A román nemzet vizsgálója

Elterjedt a hír, hogy a marosvásárhelyi Vatra folyóirat vezetősége elhatárolja magát az *Untuneu Vatra Româneasca* (Ösi román tűzhely egyesület) február 8-án megtartott tömeggyűlésétől. Nem tudom, mennyire igaz ez, mert a sajtóban még tiltakozásukat nem láttam. Már az is szomorú, hogy azon a román nagygyűlésen – amelyre a magyarokat nem engedték be, karhatalmi segédlettel juttattak érvényre olyan *faft megkülönböztető gyakorlatot*, amely még a jelenlegi román törvényekkel is ellenkezik – a tolerancia, és az általános emberi jogok erdélyi román hívei nem szólaltak fel. Sőt. Eltűrték, hogy az összeíjvetelt, a román-ság történelmi eseményéhez, az 1918-as gyulafehérvári román Nagygyűléshez hasonlítsák. Vajon milyen jövő elé néz a kisebbség "szabad Romániában", ha a többség, *Ceausescu* idejére emlékeztető tömeg-tapssal és jelszavas skandalással lelkesedik egy szélsőséges nacionalista csoportért, akik azt állítják magukról, hogy "összromán érdekeket" képviselnek? Szerintem a románoknak, magyaroknak, de minden nemzetnek csak az lehet az érdeke Európának ezen a tájain, hogy megakadályozzák az elvakult nemzeti uszítók hatalomra jutását, tiszteletben tartsák az emberi jogok alapvető követelményeit, hogy mindenki megőrizhesse sajátos nyelvi kulturális autonómiáját, a szabad utazást, gondolat- és kapcsolat-teremtés nyitottságát, hogy felismerhessék legsürgősebb közös feladatukat: megmenteni egy, hosszantartó diktatúrákkal tönkretett föld-rész gazdaságát a végső összeomlástól és Európát egy újabb háborútól!

Az ókori bölcsek, *Plátón* – akinek nem éppen rokon-szenves katonai államelmélete eléggé sokáig diadal-maskodott századunk emberellenes zsákutcáiban, tudjuk, hogy a költőket is ki akarta tiltani, hogy ne zavarják a katonákat – legnagyobb bűnnek tartotta a feledékenységet. Szerinte, talán a keleti lélekzándorlás elméletének hatásaként, örök földi szenvedésre ítéltettek, porbahullnak azok a lelkek, akik elfelejtkeznek az eszményi szépről, jóról és erkölcsi tisztaságról. Nos, nem tudom, mit szólt volna Platon a marosvásárhelyi Vatra tömeggyűléshez – talán be sem engedték volna, mint *idegent* –, hiszen az ott felszólalók többsége elfelejtette a XX. századot. Elfelejtették, hogy milyen tra-

gédiához vezetett az, amikor a "minőség forradalma" helyett a "tömegek lázadását" használták ki, önös céljaik hatalmi érvényesítésére, egyes csoportok, népámítók. Platon úr talán láthatta volna – sajnos, mi is csak hangszalagról ismerjük –, azt a Ion Luca *Carageale* kitűnő vígjátékaira emlékeztető, de vígjátékhoz nem illoen tragikus tömegmanipulálás iskolapéldáját, amelyet annyszor eljátszottak már korunk nagyobb diktátorai, viszont az indulatától elvakított, feledékeny tömeg olyan súlyos amnéziában szenvedett, hogy nemcsak a régi, de a néhány hónappal ezelőtti diktátor szónoki fogásait is elfelejtették. Avagy egyetértettek vele? Íme, hogyan kell azt levezetni!

Miután az egyik szónok, Zeno *Opris* orvos felsorolta, hogy Nagyváradon született, a magyarok elől menekült Aradra, az apja állambiztonság elleni merénylet miatt elítélt politikai fogoly volt Váradon, Jilavan, Vaca-resti-en és a Csatornánál – tehát úgy tüntette fel, mintha egyfolytában román ellenes magyarok lettek volna uralmon Romániában –, egy, a marosvásárhelyi románok által aláírt levelet olvasott fel az egybegyűtteknek, amelyet a közönség mondatonként, sokszor szavanként megtapsolt. Szerintük az 1945 utáni kormányban hatalomra kerültek a magyarok és olyan "ajándékokkal" halmozták el őket, közreműködésük fejpénzeként, mint a kolozsvári Bolyai Egyetem, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet, vagy a Színművészeti Főiskola, majd a Magyar Autonóm Tartomány, amelyet később "szégyenteljesen" (rusinos) Maros Magyar Autonóm Tartománynak neveztek. Zeno *Opris*-ék eltekintenek attól a tényről, hogy a Magyar Autonóm Tartományt azért hozták létre Gh. *Gheorghiu Dej* idején, hogy megosszák az erdélyi magyarságot. Miközben kifelé azt a látszatot keltezték, hogy jogokat "adnak", valójában Erdély többi területén élő magyarságot kizárták a közös sors-intézés jogi érvrendszeréből, országos nemzeti jogi státuszt helyett arra hivatkoztak, hogy csak ott élnek magyarok. A "Maros" elnevezést meg – nem tudom, számára miért szégyellni való, de – éppen *Ceausescu* "rendelte el", hogy szokjanak hozzá átmenetileg más megjelöléshez is, amíg a "Magyar" szót véglegesen kiküszöbölte a helyi felosztás-rendszerből. A mai hivatalos elnevezése is *Maros megye*. Akkor most mi a baj?

"Megkérdezték-e a román nemzetet?" – emeli fel hangját a szónok, és gyorsan válaszol is rá: – Nem!

A tömeg kórusban kiáltja: – Nem!

"A nemzet adta ezeket a jogokat?" – kérdi Zeno *Opris*.

A tömeg kórusban válaszol: – Nem!

"Azért adták ezeket az ajándékokat, mert a magyarok összejátszottak velük?"

A tömeg kórusban kiáltja: – Nem!

Zeno *Opris* kijavítja: – De igen!

A tömeg elbizonytalanodik: – Igen... Nem... Nevetés, fütty, taps.

És ez nem vígjáték! Ez tragédia. Mert mi lesz, ebben a sokat felejtő században, ha az ilyen módszerekkel indulatba hozott tömeg, a nemrégien megdöntött családi diktatúra kiéhezett, meggyötört emberei szellemi és testi táplálék helyett újabb szélsőséges, vér-nemzeti Vezér "értékes útmutatásai" (indicatii pretioase – *Ceausescu*) alapján, esetleg fegyveres megtorlással, pogromokkal akarják majd megoldani a felmerülő kérdéseket? Nagyon szeretném, ha ez nem következne be. Ehhez viszont arra van szükség, hogy a román értelmiség, a tolerancia és a megbékélés idealizált erdélyi szellemében ráébredjen igazi, történelmi felelőssé-

SZÖNYI KRISZTINA
ALKOTÁSA

gére. Saját szélsőségeikkel nekik kell vitatkozniuk, ahogyan mi is megtesszük ezt a mieinkkel szemben. A kérdés, elméletileg nagyon egyszerű: a magyar kisebbség Romániában mindössze néhány, korábban meglevő iskolát, egyetemet kér vissza, és azt, hogy az emberi jogok egyetemes értékei alapján jogi garanciák biztosítsák anyanyelvüknek a használatát. Ha a Romániában élő, legnagyobb nemzeti kisebbség, a magyarság nem érdemli meg ezeket az élet-feltételeket – márpedig a *Vatra Româneasca* egyesület alapító programnyilatkozatának 2. pontjában Patrascanut idézik, akit a határozottabb nemzeti kurzus bevezetésekor éppen Ceausescu rehabilitált: "mindegy, hogy melyik pártnak vagy a tagja, ezen a területen elsősorban románnak kell lenned" –, ha ez az érvrendszer diadalmaskodik továbbra is, akkor mi vár majd a németekre és a többi számbelileg kevesebb kisebbségre? És végső soron mitől lesz *szabad* Románia?

Mariana Florea újságíró, aki néhány éve költözött Marosvásárhelyre, természetesen nem ismeri sem az ottlakó nemzeti kisebbség nyelvét, történelmét, akárcsak az erőszakos demográfiai átalakító évtizedeket, indulatosan visszajára fordítja az érveket, túrhetetlennek tartja, hogy a román nép abba a helyzetbe kerüljön, hogy a jogait kérje a saját országában. Mert "Romániában vagyunk! Voltunk, vagyunk és leszünk!" Ebből az érvrendszerből tényleg nem lehet megállapítani, hogy ki az, aki jogokat kér és ki az, aki a nemzeti államfennség eszméjére hivatkozva megtagadja, de úgy állítja be, mintha kérné. Vagy mégis? Radu Ceantea, a *Vatra* című folyóirat szerkesztője titkára világosabban fogalmaz: "egyetlen román sem ellenkezik azokkal a jogokkal, amelyek megilletik a magyar kisebbséget Romániában, de azt kérjük, hogy ezek a jogok megfeleljenek a román *egységes, nemzeti állam struktúrájának, mert Románia nem többnemzetű ország*." Még világosabban szól Zeno Opris doktor arról, hogy miként képzei el a nemzeti állam struktúráját: "nem fogadhatjuk el a magyar nyelv használatát a bíróságon, a közigazgatás helyi szerveinél, a hivatalos írott és beszélt nyelv a román. (...) A felsőoktatás a felvételtől egészen a végzésig csakis románul folyhat... Nem hatékony és nem is hasznos a román társadalomnak, hogy fenntartsa a párhuzamos egyetemi struktúrát." A nagygyűlésen elmondta azt is, hogy a magyarokat nem szabad beengedni a vezetőségbe, mert ez olyan lenne, mintha egy farkast engednének be huszonkét millió bárány közé. A *Cuvintul liber* (Szabad Szó) erről tudósító számában már óvatosabban fogalmaz, de itt is

jellemző, hogy a kisebbségnek mindössze "*átmeneti etnikai sűrűségéről*" (densitate etnica tranzitorie) beszél, vagyis a ma még nyilvánvalóan kisebbségek által sűrűbben lakott területen sem lehetnek helyi számarányuknak megfelelő vezetők, mert mindez csak átmeneti állapot.

Mindemellé hozzászámítják azt, hogy Radu Ceantea szerint, ha visszaadják a Bolyai líceumot a magyaroknak – nem olyan régen, 1961-ben szüntették meg – akkor számolniuk kell az "elűzött" románok "gyűlöletével". "Ők soha nem fogják ezt elfelejteni!" Amint említette, előzőleg a *Papiu Ilarian liceum* dísztermében határozták el, hogy bevonulnak a sportcsarnokba, és íme beteljesedett, most pedig "várja őket a *Szabadság Mezeje*" (Cimpia Libertatii), hiszen majd amikor "hat millió tagunk lesz, már nem is kell párttá nyilvánításnak, mert akkor mi leszünk maga a román nemzet, méltóságteljes és szabad, igaz és toleráns, amely meg fogja védeni a nemzeti kisebbségeket"...

Ha mindezekről hallunk – és még mennyi minden nem kerülhetett be ebbe a rövid beszámolóba –, akkor nem tartjuk éppen vigjáték epizódnak, hogy az Ősi Román Tűzhely Egyesület programjának 11. pontjában megfogadták, hogy céljuk megvalósítása érdekében – ha jól értem, a nemzeti kisebbségek elleni harc érveinek népszerűsítésére – felveszik a kapcsolatot a világ összes román közösségével, a külföldi "politikai pártok és szervezetek tájékoztatási eszközein keresztül" hogy "korrektül informálják a külföldi közvéleményt".

Remélem, senki nem óhajt mást, csak annyit, hogy korrektül hozzák nyilvánosságra a gyűlés teljes videó- és magnófelvételét, az elhangzott összes beszédet, a skandált úszító jelszavakat, mert ha ez a csoport az egész román nemzet nevében beszél, akkor arról mindenkinek tudnia kell.

Amitől tartottunk, időközben bekövetkezett marosvásárhelyen. A magyarellenes pogrom áldozatainak szomorú látványát. *Sütő András*, Herder-díjas író szenvedéseit a világon mindenhol láthatták a tévézők. A tragikus események fényében különös jelentősége van a *Vatra Romaneasca* úszító tevékenységének.

Ez a nemzet vizsgálja.

ÁGOSTON VILMOS

"Nem vagyok bizakodó..."

Beszélgetés Domokos Pál Péterrel

A decemberi forradalmat követő hetekben abban reménykedtünk, hogy a román nép, amely a vegyes lakosságú Temesváron csiholt szikrától lángra lobbanva, az egész világ tiszteletét kiváltó véráldozat árán lerázta magáról a diktatúrát, ezzel a hősiességgel és emelkedettséggel folytatja forradalmát és valóra váltja azt, amire itt, Közép-Európa keleti részén oly nagy szükség lett volna: a népek és nemzetiségek kibékülését, egymásratalálását a demokrácia megszületése érdekében. Reményünk van rá, hogy a román nép nem sülyed vissza oda, ahová a Ceausescu nevével fémjelzett kommunista diktatúra züllesztette. Ám egyre több esemény ingatja a román nemzet emelkedésébe vetett hitet. Kezdetben csak helyi jellegű, nacionalista megnyilvánulások mérgezték a levegőt, de féltő, hogy az ideiglenes kormányon is egyre inkább a nemzetiségellenes indulatok lesznek úrrá.

Kételyeinkkel és kérdéseinkkel felkerestük a Csíkbán született, Budapesten élő Domokos Pál Pétert, aki szinte egyidős a századdal, s aki egész életét a kisebbségre szorult romániai magyarság iránti tevékeny aggodalomban töltötte. Elsőre azt kérdeztük tőle, hogy Romániának és a román népnek hányszor nyílt a történelme során alkalma arra, hogy bebizonyítsa: tisztességes nemzetiségi politikát kíván folytatni a hozzácsatolt területeken élő magyarokkal szemben.

– Hogy akartak-e tisztességes politikát folytatni a magyarokkal szemben, azt sehonnán nem tudom kiolvasni. A moldvai magyarokat évszázadokon keresztül elnyomták, anyanyelvüket letagadták, papjaikat janicsárokká nevelték. De ha csak a XX. századot nézzük, ott volt 1918-ban a gyulafehérvári határozat, az 1919-es párizsi kisebbségi szerződés, 1945-ben az úgynevezett Nemzetiségi Statutum, később a Magyar Autonóm Tartomány... Ezeket nemzetközi és romániai magyar kezdeményezésre rögzítették, de a román állam vezetői írták alá, és utóbb semmi se valósult meg belőlük.

A gyulafehérvári határozat huszonnégy pontja közül az egyik kimondja: "Teljes nemzeti szabadság az együttélő népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához a maga anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot." Ilyen és ehhez hasonló magasztos eszméket fogalmazott meg a gyulafehérvári "nemzetgyűlés", de ebből gyakorlatilag csak az első pont valósult meg, amely kimondja az általuk "románok által lakott területek"-nek nevezett Erdély, a Partium és a Bánát egyesülését Romániával.

Aztán ott van a párizsi kisebbségi szerződés, amely "a Szövetséges és Társult Főhatalmak", valamint

Románia között kötött 1919. december 9-én, s amelynek 2. cikkében "A román kormány kötelezi magát arra, hogy az ország minden lakosának születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és a szabadság teljes védelmét biztosítja." Egy másik cikkely külön is megfogalmazza: "Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen."

II

Minden alkalommal becsaptak bennünket

II

A második világháború után, mikor Erdély északi részét, az ott élő többmillió magyarossal együtt ismét Romániához csatolták, nemzetközi nyomásra Nemzetiségi Statutum született. Ebben olyan ígéretek szerepelnek, hogy "minden román állampolgár kizárólagos és egyéni joga anyanyelvének vagy nemzetiségének megállapítása." "A nem román nyelven megjelenő napilapok és időszaki sajtótermékek megjelenési székhelyüket, valamint az ország többi helységeinek nevét az illető nemzetiség nyelvén jelölhetik meg." A helyi hatóságok rendeleteit, szabályzatait és közleményeit mindazoknak a nemzetiségeknek a nyelvén is közzé kell tenni, amelyek az illető megye vagy helység lakosságának legalább 30 %-át képezik." Továbbá: "A román állam biztosítja az anyanyelvi oktatást állami elemi, középfokú és felsőfokú iskolák útján mindazoknak az együtt élő nemzetiségeknek, amelyek megfelelő számú tanulóval rendelkeznek... A nem román nyelvű állami iskolák tanítói és tanárai állásainak a betöltésénél az illető nemzetiséghez tartozók részesülnek előnyben." Hosszasan sorolhatnám még az ígéreteket, amikből semmit sem tartottak meg. Mindig, minden alkalommal becsaptak bennünket.

– Csoóri Sándor azt írja *Duray Kutvaszorítójának* előszavában, hogy "a többpárt rendszerű országok nacionalizmusa eleve nem le

bet olyan féktelen és diktatórikus, mint az egypárt irányította országoké. Abol pártok versenyeznek a hatalomért, ott akár meggyőződésből, akár pártérdekből az egyik küzdőnek föltétlenül fel kell vállalnia a nemzetiiségek gondját." Ha Románia lépéseket tenne Európa felé, s elindulna a demokratikus fejlődés útján, egy pluralista berendezkedésű társadalomban nem nőnének meg a romániai magyarság megmaradásának esélyei?

– Én igaz ember voltam egész életemben és úgy szeretnék meghalni is. Én nem hiszek. Nem hiszek, mert valahányszor találkoztam velük, csalódnom kellett. Csalódtam minden törvényükben, minden intézkedésükben. Olyan helyzetet, ami teljesen megnyugtatóra a lelkünket, talán ki sem tudnának találni.

– *A két világháború közötti időben a romániai magyaroknak voltak saját szervezeteik. Kezdetben a Magyar Szövetség, később 1922-től az Országos Magyar Párt, majd a Magyar Népközösség. Mit tudtak elérni ezek a szervezetek a magyarság érdekében?*

– A Magyar Pártnak Bethlen György volt az elnöke, Gyárfás Elemér az egyik vezető embere, Willer József, Pál Gábor a fő képviselők, és sokan mások. Gyárfás Elemér és Willer József hallatlan nagytudású emberek voltak, akik rendkívül hatásos beszédeket mondtak a bukaresti parlamentben. Pál Gábor pedig, Csíkvármegye képviselője, a csiki Magánjavak 64 ezer hold erdejének igazságtalan eltulajdonítása ügyében a genfi Népszövetséghez fordult, s legalábbis részben megnyerte a pert. De az erdélyi magyar iskolák ügyében is számtalanszor protestáltak ezek a képviselők, magam is többször tanúsítottam írásban egy-egy iskola ügyében, hiszen tanfelügyelője voltam Csíkban a római katolikus iskolának.

– *Volt-e lehetőségük a két világháború között a magyaroknak, hogy nemzetközi fórumokhoz forduljanak?*

– A Párizsban 1919-ben aláírt kisebbségi szerződés kimondta, hogy a nyelvi, faji, vallási kisebbségek a Nemzetek Szövetsége védelme alatt állnak. A gyulafehérvári határozat és a második bécsi döntés között eltelt időben a romániai magyarság negyvenhét panaszát küldte a Nemzetek Szövetségére.

Ezek egy részét a hivatalos magyar kormány nyújtotta be, de a többségét Romániából terjesztették fel. Mikó Imre Huszonkét év című könyvében pontosan számbaveszi mind a 47 panaszt, s kiderül, hogy ebből tizenötöt a Romániában működő Országos Magyar Párt nyújtotta be. Ezek között szerepel az úgynevezett kultúrzóna elleni panasz, a felekezeti tantervek kötelező nyelvvizsgálja elleni fellépés, magyar postamesterek és más közalkalmazottak elbocsátása elleni tiltakozás, a magyar helységneveknek a sajtóban való használatának megtiltása elleni panasz és még sok más. Nem tudom, hogy ezek az akciók mind eredményesek voltak, de a Magyar Párt számos esetben meg tudta védeni a magyar érdekeket. 1938-as felosztásuk után a Magyar Népközösség néven újjalakult szervezet már sokkal kevesebb eredményt tudott elérni.

– *Hány magyar képviselő volt akkor a parlamentben?*

– Változott a számuk. Amikor az 1928 őszi megrendezett parlamenti választásokon a Magyar Párt Románia második legnagyobb pártja lett, 16 képviselőt és 6 szenátort küldött a parlamentbe.

– *Ezek szerint a demokratikus berendezkedés valóban kedvezőbb feltételeket teremtene az erdélyi magyarság számára. De milyen intézkedéseknek kellene következnük Romániában ahhoz, hogy a kedvezőtlen történelmi tapasztalatok alapján joggal kételkedő Domokos Pál Péter bízni tudjon a helyzet kedvezőbbre fordulásában?*

II

Az erőszakos románosítás mindenhol az óvodákban kezdődik

II

– A legelső és a legsürgősebb a 250 ezer főnyi csángóság helyzetének megoldása. A moldvai magyaroknak soha nem volt magyar iskolájuk, kivéve azt a rövid időszakot, amikor Petru Groza volt Románia vezetője, s amikor száznál több magyar iskolát hívtak életre a moldvai csángómagyar falvakban.

Ezeket az iskolákat vissza kell kapniuk, de meg kell adni számukra azt a lehetőséget is, hogy a templomaikban magyar misét hallgathassanak, magyarul gyónhassanak, imádkozhassanak. Ez a legfontosabb.

A másik: az erdélyi magyarság kapja vissza a lehetőséget arra, hogy minden szinten anyanyelvén tanulhasson. Az egyetemektől és a főiskoláktól kezdve a középiskolákon át az általános iskolákig, mégpedig úgy, hogy ha magyar tannyelvű egy iskola, akkor ott minden tantárgyat magyarul oktassanak. De legalább ilyen fontos a magyar óvodák kérdése, mert az erőszakos románosítás mindig és mindenhol az óvodákban kezdődik.

Fontos lenne továbbá a teológiai normális működésének lehetővé tétele, a magyar városokba való erőszakos betelepítések leállítása, sőt visszafordítása.

– *Lát valami esélyt ezek megvalósulására?*

– Nem tudok véleményt mondani, mert nincs mire alapoznom. A romániai hivatalos emberek ígéretei általában nem teljesülnek, ezért megingott bennük a hitem. Régen úgy mondták: "Aki egyszer hazudni mer – hitelt többé soha nem nyer." Ezért én alig merek hinni. De meg kell próbálni, s lássuk lehet-e hitelt adni ennek a román vezetésnek? Állják-e a szavukat? Én attól, amikről mostanában hallok, egyáltalában nem vagyok bizakodó.

HALÁSZ PÉTER

A kisebbség mindenütt ugyanazokkal a gondokkal küszködik

Hatszázezernyi magyar a Felvidéken, köztes állapotban: az öntudatra ébredés és a polarizálódás kettős nyomása alatt, félúton befogadó közegének internacionalizmusa és sovinizmusa között... A kérdés, amivel e pillanatban szembe kell néznie: be tud-e illeszkedni a többpártrendszerű parlamenti demokrácia viszonyai közé a most elfogadott, s a kisebbségeket hátrányosan megkülönböztető választási törvény mellett? Ezekről a kérdésekről beszélgettünk Dobos Lászlóval, a CSEMADOK társelnökével, a pozsonyi Madách Könyvkiadó igazgatójával.

– Elképzelhető-e, hogy a megváltozott politikai helyzetben fölsilegessé válik a CSEMADOK?

– Dehogy. Habár a létrejövő pártok igyekeznek felvállalni a nemzeti kisebbségek érdekvédelmét is – a mienkét például a Független Magyar Kezdeményezés, és az egyelőre inkább csak a szándéknyilatkozat szintjén létező Együttélés politikai mozgalom – de esz-köztárak, lehetőségeik nem elegendők annak pótlására, amit a CSEMADOK tehetett a múltban, s tehet még a jövőben. Múlt év december hatodikán ülésezett Központi Bizottságunk elhatározta magát a korábbi, a pártállamtól erősen befolyásolt, alapszabálytól. Új programnyilatkozatot fogadott el, amelynek megint csak érzékeny pontja az érdekvédelem.

– Milyen területeken fejtheti ki érdekvédelmi tevékenységét?

– Véleményem szerint, a hagyományápolásban, a népművészet, a népművelés, a helytörténet terén, és mindazokon a területeken, amelyek érintik a kultúrát és a társadalmi létezését. Ilyen az anyanyelv, a történelem, és az irodalom szervezése és terjesztése, vagy a magyar tudományos élet intézményeinek megeremtése. Ilyen egyelőre nincs. Ami a CSEMADOK szerepének megváltozásában ma végbemeget és végbemeget, az egyfajta társadalmiasulás. Ezzel bővíthet a programunk országos jelentőségűvé, olyanná, amellyel egyetlen országos párt sem rendelkezik. Sok fehér folt volt kisebbségi létünk térképén, és marad a jövőben is, még akkor is, hogyha a csehszlovákiai magyarság létre fogja hozni szakmai érdekképviseleti testületeit, szervezeteit. Nem az a kérdés, hogy kell-e CSEMADOK, hanem hogy milyen CSEMADOK kell? Most a programalkotás idejét éljük, programdömping van. Először meg kell fogalmaznunk tennivalóinkat, aztán kell majd normális, egészséges munkamegosztás. Alakulnak az országos pártok, s természetesen mindegyikük határtól határig gondolkodik, s legtöbbjük igényt tart a

nemzeti kisebbségek pártolására is. Nehezen jön létre majd a rendező elv, hiszen egyszerre lesz jelen mondjuk egy faluban a szlovák kereszténydemokrácia, a szocialisták, a parasztpárt. Országos pártok lévén alighanem mindegyik igyekszik vállalni valamit a kisebbség ügyéből. Valamit és valahogy. Ezért annak a veszélyét is látom, hogy oly mértékben polarizálódhat a szlovákiai magyarság, ami már egyszerűen káros. Eddig intézményszűkben voltunk, most az ellenkező végletbe estünk. Ezért kell koordináló szervezet.

– Ez lenne netán a CSEMADOK? Esetleg egy kisebbségi magyar párt? Vagy az Együttélés, amely valamennyi kisebbséget igyekszik felkarolni?

„

**nehogy
holnaptól egymásnak
essünk**

„

– Ezt egyelőre nehéz megmondani. Én rossznak tartom, ha mindenki csak a maga szervezete keretei között igyekszik gondolkodni, mert az később visszaüthet. A csehszlovákiai magyar nép egészében kellene gondolkodni, nehogy holnaptól egymásnak essünk, s egymást tépjük okkal, ok nélkül.

– Hol esnének egymásnak? Az iskolaügyekben? Más szervezetekhez, más kisebbségekhez való viszonyulásban?

– A helyzet felfogásában lesznek megközelítési különbségek. A kisebbség ugyanazokkal a gondokkal küszködik mindenütt. Eltérés a dolgok megközelítésében és minősítésében van és lesz is. A Független Magyar Kezdeményezés például azt hirdeti, hogy az első számú kérdés a demokrácia megeremtése, s majd aztán jöhet a nemzetiségi gondok megoldása. Amennyire

szép ez, annyira naív is. Mert a demokrácia, a demokratikus struktúra valamiben tárgyasul, hisz önmagában vett demokrácia nem létezik. Demokrácia csak ott lehet, ahol nincsenek nemzetiségi ellentétek. Ezért vallo, hogy a demokratikus struktúra kiépítése és a nemzetiségi gondok megoldása egyidejű feladat.

''

Demokrácia csak ott lehet, ahol nincsenek nemzetiségi ellentétek

''

– Ön szerint a nemzeti kisebbségek szociális hátrányban vannak az államalkotó nemzetekkel szemben?

– Nem hinném, a helyzetük viszont sajátságos. Az elmúlt huszonöt év településfejlesztési politikája ugyanazt eredményezte itt, mint Romániában a falurombolás. Bull-dózeres nélkül ment végbe ugyanaz a folyamat, de nem biztos, hogy eredménytelenebbül. Adminisztratív eszközökkel kialakították egy régió központi faluját, s ezt közigazgatási kulturális és oktatási szempontból is előnyben részesítették. Így a hirtelen felduzzasztott kisvárosok, nagyközségek mellett elsorvad, a falu. Amit Ceausescu elkezdett Erdélyben, az itt huszonöt éven át folyt. Csehszlovákiában hétezer kistelepülést érintett az ügy, s ha tudjuk, hogy az itteni magyarság kétharmada élt kistelepülésen, kiderül, miért sújtotta őt hátrányosabban, mint a szlovákokat ez a településfejlesztési koncepció. Kimondták: nyolcezer lakos fölött életképes a település. Kétezer lélek alatt: elsorvad... S ma nincs elég erő és elég munkáskéz, hogy orvosolni tudnánk ezt a gondot.

– Mit tart a legfontosabb feladatnak itt és most, a napi politika szintjén?

– Alighanem rangsorolni kell a tennivalókat, holott sok olyan dolog van, amit azonnal meg kellene oldani: ilyen a pedagógusképzés, a kisiskolák léte, de legalább ennyire fontos, – mert az előbbieket föltételezi – megoldani a kistelepülések közigazgatási és gazdasági önállóságát.

– Abboz rendezni kell a földkérdést, amivel egyelőre Önöknél még nem foglalkoznak a pártok. Vagy csak mi nem hallunk róla Magyarországon?

– Kicsit hátrébb tart a csehszlovákiai gondolkodás, mint a magyar. Megfogalmazódott már a kettős tulajdon, a közös és a magántulajdon gondolata. A vegyes tulajdon szerepel az országos pártok programjában, ott van a Független Magyar Kezdeményezésében, az Agrárpártban, az Együttélés mozgalomában – de annyira friss még, szinte csak napokkal ezelőtt jelent meg. A közeljövő ezt a kérdést fölerősíti Csehszlovákiában, különösen erősen jelentkezik majd nemzetiségi területeken, a gazdasági szerveződések tekintetében. Minden nemzetiségi intézmény állami támogatásból él. Gyakran elhangzik már most is a szemrehányás, hogy állami pénzből élnek a nemzetiségiek. A szemrehányás néha rendreutasítás is, és nagyvonalúan megkerüli azt a tényt, hogy minden nemzeti kisebbség részt vesz a köztársaság értékeinek előállításában. Lehet, hogy odáig jutunk, hogy meg kell számolni, mit adunk és mit kapunk. Ahhoz, hogy ezt a dolgot nem a szemrehányás és a rendreutasítás szintjén intézzük, reálisan működő gazdaság kell. Egy példa: minden magyar nyelvű újság ráfizetéses. Kinek kell majd egy veszteséges újság a többpártrendszerben? Melyik politikai szervezet vállalja ezt? Ezért van szükségünk a gazdasági önszerveződés lehetőségére, mégpedig minél hamarabb. Nemzetiségi intézményrendszerünknek szüksége van gazdasági háttérre.

''

Az irodalmat lefizették, megalázták, megvesszőzték

''

– Ön 1968-ban államminiszter volt, s a nemzetiségi ügyekkel foglalkozott. Össze lehet hasonlítani hatvannyolc és nyolcvankilenc indulatát és reményeit?

– Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején a cseh és a szlovák irodalom jelentette az ellenzéki gondolkodást, s ez bizonyos

mértékig igaz a magyar területre is. A hatvanas évek második felében elindul ez a folyamat a politikai publicisztikában is, amely természetétől fogva diktatúraellenes. Az irodalmi, ellenzéki hagyományokból, magatartásból kovácsolódik politikai töke 1968-ra. Ez az ellenzéki gondolkodás felvállalta a nemzetiségi lét gondját is a hatvanas években. Megítélésem szerint a csehszlovákiai magyar kisebbség legproduktívabb évtizede volt a hetvenes évek. Akkor alakult a Madách Kiadó, Kassán a második magyar színház, akkor egyezett meg Csehszlovákia és Magyarország egy magyar főiskola alapításban, amit 1972-től teljesen leépítettek. Akkor alakult számos szakközépiskola, s hogy a legfontosabbat említsem, akkor fogadta el a szövetségi nemzetgyűlés a 144-es törvényt, amely ma is a leghaladóbb jogi okmány a kisebbségről. Akkor lett magyar elnökhelyettese a szlovák parlamentnek, öt minisztériumban magyar volt a miniszterhelyettes. Mindez megszűnt mára. Legalább a hetvenes évek szintjére jutnánk el ma! S hogy a különbséget miben látom? Fájó, de az irodalom ma elvesztette a jelentőségét. Lefizették, megalázták, megvesszőzték. Ez a legyengült irodalom nem tud olyan erővel részt venni a politikai mozgásokban, mint amennyire szükséges volna. Önmagával van elfoglalva, lapokat alapít, a helyzetét igyekszik tisztázni, a megkésetttség minden jegyét magán viseli. A hatvanas évek végén az irodalom játszott a kezdeményező szerepet, ma a politika. S persze más a cél is: akkor a szocializmust kívántuk megreformálni, ma a kommunista struktúrát akarjuk megdönteni.

CSERI ISTVÁN

Van-e esélyük a megmaradásra?

Magyarok Burgenlandban

Sokasodnak a fejfák a burgenlandi temetőekben. Elmennek az Adorjánok, a Benkők, a Balikók, a Pongrácok, a Börcsök, a Farkasok és a Gaálok. Zsugorodik a burgenlandi szigetmagyarság. A többségében magyarok lakta 700 lakosú Alsóőrben tavaly 19 halottat kísért utolsó útjára Galambos Ferenc plébános. S csupán négyet tartott keresztvíz alá. Hasonló a helyzet Felsőőrben és Öriszigeten is.

Kihalófélben lenne a burgenlandi magyarság?

Úgy tűnik, igen. Ha csupán lélekszámukat nézzük, feltétlenül. Ma már alig vannak valamivel többen négyezernél. A kihalás veszélyéről megoszlanak a vélemények. Sokan úgy vélik: *még két generáció, s egyetlen magyar sem lesz Burgenlandban*. Az optimistábbak szerint ötven év múlva is beszélni fognak magyarul. De annak már semmi köze sem lesz a magyarsághoz – teszik hozzá. A magyar szónak már ma sincs sok köze a magyarsághoz. Annak ellenére nincs, hogy néhány megszállott mindent elkövet azért, hogy ne csak a magyar szó, hanem a már alig-alig létező magyarságtudat is újjáéledjen.

Emlékkönyvet lapozgatok. Az alsóőri iskola harmadikos és negyedikes tanulói ajándékozták tanárunknak, Galambos tiszteletendőnek. Az emlékkönyvben kérdések: mely tantárgyakat szeretik, melyeket nem a gyerekek. A magyar családnévű kisdíjakok 90 százaléka annak nyúg a magyar nyelv.

A sokasodó fejfák mellett leginkább ez jelzi a magyarság elmúlását.

Nem nyelvében és magyarságtudatában, hanem lelkében hal ki először.

Sokan állítják, hogy a burgenlandi magyarok helyzete összehasonlíthatatlanul jobb, mint az erdélyieké. Akik így gondolják, tévednek. Tévednek azért, mert a milliós számarány az elnyomatások idején is növeli az erőt és az összetartozás akarását. Maga a tudat, *bogy sokan vagyunk, azt is jelent, bogy erősek is vagyunk*. Ha sokan szoríthatják meg egymás kezét, jelezvén, hogy azért is erősek leszünk és maradunk, hitünkben és magyarságunkban, akkor ez a szorítás több, mint biztatás. A milliók jelképes kézszorítása a túlélés hitét és reményét jelenti, még az elnyomás korszakában is. S az erdélyi magyarság túlélésének gyökerei mélyen rejtkeznek Erdély évezredes

történelmében. A fa lombjait lerázhathatják, ágait, gallyait levághatják, még törzsét is kidönthetik, sóval szórhatják be, mint Karthágó romjait, de a gyökerek, melyek évszázadok viharain edződtek, szívósak, rejtőzködően is élni képesek. Ezek a gyökerek mindig életet adnak a legvadabb, a legádázabb időkben is.

S amíg Erdélyben – ha drasztikusan vissza is szorították a magyar szót az iskolákban – többé-kevésbé alkalmuk volt a nyiladozó értelmű gyermekeknek az anyanyelv intézményesített forrásaira rálelniük, a burgenlandi magyarságnak ez sem adatott meg. A nyelv, mint vezető, melyet árammal kell megtölteni, még ha visszaszorult is, de él és lüktet Erdélyben. Lüktetett az egyetemeken, amíg lehetett, az iskolákban, a színházakban, a templomok védő falai között és a család meghitt melegében. Burgenlandban ma már egyetlen védőbástyája a templom. Legyen az katolikus, református vagy evangélikus. Mert erős vár a mi Istenünk, s az Isten felekezeteken felül áll. Az Istent anyanyelvünkön dicsérjük, anyanyelvünkön fordulunk hozzá vigaszért, anyanyelvünkön mondunk neki hálát örömeinkért.

II

**Magyarország
nyugati
határát
halottnak
nyilvánították**

II

A burgenlandi magyarságot az első trauma a 1938. évi Anschluss után érte. Felszámolták a magyar iskolákat, szerteszét dobálták a magyar tanítókat, összevonták a magyar osztályokat a némettel, nagynémet tankönyvből nagynémet gondolatot ültettek a diákok fejébe. S aztán jött 1945. Ezerkilencszáznegyvenöt, amikor kísértet járta be Közép-Kelet-Európát, a kommunizmus kísértete. Annak a kommunizmusnak kísértete, amely a sztálini büntetőtáborok és a hitleri haláltáborok mintájára szögesdrótakadályokat emelt ember és em-

ber, halál és élet közé. Abroncsokat kalapált emberi fejekre, a félelem mérgező nyilait lődözte a szívekbe, s nemcsak a gondolatoknak, de még a szeretetnek is csapdát állított. *A kommunizmus szörnyű kísértésével az anyját kényszerítették abba a skizofrén helyzetbe, hogy megtagadja gyermekét.* Így tagadta meg az anyaország kisebbségi sorsba taszított gyermekeit, köztük a legkiszolgáltatottabbat, a burgenlandi magyarságot. Szögesdróttakadályt húztak anya és gyermeke közé, s kettejük találkozási útját taposóaknákkal hintették tele. Az egymás felé nyújtott kezek találkozását géppisztolyok "vigyázták". Magyarország nyugati határát halottnak nyilvánították, s a halott gyermek csak siratni, majd feledni tudta anyját. Így volt ezzel a burgenlandi magyarság is.

Nemcsak számában fogyott, hanem lélekben is megroppant. Mostoha után volt kénytelen nézni. Mostoha anya és mostoha feleség után is. Mert az anyaország megtagadta, s így még arra sem volt alkalma és lehetősége, amire korábban, hogy mátkáját és vőlegényét Ma-

gyarországon válassza ki magának. Vadházasságra kényszerítették. És a hozományt látva és benne élve, ráébredt arra, hogy ez a vadházasság nem is olyan keserű. A hozomány, a jólét feledtetni tudta korábbi árvaságát. Jól érezte magát már úgy is, ha nem szólt ajkáról gyermekéhez magyar dal, magyar mese. S mivel a vezetékben hosszú évtizedeken át megszűnt az áram keringése, a vezeték úgy elhalt, mint a véráramlást nélkülöző ér. Vadér, visszer lett belőle. Visszer, mely behálózta egész testét úgy, hogy betegséggként, rendellenességgként már a volt természetes eret találja.

Ehhez a visszer-jelenséghez a legutóbbi időkig sok minden hozzájárult. A burgenlandi magyarságnak az Anschluss óta nem volt az elemínél magasabb fokú iskolája. Középiskolája, ahol a diák műveltséget, magyar történelmet, irodalmat, művelődéstörténetet, azaz magyarságot tanulhat, ami alkalmat ad neki a magyarságtudat át- és megélésére – még ma sincs. S az elemiben is többségükben azok kénytelenek magyarul tanítani, akik

így vagy úgy otthonról még beszél a nyelvet, de tanulni már nem tanulhatták. Nem tanulhatták, mert hetven éve már, hogy a lakások szűk, repedt falai közé szorult, s a falakon a magyar otthonokban is egyre nagyobbak a repedések, melyeken keresztül a német nyelv, az osztrák kultúra beáramlik. Az a német nyelv, az az osztrák kultúra, amely – a gyakorlat bizonyította és bizonyítja mindmáig – világszerte életképesebbnek és eladhatóbbnak tűnik, mint a magyar. Eladhatóbbnak itthon is, az anyaországban. Mert azzal már a burgenlandi magyar gyerek is tisztában van,

JÁNVÁRY ZOLTÁN ALKOTÁSA

hogya átugrik Magyarországra, akkor érdemesebb neki németül beszélnie, mint magyarul. Gyorsabban és előékenyebben kiszolgálják mindenütt mert hát az anyaország hajbókol: nem a magyar nyelvű kisebbségei előtt, hanem a harte Währung, a deviza előtt.

II

Együtt kellene levetnünk a szégyen ránkszabott ruháját

II

Burgenlandi magyar gyerekekkel beszélgetve, szó esett magyarországi "élményeikről". Már a határon sokkolta őket a sorompó és pisztolyos, géppisztolyos határőrök tömege, a határszéli városok éttermeinek és mellékhelyiségeinek irdatlan koszosága és elhanyagoltsága – még szerencse, hogy nem utaztak beljebb az országba! – egy szóval, a számunkra még a legkisebb osztrák településen sem létező kulturálatlanság. S annak a gyerekeknek, akit ilyen sokk és visszataszító élmény ér, próbáld megmagyarázni, hogy a magyar történelem, irodalom, kultúra milyen gazdag. Nem érdekli. Mert számára nem lehet "gazdag" az a nép, amely külsőségeiben ilyen szegény. Nincs, ami vonzza őt, nincs, ami megragadja őt. A burgenlandi ma-

gyar suhancot nem hatja meg, hogy fele áron eszik, iszik, szeretkezik Magyarországon. Ő erre büszke, s valahol ez a természetes. Itt él tőlünk egy karnyújtásnyira, hozzánk képest lehengerlő jólétben, s a nemzeti büszkeségét ez fokozza, nem Kőszeg várának hős védői, az egykori Sabaria római romjai, s Sopron, a civitas fidelissimus, a húség városa.

Fontos lenne, ha az anyaországra fel tudnának nézni. De nem tudnak, mert elég, ha egy magyarországi kocsmába nyitnak be, ha hallják a mindenütt felhangzó trágár beszédet, ha látják a szemetes Magyarországot. Ha nyelvük miatt alacsonyabb rendűnek érzik magukat saját hazájukban. S emellett eltörpülnek olyan igényeik, hogy nincs magyar nyelvű helyiségtáblájuk, hogy a burgenlandi rádió magyar nyelvű adása vasárnap esténként fél nyolc és nyolc között hallható. Akkor, amikor a Zeit im Bild, az osztrákok TV híradója. Amikor az alsóíri, irigylésre méltó könyvtárban könyvek ezrei sorakoznak a polcokon, csak éppen alig van már

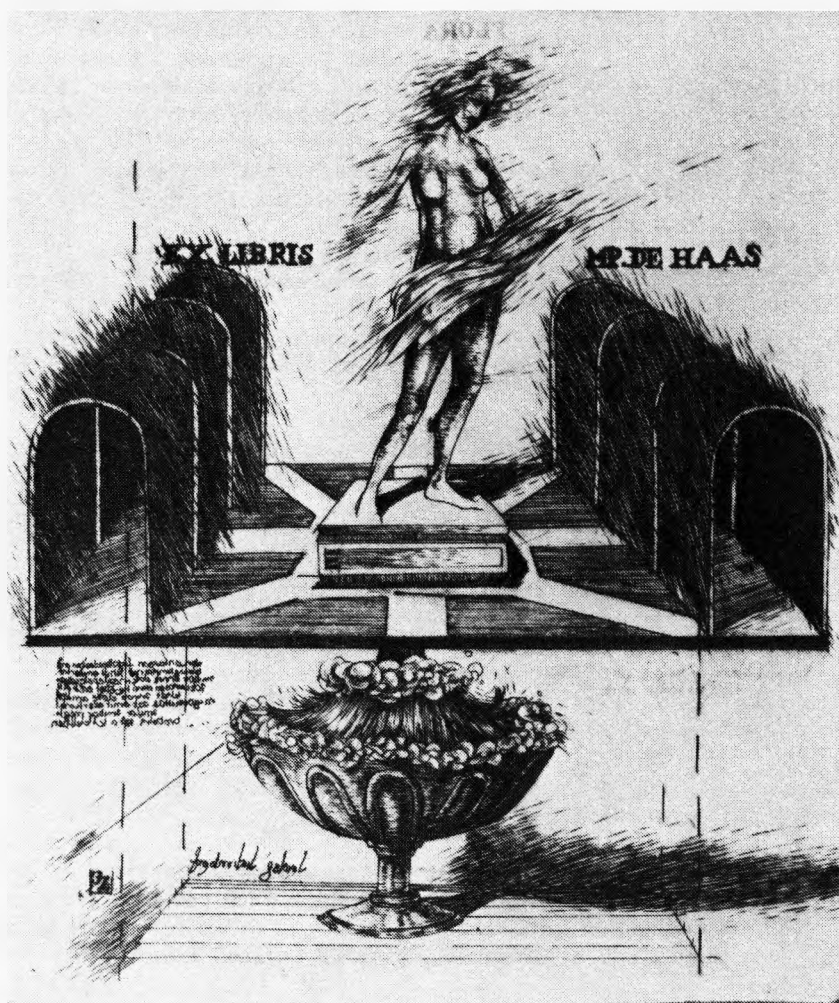
valaki, aki leemeljen belőlük. Rekvizitumként fogják egykoron hirdetni, hogy a mai Burgenland, az egykori Nyugat-Magyarország területén volt még magyar nyelv, magyar kultúra és magyar öntudat?

Mégis, e szomorú helyzetjelentés ellenére talán megcsillant valamiske vékony reménysugár az utóbbi hónapokban. A szögesdrót lebontása, a szabad határforgalom következtében egyre több magyar nyelvű munkaerőre van szüksége az üzleteknek, bankoknak, szállodáknak, sőt a rendőrségnek is. Talán lelassul a munkát kereső magyarok kényszerű eláramlása Burgenlandból. Talán egyre többen találnak maguknak otthon is munkát, s a kétnyelvűségen keresztül érezhetik, hogy szükség van rájuk, érdemes magyarnak maradni. A már részletezett okok miatt kényszerűen elidegenedtek az anyaországtól. Ma már néhányan ott tartanak, hogy szégyenlik ezt. Együtt kellene levetnünk a szégyen ránk szabott ruháját. Fizikailag már közel kerülünk egymáshoz.

Jó lenne lélekben is.

ÁCS ZOLTÁN

JÁNVÁRY ZOLTÁN ALKOTÁSA

Szlovéniában jó magyarnak lenni

A címben foglaltakat nem én találtam ki, hanem rövid szlovéniai tartózkodásom során hallottam többek szájából.

Szlovéniában azért is jobb magyarnak lenni, mint például a Szerbiához tartozó Vajdaságban, mert szlovén nacionalizmusról nemigen hallani, annál inkább a szerbről. Szlovéniában azért is jó magyarnak lenni, mert ellentétben a szerbekkel, évszázados együttélésünk során nem volt konfliktus a szlovén és a magyar nép között. A szlovén nép meg kellett hogy tanulja, ha máson nem, a saját bőrén, hogy a nacionalizmus gyógyírként semmilyen sebre nem kenhető. Történelmi tapasztalata, civilizáltsága, európai műveltsége és kisebbségi sorsára kellett hogy ébressze arra, hogy jogokat csak az követelhet, aki jogokat ad is. Egyéni és kisebbségi jogokat egyaránt. Jugoszlávián belül a szlovén nép a legkisebb lélekszámú államalkotó nemzet. Szlovén kisebbség él Olaszországban, Ausztriában és vendek Magyarországon. A szlovének tehát tudják, mit jelent kisebbségnek lenni. Jogokat adnak, de jogokat követelnek maguknak is. Hogyne követelnének, amikor kétmillió népségük Jugoszlávia lakosságának csupán nyolc százalékát alkotja, de nemzeti jövedelmének ötödrészét fedezi.

A szlovének szeptember végén módosították alkotmányukat, melyben szerepel elidegeníthetetlen önrendelkezési joguk, azaz az elszakadáshoz és az egyesüléshez való jog. S az új szlovén alkotmányban következetesen benne foglal-

NAGY CSABA ALKOTÁSA

tattak eddig is és foglaltatnak továbbra is a külföldön élő szlovének. De benne foglaltatnak a mintegy tízezer lelket számláló szlovéniai magyarság jogai is, melyek közül a legfontosabbak: a köztársasági képviselőház mindhárom tanácsában automatikusan egy-egy képviselői helyük van; a Magyar Erdőközösség, amely márciusban ünnepelte fennállásának tizedik évfordulóját, ezentúl nemcsak művelődési és kulturális kérdésekkel foglalkozhat, hanem a kisebbségi élet minden területét felölelő problémával; míg korábban az anyanemzettel való kapcsolattartás csak nyelvi és kulturális kérdésekre korlátozódott, ezentúl bármilyen területen közvetlen kapcsolatot tarthat az anyanemzettel. Örömeiket fo-

kozza az új magyar alkotmány is, amelyben már ők is szerepelnek, mint a külföldön élő magyarság egy darabkája. De nem elég pusztán a jogi szabályozás, a gyakorlatban dől el minden. *A törvény betűt csak biztosítékot jelentenek, de garanciát nem.* A törvények mögött húzódó alkotmányos jószándék a mindennapok harcaiban dől el. S ez mindkét alkotmányra vonatkozik. A szlovéniai magyarok is azt vallják, hogy *a kisebbségnek úton-útfélen éreznie kell, hogy anyanemzete mögötte áll.* Nemcsak politikailag, nemcsak kulturálisan, hanem – ha kell – gazdaságilag is. Ezt a támogatást ők még nem érzik egyértelműen. Rosszul esik nekik, hogy ha a jugoszláviai magyarságról esik itthon szó, többnyire csak a náluk lélekszámban tényleg sokkal nagyobb vajdasági magyarokra gondolnak. Hiányolják a közös határmenti vállalkozásokat, a vegyes vállalatok létrehozását. Ehhez azért is szükségük lenne az anyaország hathatós segítségére, mert új munkahelyek teremtesével otthon lehetne tartani a munkaképes népség jelentős részét. Hiányolják azt is, s ezzel nem állnak egyedül, hogy a magyar televízió és rádió adásait nem, vagy csak alig-alig tudják fogni. S míg a szlovén állam jelentős anyagi segítséget is nyújt az olaszországi és az ausztriai szlovén kisebbségnek, ők semmilyen támogatást nem kapnak. Felvetésük jogosságában nem kételkedhet senki, csakhogy a jelenleg koldusbotra jutott anyaország is külföldről várja a segítséget – önmaga talpra állításához. Büsz-

kén vallják, hogy a szlovéniai magyar kisebbségnek jelentős szerepe volt abban, hogy az utóbbi években Szlovénia nyitott Magyarország felé. Megérti és a gyakorlatban alkalmazza azt a mai józan felismerést, hogy a tömbpolitika zsákutcába vezette az európai kis népeket. Ma közös történelmi, gazdasági és kulturális múlttal rendelkező kis régiók összefogására van szükség. Arra, hogy a kis népek ne vegetáljanak a nagy nemzetek árnyékában, ne legyenek kénytelenek osztozkodni a nekik koncként odalökött maradékon, hanem egymásnak vállaltva munkálkodjanak népeik jólétén. A szlovéniai magyarok azt is szeretnék, ha Magyarország egyre fontosabb és meghatározóbb szerepet játszana a közép-európai térség kisebbségi politikájában. Ha az anyaország politikai és gazdasági értelemben is minél gyorsabban talpra állna, hisz minél tekintélyesebb az anyanemzet, annál jobb kisebbségeinek helyzete.

A hazainál magasabb életszínvonal és jólét ugyanakkor fenyegető kihívást is jelent a szlovéniai magyarság számára, ugyanúgy, mint a burgenlandiéra. S bár még Szlovéniában a magyar anyanyelvűek többsége állítólag elfogadja, hogy a kétnyelvű, kétkultúrájú ember gazdagabb az egynyelvűnél és az egykultúrájúnál, egyre több szlovéniai magyart kell meggyőzni erről. A kétnyelvűségnek Szlovéniában évtizedes hagyományai vannak olyan értelemben is, hogy például a lendvai járásban több iskola van, ahol az általános tantárgyakat két nyel-

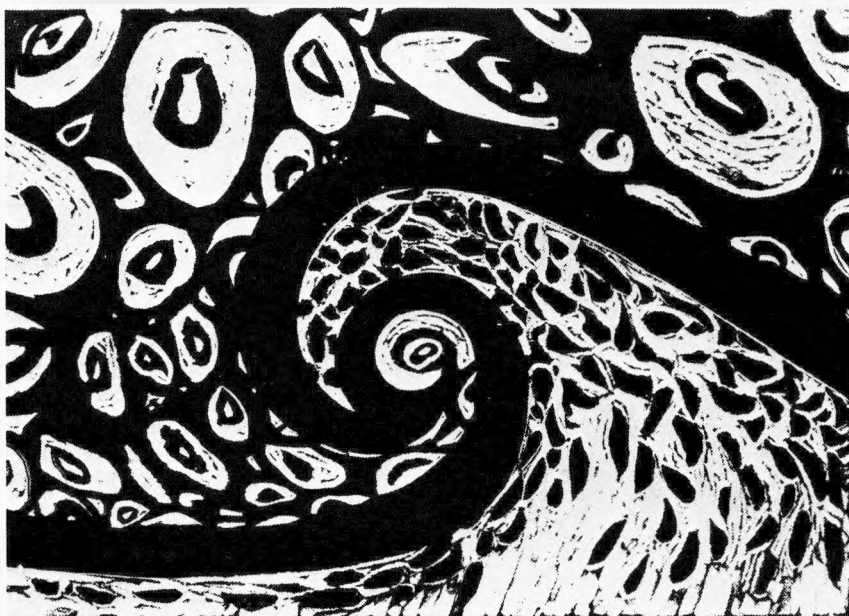
ven tanítják. A szlovén gyerekek is tanulnak magyarul. Mondhatni, egyedülálló példa ez Európában. Egyedülálló azért is, mert elülteti a nyiladozó gyermekagyakban az egymás nyelve és kultúrája iránti tiszteletet. Azt, hogy a másság nem bűn, hanem természetes állapot. Azt, hogy a másságért nem gyűlölni kell embertársunkat, netán padszomszédunkat, hanem tisztelni. Tisztelni emberségét, jóindulatát, szándékait és vágyait. A lendvai kétnyelvű iskolában példás a szlovén és a magyar diákok együttélése. Nem nemzetiségi ismérvek, hanem emberi tulajdonságok alapján választják meg a barátokat. A magyar és a szlovén csemeték egyaránt. Immáron három évtizede, hogy a többségi nemzet, a szlovén önként vállalta a kisebbségi nyelvet az iskolákban. Bizonyára ez is szerepet játszik abban, hogy jó magyarnak lenni Szlovéniában. S nemcsak az, amit egyik beszélgetőpartnerem mondott, hogy a nemzetiségi jogokra való hivatkozással mindig lehet az asztalt verni. A szlovének kénytelenek tenni, mert

hogy nekik is kisebbségük él itt és ott. Lehet, hogy ez is szerepet játszik a szlovén köztársaság kisebbségi politikájában, de nem hinném, hogy ez lenne a döntő. Egy civilizált kis nép érez magában annyi erőt és elszántságot, hogy a területén élő kisebbségekkel szemben civilizáltan viselkedjék. Mert a kétnyelvű iskolákon túl – ahol a pedagógusok fizetése húsz százalékkal magasabb, mint másutt – finanszírozza a szlovéniai magyarok rádióstúdióját, amely naponta két órán keresztül sugároz, a kétezer előfizetővel dicsekedhető *Népújság* című napilapot és számos más kiadványt. Persze, e feladatok ellátására szükség van erős értelmiségre is. A szlovéniai magyarok büszkék arra, hogy neves íróik, költőik és művészeik vannak, akik a többi értelmiséggel karöltve nagy szerepet játszanak a magyarságtudat fenntartásában. Még akkor is, ha az elmondottak ellenére olyan megjegyzés is elhangzott, hogy a magyar többnyire csak pótnyelv Szlovéniában. Hallottam ilyen véleményt is, holott a legutóbbi népszámlálás során többen vallották magukat magyar nemzetiségűnek. Valószínű, hogy a jövő évi népszámláláskor a kérdőíven ilyen rubrika is szerepel majd: otthon beszélt nyelv.

A szlovének még ma is nemzeti hősként tartják számon *Hunyadi Mátyást*. Az igazságos Mátyás királyt, akiről tudják, hogy nem szlovén volt, hanem magyar. De igazságos volt, értük is.

SZŐNYI KRISZTINA ALKOTÁSA

(- TÁN)

Félrevert harangok

Az 1990. évi dokumentumfilm fesztiválon mutatták be a **Félrevert harangok** című filmet. Az erdélyi menekültek helyzetét elemző, a menekülés hátterét kutató és a menekülést kiváltó okok megszüntetésének lehetőségét taglaló filmet 1985 és 1990 januárja között forgatták. A film a Művelődési Minisztérium Filmfőigazgatósága és az MTV közös dokumentumfilm pályázatának támogatásával a MOVI Fórum Filmstúdió és az MTV Művelődési Főszerkesztőségének kooperációjában készült.

Rendezője: Paulus Alajos

Az alábbiakban részleteket közlünk a film úgynevezett dialóg szövegből.

KOLCSÁR GÉZA:

...De én úgy, létbizonytalanságban nem tudok megenni, hogy se kint, se bent nem vagyok. Most nekem kiadnak egy személyi számot, a végére írnak négy nullát, az azt jelenti, megkérdeztük, hogy hontalan. Magyarország területén, ez a borzasztó kérem, hogy magyar vagyok, Erdélyből jövök az anyaországba, négy nullával a hátam mögött, szó szerint, az igazolványomban van a négy nulla, és megmondták, hogy uram, ez hontalan, tehát addig éltem, míg a végén hontalan lettem. Hogyha megnézik például, hogy a zsidó, aki hazamegy Izraelbe, automatikusan megkapja ott az állampolgárságot, tehát izraeli állampolgár. Én ugyanakkor, mint magyar nemzetiségi, tehát tudva, hogy Csík vármegyében ezer évig őrizték őseink az országot, az anyaországba jövök, és tartózkodási engedélyt adnak, és ez a furcsa, és én ezt hangosan ki mertem mondani. Igen, akkor ki mertem mondani az Erdély-kérdést, a román-magyar viszonyról kezdtem beszélni, és akkor azt mondták, hogy provokátor vagyok. Szerintem az egyetlen megoldás az, hogy Erdély önálló és független állam legyen. Ez egyetlen megoldás szerintem. Erdély bebizonyította, hogy 150 évig független volt, és önálló, és ugyanakkor történelmileg is kimutatták, hogy Erdély virágzott, az 1500-as évek közepén Tordán mondták ki a vallásszabadságot a világon először, Erdélyben, először a világon, tehát minden lelkész, minden pap szabad vallásgyakorlást csinált, szabadon működhetett. Ha megnézzük, Erdélyben élnek a szászok, svábok, a székelyek, élnek az ukránok, és élnek a szerbek. Bebizonyosodott, hogy Románia nincsen mit kezdjen Erdéllyel, a nemzetiséget nem tudja összefogni. Ezért vagyok én most provokátornak nézve, mert Erdélynek a függetlenségét szeretném.

BÁLINT DÉNES:

Egy dologgal azonban valamennyiünknek tisztában kell lenni,

és pedig azzal, hogy mi ide bekopogtattunk. Én a te elvi kételyeidet nem vonom kétségbe.

KOLCSÁR GÉZA:

Értem, persze.

BÁLINT DÉNES:

Én csak azt akarom neked valamilyen formában érzékeltetni, hogy tulajdonképpen egy olyan országba értünk, érkezünk, jobban mondva, amelyiknek bizonyos elkötelezettségei vannak a szocialista táboron belül.

KOLCSÁR GÉZA:

Az a szocialista tábor, amelyik idáig hátat fordított Magyarországnak. Így volt?

BÁLINT DÉNES:

Léteznek bizonyos szabályok, nemzetközi tekintetben, amiket figyelembe kell venni.

KOLCSÁR GÉZA:

Románia miért nem veszi figyelembe?

BÁLINT DÉNES:

Az Romániának a saját...

KOLCSÁR GÉZA:

...belügye, belügye. Tehát a Magyarország belügye legyen most az, hogy tessék uram, megadom az állampolgárságot.

BÁLINT DÉNES:

De honnan tudod, hogy nem fogják ezeket a dolgokat megadni.

KOLCSÁR GÉZA:

Á...

BÁLINT DÉNES:

Én tudom, hogy foglalkoznak ezekkel...

KOLCSÁR GÉZA:

Megértésre senkiben sem találok, se veled, se a másikkal, se a harmadikkal, hiába megyek én is, és kopogtatok, és nyitom az ajtókat. Kérem, én úgy gondoltam, hogy elmegyek innen, és visszamegyek a román határ mellé, talán ott még át is látok a határon, és talán ott megértésre találok, vagy ki tudja...

KOLCSÁR GÉZA: (megzenésítette Ady Endre versét. Ezt énekli hallgatóinak.)

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsiny országom, újra meg újra,
hazajön fiad.
Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbúsong, és lehull a porba,
amelyből vétetett.
Mindig elvágynak, és nem menekülhet,
magyar vágyakkal, melyek elülnek,
s fölhorgadnak megint.
Tied vagyok én nagy haragomban,
nagy hűtlenségemben, szerelmes gondban,
szomorúan magyar.
Föl-földobott kő, bús akaratlan,
kicsiny országom, példás alakban,
orcádra ütött.
És jaj, hiába minden ha szándék,
ha feldobnál, én visszaszállnék,
százszor is, végülis.
Tied vagyok én, nagy haragomban,
nagy hűtlenségben, szerelmes gondban,
szomorúan magyar.

KOLCSÁR GÉZA:

Kálmán bácsi, ismeri ezt a verset, ezt a dalt? Ez a dal arról szól, hogy én haza szeretnék menni. Ha az isten is megsegít, mint magyar állampolgár hazamenni, mert két éven belül lesz az öcsémnek a pap-pá szentelése Gyulafehérváron, és azt szeretném otthon, ünnepélyes keretek közt végignézni, és otthon a családommal együtt lenni.

EGY VENDÉG:

Öregem, nem úgy megy az, mert csak akkor fogsz majd átmenni, ha a román hatóság majd elenged téged. Majd rájön, hogy mennyi az, nem két év.

KÁLMÁN BÁCSI:

Ha Románia valakit nem bocsájt el az állampolgárságából, addig román állampolgár, és haza, ha disszidált, akkor nem mehet, ha hazamegy, akkor kérem a román államtörvények vonatkoznak rája.

KOLCSÁR GÉZA:

Egy szót akarok, ha meg tetszik engedni, egyetlen szót kérem szépen, úgy tetszett mondani, hogy disszidál, az ott élő magyarok nem lépték át a határt, a határ lépte át őket, ez tiszta dolog, tehát a határ lépte át őket, ők nem lépték át a határt, egy se. Igazam van?

EGY VENDÉG:

Valamikor 44-ben.

KOLCSÁR GÉZA:

Igazam van, a székelység lépte át a határt, vagy a határ lépte át őt?

KÁLMÁN BÁCSI:

Az, hogy a politikai helyzet most így alakult, akkor is tudomásul kell vennünk, kérem mindkettő szocialista állam, és egyetlen egyért harcoljunk, hogy ez az ellentét, ami

SZABADI ZOLTÁN ALKOTÁSA

most fönnáll, szűnjön meg, és békességben éljen egymás mellett a két nemzet, mert egyet akar mind-egyik, a szocialista társadalmat építeni.

KOLCSÁR GÉZA:

Kálmán bácsi, nagyon szépen köszönöm, szót kérnék, kaphatok szót? Kérem szépen arról van szó, hogy én nem azt mondtam, hogy énnekem a román nemzet ellenségem, nem, mivel Erdélyben tudom, hogy szászok, svábok, ukránok, magyarok testvériesen együtt élnek, próbálnak együtt élni, ez megvan, ez nem is vitatható, de nem engedi őket egy rendszer együtt élni, tehát a románokat uszítsák a magyarok ellen. Azt mondják, hogy a magyarok, azok bementek oda.

És mindennek a feje a diktátor, és ezt ki merem jelenteni, ez így van. Tehát nem a nemzettel van baj, nekem román barátaim vannak, és lakótársam volt román is, nagyon jól kijöttem vele.

KÁLMÁN BÁCSI:

Most nézze, ne haragudjon...

KOLCSÁR GÉZA:

Mondhatom én testvéri szocialista országnak azt az országot, ahol az én szüleimet, testvéreimet agyonverik, a templomainkat, meg az ezer éves templomainkat romba döntik. Mondhatom én testvéremnek?...

KÁLMÁN BÁCSI:

Kérem szépen, így nem lehet beszélgetni. Egyelőre a törvényes ke-

reket akár román, akár magyar, tiszteletben kell tartani. Vagy a törvényes keretek között folytatjuk a beszélgetést, vagy pedig én kikapcsolódtam, mint állami ember, a beszélgetésből, és tessenek szabad beszélgetést folytatni. Törvényes keretek között mondom, hogy mire van lehetőség, mire nincsen lehetőség.

És aki átjött Magyarországra, mindegy, hogy milyen körülmények között, a magyar törvényeket kell hogy tisztelje. És nem értek egyet ezzel a plakátsorral, ami ide ki van rakva.

KOLCSÁR GÉZA:

Kérem szépen a Jóbarát és a Napsugár az honvagy ellen van, hogy őszinte legyek. Tehát mikor rájuk nézek, akkor már nincs honvágyam.

KÁLMÁN BÁCSI:

Álljunk meg egy pillanatra, Géza, most ezt mondom, mint ember, ezt mondom, mint a hatóság embere is, a magyar állam nem engedi meg azt, hogy kérem szépen, a Román Szocialista Köztársaságot egy nyilvános helyen így gyalázzuk...

KOLCSÁR GÉZA:

Úgy határoztunk, hogy holnap visszamegyünk, ide a határ túlsó oldalára, gyalogosan, úgy, ahogy jöttünk. És aztán majd a feleségem szüleitől, Mihályfalváról a Székelyföld fele szeretnénk menni, és próbálok az erdélyiekkel szót érteni Erdély ügyében.

BÁLINT DÉNES:

Ne engedd elfelejteni, hogy ez a forradalom Temesvárról indult. Arról a Temesvárról, amely ötvözi sok nemzetiségű erdélyi arculatát, ez a forradalom mindenek ellenére bizonyította, hogy még mindig él egy sajátos erdélyi szellemiség, egy sajátos erdélyi szellem. Az az erdélyi szellem, amelyet Tamási transzilvánizmusában is olvashattál, és amely Erdély önállóságára utal, és amelyről Kós Károly gondolatait, akkor arról van szó, hogy Erdély tulajdonképpen akkor volt a legvirágzóbb, amikor az Erdélyben ezer éve együtt élő nemzetiségek, a maguk módján próbálták rendezni saját sorsukat, a maguk esze szerint, és ezt a sajátos erdélyi szellemet sajnos Bukarestben sem, Párizsban sem, de még Budapesten sem értették meg pontosan. Erdély históriája bizonyítja, hogy időtlen időktől népek és hitek, fajok és kultú-

rák keveredő helye ez a föld. Ezer esztendő alatt Erdély földjén megtörténik az a gyönyörű csoda, hogy három nép és három kultúra éli életét, úgy egymás között, hogy mindhárom megőrzi, mert megőrizheti, és ez egy lényeges gondolat, hogy megőrizheti a maga különvaló egyéniségét. Másodszorban pedig tisztességesnek tartanám azt, ha a forradalom áldozatai között méltó helyet kapnának azok is, akik úgymond önmagukat eltemetve vállalták az önkéntes száműzést, elhagyták szülőföldjüket, azért, hogy a világ közvéleménye előtt hitelesítsék a romániai állapotok tarthatatlanságát, és ez nem kevés volt az ő részükről, és ezt úgy kellene tudomásul venni, odahaza is, mert amikor meghirdették, hogy hazamehetnek a külföldre menekültek, az engem így, egy az egyben sért, mert nekem nem ezt kell megengedni, hogy hazamenjek, engem megillet az otthonlét, mert én a forradalmat megelőzően, és te, és sokan mások hozzánk hasonlóan vállalták akkor a forradalom ügyét.

És kíváncsi volna, hogy Közép-Európa nyugalma érdekében minden nép és ország, kivétel nélkül tanúsítana önmérsékletet, hogy megszűnjön például az erdélyi magyarságot gátlástalanul bántó bozgor, hontalan megbélyegzés. Nem kívánhatja senki sem, hogy a Duna völgye békéjéért egyedül csak a magyarokra nehezedjék minden áldozat. Nem lehet békét teremteni egyetlen nép megaláztatása árán sem. Legyen bármily kicsiny is a nép.

Az erdélyi fejedelemség és a magyar nemzeti hagyományok

Az újkor kezdetén, amikor az anyanyelvi művelődés gondolata elindult, Európa-szerte a királyi vagy fejedelmi udvar volt az a központ, amely összefogta, felkarolta és támogatta a nemzeti kulturális törekvéseket, ahonnan kisugárzottak a műveltségi eszmények.

Hunyadi Mátyás halála, 1490 után, a magyar királyi udvar ezt a hivatást nem tudta betölteni. A *Jagellók* budai udvara már nem országos központ, kulturális irányító szerepe nem volt. Nem alakult ki a művelődési góc a mohácsi csata után megválasztott *Szapolyai János* körül sem, *Habsburg Ferdinánd* és utódai pedig, akik Bécsben székeltek, németekkel vették körül magukat. Így, ha akarták volna, akkor sem tudták volna a magyar műveltség irányítását a kezükbe venni. E hiányt pótolta, hogy a XVI. század második felétől egyes főúri családok udvara művelődési szempontból is jelentőssé vált. Ilyen volt a *Nádasdyaké* Sárovarott, a *Zrínyieké* Csáktornyan, a Muraközben, a *Báthoryaké* Ecseden vagy később a *Thurzóké* a nyugati Felvidéken. Közülük azonban egyik sem vált országos jelentőségűvé. Hatásuk egy-egy tájon belül érvényesült csupán, s inkább a sokszínűséget, mintsem az egységet növelték.

Az erdélyi fejedelmi udvarban csak lassan Buda várának 1541-ben történt török kézre kerülése után kezdődött meg a művelődés szervezése. *Izabella* királyné, *Szapolyai János* özvegye, aki – ha romjaiban is – még látta a budai életet, az 1550-es évek második fe-

lében megpróbált Gyulafehérvárott országos kulturális központot teremteni, és fia, *János Zsigmond* fejedelem is törekedett erre. A belső zavarok, a külpolitikai bizonytalanság azonban hátráltatta szándékuk megvalósulását. *Báthory István* fejedelem volt az első, aki Erdélyben tudatos művelődési politikát folytatott: Kolozsvárt egyetemet létesített udvarába hazai és külföldi tudósokat hívott, és támogatta a magyar nyelvű könyvkiadást. Kezdeményezései azonban nem gyökeresedtek meg. Egyrészt azért nem, mert az iskolázást és a műveltség terjesztését a jezsuita rendre bízta, s ez a már nagy többségében protestáns országban ellenérzést váltott ki, másrészt pedig azért, mert 1576-ban *Báthory* a lengyel királyi trónra távozott, s helyette kormányzó bátyja, a sokkal szürkébb egyéniségű *Kristófra* maradt a fejedelemség gondja. Az olasz kultúráért rajongó fiatal *Báthory Zsigmond* viszont már az 1590-es években az európai zenei élet egyik központjává tette az erdélyi udvart. Igaz ugyanakkor, hogy a kulturális élet más vonatkozásait teljesen elhanyagolta. A gyulafehérvári fejedelmi udvar majd csak 1613 után, *Bethlen Gábor* alatt válik az egész magyar tudományos-kulturális és művészeti élet központjává.

Elmondható tehát, hogy az 1500-as években nem volt sem központja, sem irányítója a magyar művelődési és irodalmi törekvéseknek. A kortársak ezen keseregve, egyre gyakrabban idézik *Hunyadi Mátyás* alakját, szembeállítva mecénási tevékenységét, a fejedelmi udvar és a magyarak közömbösségével. Ahogy *Heltai Gáspár* írta a *Kolozsvárt 1575-ben kiadott Krónika az magyarok dolgairól* című történeti művének előszavában: "Mert ha Mátyás király... viaszfazékban és somfával főzött volna, mint az mostani fejedelmek és urak, bizony egy csepp krónikánk sem lett volna és nem tudná senki, mint jötenek az magyarok be, és honnan jötenek be az országba."

A nemtörődömség és tehetetlenség közepette a kultúrát, az irodalmat és a művészeteket egyes városok karolták fel, ők irányították. Az erdélyi fejedelemséghez tartozó három város járt az élen: Erdély szívében Kolozsvár, a peremvidékeken Várad és Debrecen. E három város polgárainak köszönhető elsősorban, hogy a magyar nyelvű könyvnyomtatás, egyáltalában a magyar nyelvű irodalom kibontakozott és erőre kapott.

Mielőtt azonban közelebről szemügyre vennénk ezt az irodalmat, nézzünk néhány statisztikai adatot. 1541 előtt Magyarországon mindössze egy magyar nyelvű kiadvány jelent meg. 1541–50 között már a 34 nyomtatványból 15 magyar volt, igaz, többségük az ország határain kívül jelent meg, Krakkóban vagy Bécsben.

A magyar nyelvű hazai könyvkiadás igazában a század derekán indult meg. 1551 és 1560 közt 22, 1561 és 1570 közt 64, 1571 és 1580 közt 131 magyar nyelvű könyv jelent meg, az összes kiadvány 70 %-a. Ezek a magyar könyvek igen nagy többségükben Erdélyben, az erdélyi fejedelemség területén jelentek meg: az 1550-es években a 22-ből 17, a 60-as években a 64-ből 59, a 70-es években a 131-ből 82. *Heltai Gáspár* kolozsvári nyomdája a három évtized alatt egymaga 78 magyar könyvet adott ki.

A magyar nyelvű könyvkiadás rohamos fellendülése időben egybeesik az erdélyi fejedelemség belső megszilárdulásával, másrészt a reformáció erdélyi elterjedésével. Az anyanyelvi művelődés gondolatát a reneszánsz indította el, s a reformáció vitte diadalra. Tudatos törekvés volt ez, mely főként az egyházi életben, a prédikációkon, a biblia magyarázatokon keresztül anyanyelven akart közel férkőzni a latinul nem tudó szélesebb népretegehez. Ahogy *Félegyházi Tamás* írta: "mert nyilván vagy az, hogy egyéb nemzeteknek az maguk nyelvén drága írások vadnak, de az mi

nemzetünk ez nélkül is igen megfoghatkozott volt, és csak nem sok ideje, hogy némely tudós emberek a közönséges népek hasznára kezdenek valami írásokat kibocsátani." Ugyanezt fejezte ki a debreceni nyomdász *Hoffhalter Rudolf* is: csak a magyar nyelvű könyv válhat "a gyarló és vékony értelmű híveknek hasznokra és lelki épülésekre. Ebben is pedig az magyar nemzet az elmúlt időkben igen megfoghatkozott az egyéb nemzetre nézve, kik között oly sok feles írások az önnön nyelveken olvasatnak, mely ha igen szükséges nem volna, sok tudós és nevezetes emberek az önnön nyelveken írván, az közönségnek tanítására nem fáradoztanak volna". Ez az 1550-es években meginduló magyar nyelvű irodalom elsősorban vallásos, ezen belül pedig protestáns, előbb evangélikus, majd református jellegű. Énekeskönyvek és részleges bibliafordítások mellett jórészt hittételeket tárgyaló, azokat ismertető munkák, köztük a prédikátoroknak szóló gyakorlati kézikönyvek. Kezdetől fogva jelen vannak azonban köztük és számuk egyre gyarapodik, a világi jellegű kiadványok. Versben vagy prózában írt krónikák, a magyar történelem egyes eseményeit, neves személyek életét meglevenítő munkák, azzal a nem titkolt céllal íródtak, hogy a mostoha jelen nehéz küzdelmeiben a dicső múltból merített öntudattal erősítsék a nemzeti érzést. Ahogy Heltai Gáspár írta már említett Magyar Krónikájában: "Hogy az magyarok az ő nyelveken megláthassák az ő elejeknek jeles históriáját, Zsigmond király viselt dolgait. Legszívesebben azonban koruk török-magyar harcoknál időznek, leírva a csatákat, vitéz kapitányok hősiei küzdelmét maroknyi katonával az óriási többségben lévő oszmán ellenséggel szemben. Tinódi Sebestyén egész kötetnyi ilyen históriát adott közre, buzditásul és bátorításul". Ezért helyezik példaként az olvasó elé Hunyadi Jánost vagy fiát, Mátyás királyt, ezért dicsérik Szapolyai Jánost a nemzeti királyt, szemben Habsburg Ferdinánddal, akinek seregei "csak rák hátán" érkeznek, ha egyáltalában megérkeznek a magyarok segítségére.

A kortársak szívesen olvasták ezeket a prózában vagy dőcögős verssorokban írt történeti kiadványokat, amit az is tanúsít, hogy közülük több munka számos kiadást megért. A nyomdák egymásról má

SZÖNYI KRISZTINA ALKOTÁSA

solva szinte versenyezve adták ki őket.

Akkor, amikor a magyar állam részekre tört, jórészt ezek a kiadványok visszanyúltak a messzi múltba, a nemzeti múlt fényes korszakait meglevenítve, történelmi öntudatot adtak, erősítették az ellenállást és éltették a nemzeti felemelkedés reménységét.

A XVI. századi kiadványoknak harmadik csoportja szinte elválaszthatatlanul egybemosódik műfajilag az előzővel. A részben vallási, részben világi témájú vásári ponyván árult széphistóriákra gondolunk, amelyek szórakoztatás mellett, erkölcsi példázatokkal és morális tanulságokkal szolgáltak. Megint csak Heltait idézzük: "Szép lött dolgokról, gyönyörűséges olvasásra és hallgatásra". Vidám és szomorú történetek, királyokról és katonákról ravasz kufárokról és pórul járt szerelmesekről a Biblia történeteiből kiszínezett példázatokból. Megírták Árgirus királyfi érzelmese történetét, Dávid király fiának, Salamonnak Markalfal való tréfabeszédeit, Gismunka és Guiscardus szerelmének történetét, Hadriánus "híres tengeri tolvaj" históriáját, vagy a vitéz Franciskó és Voltér király cselekedeteit. Vallásos motívumok váltakoznak a reneszánsz szemlélettel előtérbe került világi élet mindennapjainak, kitalált és valóságos események, eredeti írói alkotások és külföldi szerzők munkáinak az átdolgozásai, köztük nemegyszer a görög-római klasszikusok új ruhába öltöztetett elbeszélései. Az olvasó más országokat és népeket, távoli világokat ismert meg, tágult a látóköre, sokasodtak ismeretei, s ugyanakkor erősödött társadalmi közösségi felelőssége. Ezek a korai szépirodalmi művek

tudatosították a mindennapi embereknek az élethez való jogát; hitet, reménységet, erkölcsi tartást és bizonyos fokig életcélt adtak az olvasónak. Nem utolsó sorban pedig az egyetemes emberi kultúra vándormeséivel tágitották a magyarság műveltségét, ébren tartva egyúttal az európai összetartozás érzését.

Történetírásunk már régebben tudatosította, hogy a magyar politikai és nemzeti hagyományokat a magyar állam széttröése után az erdélyi fejedelemség őrizte meg és mentette át jobb időkre. Nem sok szó esett viszont arról, hogy Erdély jelentősége nem kisebb a reformációval beköszöntő új szellemi áramlatoknak magyar földön való meggyökereztetésében és széles néprétegekben való elterjesztésében. Az Erdélyben kiadott magyar nyelvű műveknek oroszán része volt abban, hogy a három részre szakadt országban a magyar műveltség egységes, fejlődésében folytonos és töretlen maradt, s hogy a hagyományos világnézet megújult az új európai eszmék befogadásával.

Végeredményben elmondhatjuk: az 1550-es években Erdélyben kiteljesedő magyar irodalom megőrizte és átmentette a régi nemzeti hagyományok értékeit, ugyanakkor közvetítette a reformációval beköszöntő új léletszemléletet, vallási és világi megújulást. Az egységes magyar kultúra egészséges fejlődéséhez egyaránt szükség volt mind a kettőre.

BENDA KÁLMÁN

Erdély – a megnevezhetetlen erő

Bizony, negyvenöt hosszú év telt már el azóta, hogy a történelem vihara kitépett szülőföldemből s tengeren túlra sodorva idegen földre lökött. Pedig gyökereim mélyen volt az anyaföld szívében. Ezernyolcvan-egyet írtak a papok, amikor *Buzátfia Lób* elészökött a nádas bozótjából, elkapta szarvainál fogva a lováról zuhant László királyra támadó bölénybikát s bépenderítette a czegei tóba. Tettéért bölényfejes címerrel és testi erejére utaló Vas-névvel jutalmazta Lóbot a király, s a kor szokása szerint hivatalosan is neki adományozta a tavat körülvevő dombokat – melyeket egyébként már a Buzát apja is magáénak vallott. Nos, azoknak a domboknak az egyikén állt az udvarház, melybe én annak idején beleszülettem s ugyancsak ott terült el az udvarház körül az a szíjas, agyagos ötszáz hold mezőségi föld is, melyet én tanultam szeretni, művelni, míg az a bizonyos vihar ki nem tépett onnan.

Mindezt csak azért mondtam el, hogy tanúságot tegyek valódi erdélyi mivoltom mellett. Amit viszont ennek ellenére a sors velem szemben elkövetett, azt az emberi történelem hideg és józan törvénye szerint megérdemeltem, ha nem is a magam, de egyik őszám hibája árán, ki az 1600-as évek derekán Moldovából hozatott munkaerőt a földek művelésére, miután a sok háborúság során a Mezőség magyar jobbágysai kipusztultak. Papot is hozatott velök, templomot is építtetett nekik, s még a Szentírást is lefordíttatta számukra az oláhok nyelvére. Kétszáz esztendővel később ezeknek a moldovánoknak a leszármazottai fölgújtották a kastélyt, lerombolták a magyar templomot, s hiába bilent helyre kis idő múltával újra a világ: a magyar templomot már nem építette föl senki s gyermekkoromban a kispujoni lelkész kéthetenként átjött a dombon istentiszteletet tartani az újraépült udvarház nagy ebédlőtermében, szüleim és a cselédség számára. Később, ahogy emberré nőtem, a húszas évektől kezdve már erre se volt szükség. Az Erdélyre rákényszerített földreform – ami a román birtokosokat nem érintette – csak kétszáz hold szántót és háromszáz hold erdőt hagyott meg a kétezerből, s ennek művelésére már nem kellett nagyszámú cselédség. Az a kevés magyar, aki megmaradt, a ház mellett átgyalogolhatott velünk együtt a három kilométerre fekvő kispujoni templomba.

Nos, mindezt csak azért mondtam el, hogy háttérül szolgáljon ahhoz, amit mondani szándékozom. Hogy félreértés ne legyen: amikor én Erdélyről szólok, nem csak a hajdani földesúr szólal meg bennem, hanem egy ember, aki összenőtt Erdéllyel, akárcsak a dombtetők szélverte cserfái, melyeket nem ültetett oda senki, maguktól nőttek, Isten akarata folytán, ember előtti idők óta.

Amikor én kimondom ezt a szót, hogy "Erdély", ebben benne van minden: a szívem, a lelkem, az agysejtjeim molekulái, mindaz, ami voltam, vagyok és leszek, tulipános bölcsőmtől a kopjafáig. Bár életem 83 esztendejéből negyvenötöt idegen földön kellett eltölte-

nem a történelem rendelése folytán, soha, egyetlen pillanatra sem éreztem magam "leszerelt katonának", kit esküje már nem kötelez többé. Honából kivert harcos maradtam, akit nem kell eskü kötelezzen hűségre. Véremben van. Minden írásommal, minden beszédemmel, mindég és mindenütt Erdélyért harcoltam. Azért az Erdélyért, melyről tudom, hogy már nem lehet az enyém soha, de még lehet azoké, akik ott maradtak, szenvedtek és hűséggel kitartottak minden gyötres, megpróbáltatás ellenére is. Minden maradék erőmmel és igyekezettel azért küzdök még ma is, hogy *Erdély újra az legyen, ami volt: három szabad nép hazája, Isten és ember előtti egyenlőség, a tisztesség és az emberszeretet földje.*

Mert Erdély számomra nem csak egy földrajzi egység. Ebben a szóban benne van mindaz, ami igaz, jó és tisztességes. Nem véletlen, hogy a vallásszabadság elsőnek az erdélyi lélekből fakad, mint egy tiszta vízű forrás az életet és igazságot szomjazó emberiség számára. Nem véletlen, hogy válságos időkben a magyar szellemiség mentsvára volt Erdély, a magyar kultúra menedéke, ahol viharban is virágzott a lélek. Erdélyi ember, legyen az magyar, román vagy szász nem téveszti össze a kultúrát a civilizációval, a valóságot a látszattal, a hazafiasságot az elfogultsággal, az igazat a hamissal, a jót a rosszal. Nem véletlen, hogy a román kultúrának is Erdély volt a termőföldje, még azokban az években, melyeket később a politikából burjánzott propaganda az "elnyomás idejének" nevezett el.

Erdély levegőjében van valami láthatatlan, megnevezhetetlen erő, mely mintha a földből sugározna elő, s belenőtt a fába, hegyekbe, meg az emberi gondolkodásba. Ez az erő csodákra alkalmas. Költőket, tudósokat terem, kik nem hírnevet keresnek, hanem szerényen félrehúzódva a világ zajától élnek a maguk alkotó életét, és amit alkotnak, az soha se rontja, de javítja és szépíti a világot. Ha idegen kincskeresők békében hagyják, Erdély az emberi lélek virágoskertjévé válik, melynek békés és szelíd összhangját megérzi az átutazó, s örömet leli benne.

Vannak a világon szebb vidékek. Magosabb hegyek, gazdagabb vizek, fényesebb városok. De békésebb esték, szelídebb szellők, kékebb égbolt, színesebb virágok, békésebb emberek sehol sincsenek Isten szabad ege alatt. De a hangsúly a szabadságon van. Ideje hát, nagyon is ideje, hogy helyrebillenjen a szabadság mérlege Erdély vérrel és könnyel öntözött földje fölött. Ezek a vajdú idők alkalmat nyújtanak az erdélyi román népnek arra, hogy adósságaikat rendezzék az erdélyi magyarság felé. S ez a vénember bízik abban, és szívből reméli, hogy Erdély románjai eléggé erdélyiek ahhoz, hogy végre-valahára megalkothassanak egy olyan pompás kis országot, melynek minden fiára egyformán süt a nap, s melynek háromnyelvű népe békés egységben élve, mindegyik a maga kultúráján keresztül közelítheti meg Isten országát.

WASS ALBERT

Trianon gyermekei

(K. Z. tiszteletes diáriumából, 1922-dik esztendő)

Gyulafehérváron Nagy-Románia királyává koronázták I. Ferdinándot, kit a románság nagyra becsül és dicsóit, joggal. Miként a primnotár megfogalmazta: nem mindig fair, de szerfölött hasznos politikát folytatott, Hohenzollern létére függét mutatott a német császárnak. (...)

Petőfi emléktáblája visszakerült eredeti helyére: egy magyar egyetemi tanár, dr. Kristóf járt közben egykori román tanítványánál, aki most Kolozsvár polgármestere. –

Bogdán doktor repes az örömtől: Kemal pasa döntő vereséget mért az antant csapatok segítségére siető görögökre. Törökország, így örmény atyámfia, szabad és független, abszolút. Tisztesség ne esék, csattogtatja ollóját a borbélymester, Isten nekünk miért nem ott egy Kemalt 1918 őszén, tiszte-

letes úr? Egy új Dénes nádorral is beértük volna, Puskás úr, válaszlátam szomorúan. –

Vita Demeter főkurátorral: csak részben igaz, hogy a románok erőszakkal kényszerítik felebarátainkat magyar nevük megváltoztatására, mondtam ellent Annának pótkeresztapjának. Bogdán pártomat fogta: sül le az enmber futrája az önkéntes behódolást tapasztalván, van igazság a tiszteletes úr szavaiban. Árulás, karrierizmus, kapcsolódott be a diskurzusba Káli postamester, maholnap inkább tartunk a Kissből lett Chisutól, mint egy valódi románról. –

Jókaira hagyatkozva: Mert szerencsétlen föld ez, amelyen mi lakunk. Más boldog országban is van gyűlölet az emberek között: testvérek haraggal válnak meg egymástól: az enyém és a tiéd, a féltés, a büsz-

keség konkolyt hint közéjük; de nálunk még ez a föld is megtermi a gyűlöletet; ez a megátkozott föld, amit úgy hívnak, hogy "édes hazánk", s aminek tiszta búzáját nevezzük hazaszeretetnek, konkolyát hazaárulásnak. S mindegyik azt hiszi, hogy az ő vetése a tiszta, a másiké a gaz. (...)

Enea Pop is sodró vitalitású férfiú, mihelyt egy pohárral többit hajt fel, megered a nyelve, csaknem erőszakosan győzköd, miszerint én őt félreértem, nem bízom benne, ezért határozta el, hogy ezentúl jobban vigyáz szavaira. A primnotar még abban a percben megszegte elhatározását, s kifejtette: nem viseltetik averzióval irántunk, a szászokkal viszont nem rokonszenvez, ami a magyarokat illeti: letelepedtek a világ eme pontján, s nem rajtuk múltott, hogy pont a románok mellé verte le sátrát Árpád király. Szerfölött zavartan hallgattam, arra sem volt ándungom, hogy elvegyem Árpád apánktól a királyi titulust. (...)

Ha per, úgymond, hadd legyen per!, hagyatkozott Arany Jánosra unitárius egyházunk, ám hiába indítottunk újabb eljárást az 1874-ben épített héttantermes téglaiskolánk visszaszerzésére. Demeter főkurátor lesújtva jelentette: elvégeztetett, nebulóink csakis az eddig egerek és pókok lakta végtornácos iskolában tanulhatnak. A primnotar a pör előtt megmondta: kizárt dolog, hogy jogi képviselőnk diadalmaskodhat a román állammal szemben. Nem jogállamban élünk, tiszteletes úr, jegyezte meg mellékesen. Ökelme csak tudja, elvégre

GYUKLI ZSUZSA ALKOTÁSA

Részlet egy készülő regényből

jogász, Jászvásárban végzett, summa cum laude. –

Hányszor szólaltak fel a régi magyar képviselőházban a mai román politikások, vereskáposztásodik Bogdán doktor: Maniu, Vaida-Voievod és társaik. Mitagadás, olykor joggal emelték fel a szavukat, elvégre nemzetüket képviselték, s bizony cseppet sem visszafogott tónusban ostromozták a magyar vezetés hibáit, jóformán a tegnap történt mindez, s ma? Amiért kisebbségi képviselőként ágáltak bántatlannul, most megtagadják – tőlünk. A román parlamentben és szenátusban okkal, ok nélkül azt bömbölik: ha a kisebbség nem érzi jól magát a demokratikus Nagy-Romániában, nyitva áll a gránic, szedjék s vigyék magukat Magyarországra. (...)

Egyházi téren is el voltak nyomva a magyaroktól, panaszolják nacionalista-sovinisza paptársaink, holott Erdély elsőként a világon, a vallásszabadság klasszikus földjeként tartatott számon mindenkor s mindenütt. A románok görögkeleti vallása már a XVIII. században bevett s elismert vallás vala tájainkon. Se poate, így a primnotar, lehetséges. Nem lehetséges, főjegyző úr, valóság, mondom lubbogó bendővel, az önök vallása teljesen egyenrangú vala a katolikussal és a protestánszal. Az elnyomónak nevezett magyar uralom annyira a méltanyosság álláspontjára építkezett, hogy az 1868-as törvénycikkely teljes autonómiát biztosított a görögkeletieknek, még hozzá kánonjog ellenesen, s éppen a megszegett egyházjog biztosított önkormányzatot az ön egyházának, domnu

primnotar, s eme önkormányzat révén tett szert akkora befolyásra, s lett állam az államban. És mit cselekszik ma a nagyromán uralom, tettem fel a szónoki kérdést Enea Popnak, s szerfölött meglepődtem válaszában: azt teszi, hogy az új alkotmánytörvényben a görögkeleti vallást teszi meg államvallásnak, s a többi kivétel nélkül alája rendeli. Őszinte válaszáért megérdemelt még egy pohár csombordit. (...)

Tegnap: szüreti bál. Szentser nem szólótermesztő község, de tartunk szüreti bált, ezek a bálók örökké szorongással töltenek el: nehogy összekapjanak az alsófalvi román legények a felsőfalvi magyarokkal. Az impériumváltás első két esztendejében szigorúan elkülönítették a bálozók maga a mekegő szavú Fenesan csendőrmester doboltatta ki 1919-ben a kötelező különbálozást, de tavaly, Balogh Tamás csűrjében megjelent valami tíz román legény, ráadásul csak úgy, lányok nélkül. Vitán Elemér bandája feltalálta magát: minden csárdás közé beiktattak egy román táncszámot. Hála Istennek verekedés, késelődés nélkül múlt el a szüreti bál. A nagy világmétkőzés előtt, emlékezett Szél bárónő, nem volt abban semmi rendkívüli, ha az alszegi bálokon megjelentek a magyar legények, s fordítva. A szabadságharc után béke uralta Aranyosszéket, emlékeznek a vének: se magyar, se román nem azonosult eleik restellnivaló cselekedeteivel. Csak 1918 után kezdtek esmént vicсорítani egymásra. (...)

Kolozsváron a püspöki intendatúrán: egyházközségi ügyek. (...)

A pályaudvar várócsarnokában fázóskodtam, alighanem hűlés lap-pang bennem, ki gondolta volna, hogy a huzatos peronon fogok utazni Gyérestől a nagy zsúfoltság miatt. Nézelődtem, s akkor vettem észre: a főbejárat, valamint a peronra vezető szárnyasajtó fölött zászlókkal dekorált uralkodói pár tekintett rám, egyik atyásan, anyásan a másik. Színnyomásos portrék: Ferdinand király s Maria ki-

ráláné, képeik alatt bölömbetűs felirat: Éljen a király s a Királyné! A képek még hagyján, a csarnok pénztárai fölötti táblák már teljesen elvették amúgy is csüggedt, náthára álló kedvemet: *Vorbíti numai romaneste!*, ez állt a kartontáblákon. Ezt is megérte Mátyás városának magyarsága: *Csak románul beszéljenek!* –

Suficientre értékelte a vizsgázató bizottság a Soltész házaspár nyelvtudását. Felháborító: elégséges, holott majdnem perfektül beszélik a román nyelvet. (...)

Ma: Szent András hava, Minden-szentek napja. Kora délután bandukoltunk ki Ibolyámmal az Avar dombokra: gyertyát égettünk Zolánkán sírján. Tegnap: Enyeden voltam kis papnémmal, nem hívtam a hideg időre való tekintettel, mégis velem tartott. Ragaszkodása jól esett. Szüleim és nagyszüleim sírját világítottuk, utána nagyjából bemutattam szülővárosomat a Kollégiumot, melyben Ákos fivérem is tanult, s hol valék hajdan szolgadiák, továbbá megmutattam a templom-erődöt, a Megyeházát. Most már csak a fegyház látása hiányzik, vesztette türelmét Ibolyám, jogosan: fázott, hiába bújt csizmába, düftin bugyogóba, báránybőr kabátkába, s cigája göndör kucsmába. A zord idő elől bemenekítettem a Fő téri cukrászdába, melyről lekerült a magyar felirat, s ezt hirdette a firma: Cofetaria. A cégtábla megváltozott, ám a tejeskávé, a zsemle s a krémesbéles íze, akárha régen. Legalábbis próbáltam elhíttetni magammal. A marasztalóan langyos cukrászdában szülővárosomról

CSOMÓS ZOLTÁN ALKOTÁSA

meséltem páromnak: többnyire gyászemlékkel teli városom története. Ezen emlékeket bízunk az irdalmas feledésre, ne hagyjuk eluralkodni lényünkön az indulatot, ragadjunk ki egy sort gyorsan a Miatyánkából, s hagyatkozzunk arra: et ne nos inducas in tentationem. (...)

Mióta Szentseren prédikálok a Szél baronessek egyszer sem hiányoztak az istentiszteletről. Bogdántól tudtam meg: lázas betegek. Elfele jövet a kisasszonyoktól, utamat állta a primnotar, aki az oszlopos kúria tornácán strázsált. Nem vala kitérésem, kénytelen voltam bemenni lakosztályába. Pop otthonában is közvetlenül viselkedett: moldvai borral kínált. A főjegyzőné süldő lányaival volt elfoglalva, csak a főjegyző nőgátásának engedve kapcsolódott a társalgásba. Honvá-

gya van, vallotta be kertelés nélkül, maga is Jászvásárban született, izzig-vérig moldvai, érzi a szentseriekből áradó averziót, s megérti, elvégre a köztudat úgy tartja: a regátiak hódítóként jöttek Erdélybe, s nemcsak a magyarok, az erdélyi románok is így vélekednek, utóbbiak mindig fölénytel tekintettek okiráltságébéli testvéreikre. A primnotaron látszott: rosszallja neje nyíltságát, megkísérelte elterelni hitvesét a számomra is kínos témától. Ám Silvia asszony csak mondta a magát kis papnémra emlékeztető elhamarkodott indulatossággal: 1918-ban maguk az erdélyi vezető román politikusok hangoztatták, hogy nem kérnek Ferdinand nagybirtokos, reakciós, korrupciós és elnyomó monarchiájából, széparatista magatartásukat avval indokolták, hogy az erdélyi románságnak

inkább konveniól a hagyományos és sajátos erdélyi demokrácia, mely magába foglalja a titkos, egyenlő választójogot, a cenzúralatlan sajtót, a korlátlan gyülekezeti jogot, et cetera. Feszengtem pogányul, s egyre szárazabbnak éreztem az amúgy is savanyka moldvai itókát. (...)

Hazahoztam Miklósvárról a Junghanst: Fuhrmann mester gyönyörű munkát végzett, a csergőóra alpakka lábazatára véste az általam választott Epikurosz idézetet: Mi gondom a halállal? Hiszen amíg én élek, addig az nincs itt, mikor pedig itt lesz, én már nem élek. Három pontos kurzív Baskerville-betűtípus, tiszteletes úr, öt pontosból nem fért ki, mentegetőzött az ötösömester. Ibolyám nincs elragadtatva a citátumtól: miért éppen egy ilyen kihívó idézetet vésettem óráim talapzatára? Hallgattam. A halál árnyékában élünk mindnyájan, gondoltam magamban. –

Kifüggesztettük a végtornácos iskola rosszul világított osztálytermeibe Ferdinand színnyomásos portréját: őfelségét októberben választották Nagy-Románia uralkodójává, egy hétre rá a primnotar már megkapta az arcképet, több példányban: nem csak a községháza gyűléstermét díszíti a királyi arc más, ott pózol Enea Pop íróasztalán is, állókeretben. A csendőrsöt is őfensége képe díszíti, a Gazdakör termét szintén: a postahivatal is megkapta a maga királyi portrait-ját. A parókiára is küldenek vaj egyet? A templomba? Én már semmin nem lepődnék meg. (...)

KÖNTÖS-SZABÓ ZOLTÁN

Két Trianon

Sötét jelek vonulnak a magyar történelem égboltján: Muhi, Mohács, Nagymajtény, Világos, Trianon – megannyi vereség, ítélet és fenyegetés. Leölt sereg, elbukott királyság, letörött zászló, gúlába rakott, megalázott fegyverek és egy térkép, amely megcsúfolta mindazt, amit Isten és a természet alkotott. Keresztbe vágott folyók, kettészelt városok, feldarabolt ország: ez már nem sebeszet, hanem kíméletlen élveboncolás. Ez a kíméletlenség: ez Trianon, kétszer is: mindkét világháború után. Elfeledhetetlen és meggyógyíthatatlan, vérző sebekkel, amelyeket el lehet takarni, de nem lehet beforrasztani.

Babits Mihály írja egyik utolsó írásában, személyes vallomás gyanánt: "rájövök, hogy nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonkaország formájára, bolott milyen tévedhetetlenül látom magam előtt ma is a régi, nagy Magyarországot... Magyarország áll előttem megint, de nem a csonka, hanem az igazi, a történelmi Magyarország, a kerek, ép vonal, mely gyermekkorom óta belém idegződött, melyet oly természetesnek, magától értetődőnek éreztem, mint egy egészséges test sziluettjét... S amint elképzelem ezt a gyönyörű, élő testet, első szerelmemet, megint elfog a kínzókamrák hangulata. Az egész világ egy roppant kínzókamra, amelyben a legszebb élőket megcsonkítják, fölnégyelik, tapossák, láncra fűzik..."

Az érzés, amelynek a nagybeteg magyar költő visszatekintve a múltra hangot ad, nemcsak az övé: irodalmunknak van egy egész áramlása, amely a két Trianon keltette fájdalomból, megalázottságból ered. Ebből a "trianoni" irodalomból gyűjtöttünk össze egy kisebb válogatást: emlékeztetőként, a közös gyász súlyos és sötét koszorújaként.

A rovatot szerkeszti:
POMOGÁTS BÉLA

JUHÁSZ GYULA

A BÉKEKÖTÉSRE

Magyar Tiborc, világ árvája, pórja,
Nézz sírva és kacagva a nagyokra,
Kik becsstelen kötéssel hámba fognak,
Hogy tested, lelked add el a pokolnak!

De azután töröld le könnyedet
És kacagásod jobb időkre tedd,
Úgy állj eléjük, mint a végítélet
Bús anyála, ki e világba tévedt:

– Urak, világnak gőgös urai,
Nem gyásznapja nékem e mai,
Emlék, remény lelkemben úgy remeg,
Mint villámos viharban az egek!

Kardom letettem, várok, dacolok,
Az Isten él és a vén föld forog,
Mene, Tekel, Fáesz: fölírva van
Bitang hódítók palotáiban.

Már reng a föld, már villámlik az ég,
Lesz itt ítélet, harag napja még
S világok romján, tűnt gazok felett
Én még hozsánnát énekelhetek!

Hozsánnát néked Istenem, te nagy,
Szabadság, aki lelkem lelke vagy
S magyarként és emberként – Üdv Neked! –
Élem tovább az örök életet!

1920

JÁNVÁRY ZOLTÁN ALKOTÁSA

GYUKLI ZSUZSA ALKOTÁSA

BABITS MIHÁLY

CSONKA MAGYARORSZÁG

Bár lenne a hangom tiszta és éles, mint intő csengőké! A tié-
tek zavaros, mint mocsarak habja! ti leborultatok az Ércbálvány előtt!
döntsön az erőszak!

s döntött az Erőszak...
mi jogotok beszélni többé?

Nekem van rá jogom!
ti elhánytatok a Kiáltást: mint bolond a fegyverét! nem kiált-

hattok már:

én elkiálthatom:
Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver! Jerikó trom-
bitája! szólj!

falak, omoljatok hangjaitól!
gerincek, borzadjatok! Európában! és Amerikában! mert
borzasztó az Igazság a gerincekben!

mit érnek a ma-épített falak körülöttem?
ott borzad az Igazság a kövekben! ott ég a hegyekben! árad
a vizekben! Óh tiszta, éles trombita, zengj!

ne hallgass sohasé!
egy napig se! egy óráig se! egy pillanatig se! mint ahogy nem
hallgat a fájás az idegben, míg megvan a betegség...

nem hallgat a vonzás a kőben, hogy természetes irányában

essék...

nem hallgat a madár, míg fészkébe nem tér...

nem hallgat a folyó, míg tengerbe nem ér...

nem hallgat a szél, míg él...

MÓRICZ ZSIGMOND

ERDÉLY

Kőbérc: ahol másfélezer évvel
fajunk griffje székel:
retteglek óh székely!

Megmetszett szárnyaid törve ne hulljanak:
húsból egy darab!
a szívembe harapj!

Kit magadra négyszáz esztendeig hagytak:
erődet kiadtad
s a föld reng alattad!

Végítélet?... Roggyon hát a világ össze!
és új erő kösse
a lelkeket rendbe!

De se így, de se úgy, csak rothadás, átok:
hej székelyek, rátok
s ránk szakadt az isten!...

Oh griff, mesekor múlt, új kél s jó:
szárnyalj által a végső
erővel, míg nem késő...

Csontok nyers vára, öklök fegyvere kivész:
romokon már az új palota kész,
tündöklő Tudomány, ereje: Ész!

Nekem van rá jogom!

Én elkiálthatom:

I g a z s á g !

Ti eldobtátok ezt a szót, mint bolond a fegyverét, szegény
testvéreim! s csak gyenge izmotok maradt, csak pusztá kezetek,
meztelen

mely bilincsekbe verve, ha üt, csak önmagát ütheti esztelen
sem lázadni nem tud, sem meghajolni az Ércbálvány előtt

igazán –

de hát az Ércbálvány hazája lettél-e, hazám?

Van-e reményed abban?

a sötét utakban?

Nem! – Csak a napban!

mely éget a kövön és ragyog a patakban.

Ti azt mondtátok: Döntsön az erőszak!

s hangotok zavart most, mint mocsarak habja.

De én azt mondom: dönt majd az erős Nap!

Kitárom tiszta szavamat a Napra.

Ti eldobtátok a trombitát
de a trombita zeng tovább,
zeng, nem a ti kezetekben,
hanem a vízben, a hegyekben,
Erdélyben, felvidéken,
az égen,
s bennem!

Én sohse mondtam: »Dönt majd az erőszak!« – most mond-
hatom: »Nem! Nem!«

REMÉNYIK SÁNDOR

GYŰRŰT KÉSZÍTTEK...

Egy gyűrűt készítettetek, feketét,
Acélból, – dísztelent, keményet,
És a dátumot belevésetem,
Hadd érezzem az ujjamon, hogy éget,
S jusson eszembe, hogy az életem
Egy kockára tettem föl mindenestől!

Június 4. 1920.:

Én megállok e sírkő-dátumon.
Én nem megyek egy lépést se tovább.

Eszembe jutnak Nyugat népei,
A góg, a hitszegés, a csalfaság!
A társtalanság komor bélyege
A megalázott, széttépett hazán,
Mohács, Majtény és Világos után:
Neuilly és Versailles és a Trianon!

Párist, e hitvány, dölyfös ember-bábelt
Csak gyűlölni és megvetni tudom.
A dalai, a csipkés-finomak,
Mikért egy költőnk vágyva könnyet ontott:
Nekem: káromló, rút rikácsolás,
S én visszavetem néki, mint a rongyot!
Remete-nemzet lesz a magyar nép,
Mintha magányos szirten állana,
Vezeklő-oszlop tornyos tetején;
S csak Istene lesz véle, s bánata.
Eszembe jut a kettétörött kard,
És lobogóink tépett erdeje,
És néma, fagyott öblű kürtjeink, –
A némaságuk mintha zengene!

Eszembe jutnak elnyomóink itt!
És árva testvéreink odakint;
Június 4. 1920: E dátum lázít, fenyeget és int.

Egy gyűrűt készítettetek, feketét,
Acélból, – dísztelent, keményet,
És a dátumot belevésetem,
Hadd érezzem az ujjamon, hogy éget
S jusson eszembe, hogy az életem
Egy kockára tettem föl mindenestől!

1920. június 8.

NAGY CSABA ALKOTÁSA

KRÚDY GYULA

Magyarok próbája

Mártir-koszorú még nem takarta az oroszlán jegyét a magyarság homlokán, még atlétaállásban maradt a nemzet az elröpített diszkosz után, még búsan és keservesen könyököl a gyászoló szemrehányás talpig gyászos leányzója száz csatát járt hőseink pillantásában: "ezért harcoltunk, ezért véreztünk?" kérdik a fájdalmas szemek, még toporzékol a harci mén a távoli trombita-szóra, – de nem messzi az idő, amikor tisztulni kezd a gondolat, a látás, az érzés és nyugodtan tekintünk körül a pokolban, hová ellenségeink taszítottak. És akkor föleszmélve: átgondoljuk az utolsó tíz esztendő történetét.

Tíz esztendő alatt annyit élt meg Magyarország, mint amennyi élet a régi ezer esztendő históriás könyvébe fért. Voltak szívét magasba ragadó diadalmaink, midőn itthon és a távoli csatamezőkön bizakodva villantak össze s magyar szemek; voltak fejet csüggedésbe hajtó vereségeink, midőn borús orcákkal kerültük egymás tekintetét; voltak hőseink, akiknek nevét az ágyúdörgésben és a messi kis falvak csendjében egyforma áhitattal ejtették ki az ajkak; voltak halottaink, akikkel együtt esett el szívünknek kedve, örömünknek taréja a harcmezőn; városaink és falvaink fölött zúgtak a harangok temetésre és feltámadásra, öreg királyunk halálára, új fejedelmünk megkoronázására, kormányzónk jöttére és vereségünk megpecsételésére, a szentekről nevezett ércnyelvek közölték a hegyekkel, fellegekkel, rónaságokkal, hömpölygő folyamokkal, hogy öröme vagy gyásza van Szűz Mária országának; lázasan nyöszörögtünk, mint a beteg gyermek és az első keresztények fénylő homlokával álltunk a Tagadás torz bírái elé; jöttünk rongyokba burkoltan, koldussá alázkodva idegen országok fogoly-tanyáiról, hogy az imádkozott hazában búcsúzzunk el életünk utolsó leheletünkkel és vettük a vándorbotot kezünkbe, hogy bujkálva és átkozódva hagyjuk el országunk határát; kivándorló és hazatérő találkozott a rejtett hegyi ösvényeken, a folyók partjain, a határok háromszínű oszlopainál, örökös jövés-menés volt az életünk, mint a megátkozottaké, miután az első katonavonat elindult Szerbia felé; északi mocsarakban kapta el a kegyetlen fagyos farkas a magyar katona kezét, lábát, felhőkig felpirosuló nyugati égboltozat lángja perzselte ki a honvéd szemévilágát, dél felé nyargaló folyókkal vegyült a szikláról csurgó magyar vér, ázsiai mezők bozótjából lőtte nyilát a járvány az alföldi legényre, több földet bejártunk, mint Napoleon obsitosa; daloltunk és sírtunk, üvöltöttünk, mint a szerencsétlenek az örültek házában, könnybeborultunk egy mezítlábas gyermek látásán, vad kacajjal koccintottunk a halállal és hosszú éjszakákon sajgó szívvel sóhajtottunk hazafelé; a bénák alázatosságával álltunk meg rég nem látott házunk küszöbén, majd Szent György terén forgattuk mankóinkat, midőn őrlő keserűséget öntött a szívünkbe a nyomorúság és az izgató beszéd; egyik városban felgyújtottuk a templomokat, hogy más városban térden

VÁCZI ANDRÁS ALKOTÁSA

csússzunk a vallás küszöbéhez, kiséprűztük a nőket a táborhelyekről, hogy Budapesten epedő szívünket adjuk egy néembernek; elfelejtettünk emberileg gondolkozni, hogy ugyanakkor érzélgős nótákat gajdoljunk, a mindennapi pokolból a kálvária stációkhoz záránkoltunk; láttunk gazdagságot, amely mámorosan és hivalkodva fetrengett arany szemétdombján és halálos betegség tudatával csillapítottuk szomjúságunkat az öszvérnyomból; jajongva jártunk, mint a zarándokok és gondolkodás nélkül öltünk; hörögve vonszoltuk magunkat hazafelé a csaták alvilágából, hogy itthon ismét lángot fogjunk; esztendőig sírt ástunk, gödröt gödö mellé és az esti harangszóra nyugodalmas éjszakát kértünk magunknak a jó Istentől; hősök, szentek és emberek voltunk...

Ha majd múlttá válik ez az évtized, ha nem Esztergomnál végződik a magyar határ, mint a török hódoltság idejében, ha megszűnik a megbolygatottak jövés-menése, a hontalanok siráma, a láncravert nemzet jajiáltása, körülnézünk s látjuk, hogy e legviszontagságosabb korszakban annyit szenvedett ez az egy nemzet, mint a magyarság ezer esztendő alatt. Ez évek-ből keltezett sirkeresztek alatt fekszenek a sokat próbált magyarok.

1920

ILLYÉS GYULA

Szemtanú

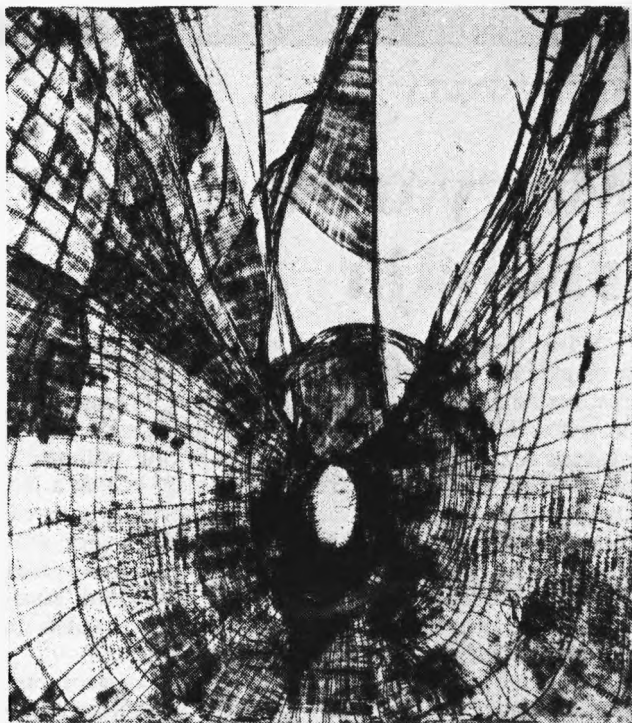
Ritkán éreztem azt a sokat emlegetett írói lelki kényszert, azt a "belső kötelezettséget", hogy élményeim mintegy hivatalból meg kell osztanom. (A leglényegesebbek megosztására máig nem vitt rá az ifjúkoromban belém nevelt s csak lassan-lassan enyhülő szeméremzés.) Most azonban sarkall valami kötelességféle. "Képzeld, mondta Cs., hogy Kazinczy vagy Berzsenyi tollából volna beszámolómnak Napóleon pozsonyi békéjének aláírásáról." "Mondjuk, Kis János tollából" – gondoltam hozzá szerényen. A magyar béke aláírásának lehettem szemtanúja Párizsban, 1947. február 10-én. Ezt szeretném tárgyilagosan leírni, még melegében.

Merő véletlenül múlt, hogy jelen lehettem. A béketárgyalások során hivatalos megbízásom, feladatam nem volt.

Egy folyosón haladtunk át, egy termen, aztán jobbra ismét egy folyosón. Kivont kardú őrség állt szorosan a falak mellett itt is mindenütt, mert néztem, nem nyílik-e valamerre oldalajtó. Egy újabb tágas, pompázatos terembe értünk. Ebből több díszes ajtó nyílt. A terem közepén feketébe öltözött úr állt, s karjával jobb felé intve, ezt ismételte: "A Nagykövetek Szobájába, erre, kérem." Az előttem járók arra kanyarodtak. De a szemben levő hatalmas ajtónak is nyitva volt egyik szárnya, fekete ruhás férfiak sűrögtek ki s be rajta. Errefelé tartottam. Beléptem, majd bent a teremben is tettem néhány lépést, s így nem volt már mód visszavonulnom. Szemem káprázott a fénytől.

A sürgő-forgó feketeruhások közepette egy hosszú, zöld posztóval borított asztal mellett lépdeltem, amelynél harminc–negyven férfi ült. Az asztal túlsó oldala mögött az egyik faltól a másikig korlát húzódott, férfiak és nők könyököltek rá, kezükben jegyzetfüzetel. Az asztal zöld posztóján háztetőszerűen összehajtott és felállított fehér kartonlapok váltakoztak, mindegyiken nagy nyomtatott fekete betűkkel egy-egy ország neve. Az asztal felém eső részén – tőlem két–három méternyire – három szék üresen állt. Az asztal e részén felállított kartonlap ezt a szót viselte: Magyarország.

Minden állam nevében három–négy férfi járult az asztal elé, de csak egy ült le közülük. Ez vagy a saját töltőtollát csavarta ki, vagy a tintatartó mellett heverő

SZÖNYI KRISZTINA ALKOTÁSA

vastag alabástrom tollszárat vette kézbe. A művelet fennakadás nélkül, a filmgépek berregése közben folyt. A tolmács zengő hangon ismételte Bidault után a soron következő ország nevét. Csehszlovákia a negyedik volt. Kiküldöttje közel hajolva, gyors kézmozdulattal írt, majd mutatoujja és hüvelykujja közt merőlegesen fordítva a tollat, neve alá egy erőteljes, vízszintes vonalat húzott. Utána indusok jöttek. Aztán Új-Zéland kiküldöttjei. Négy, csaknem egyforma mozgású és arcú orosz. Aztán Dél-Afrika. Egy magas, kopasz férfi egy percre maga elé tette a tollat, szemüveget vett elő. Ez volt Jugoszlávia megbízottja. Minden államot párizsi követe képviselte a magyarok kivételével.

Ezeket legutoljára kormányozták az asztalhoz. Ők voltak a felvonásvég, itt s ezúttal a fő látványosság, a nagy változás szemmel látható alakítói: ellenséggként léptek be, s egy perc múlva béke-társakként fognak távozni. A fényképeszek szemük elé emelték készülékeiket, jobbjukban magasra tartották fényt lövellő fegyvereiket. Berregés támadt négy–öt irányból is: Gyöngyösi leült az asztal elé.

Csak kezét láthattam, az elmozdult térdek és könyökök ágsűrűjéből. Saját töltőtollát vette elő, írni kezdett. Mintha hirtelen vihar tört volna ki, mintha az ég minden tájékán száz és száz villám villant és ismétlődött volna: a világító készülékek egymás hegyén-hátán csapták erre a kézre pillanatnyi vad fényüket. Ez a vihar azonban dörgéstelen volt. Csak a felvevőgépek monoton rokkasurrogása hallatszott. Az embernek arra kellett gondolnia, vész nélküli lesz-e ez a vihar előtti pokoli villámjáték; az embernek a távoli magyar tájakra kellett gondolnia; bár egy csattanás nélkül vonulna el fölöttük a vész, immár örökre. A kéz feszülten, a megfeszültség nyugalmaival róta a betűket. Az utolsó-nál, az s-nél (mert Gyöngyösi János magyarul írta alá nevét), hirtelen megrándult, s széles kanyarodást tett.

Befejeződött.

1947

Kilenc erdélyi várost vásároltam vissza Fanus Neagutól

Mikor az első kötetemért kapott irodalmi díjat átvettem Bukarestben, az írók házában megismerkedtem Fanus Neagu román íróval, aki valamiért Fanus Basarab néven mutatkozott be nekem. Nemsokkal később összeházasztunk egy gyorsvonat étkezőkocsijában. Mellesleg – *Stefan Bănulescu* és *D.R. Popescu* mellett – ő a legjobb román prózaírók egyike, most velem szemközt leülve mereven rámnézett és köszönet helyett azt kérdezte: – *Fáj neked, hogy elvettük tőletek Erdélyt?*

Persze, hogy fáj – feleltem habozás nélkül. Fánus elmosolyodott és azt mondta: – *Akkor te egy becsületes ember vagy. Én megkérdeztem ugyanezt Létaytól és Huszár Sándortól is, azt felelték: nem fáj. Hát miféle ember az olyan, akinek nem fáj, ha elveszik a hazáját?* Létay Lajos az Utunk főszerkesztője volt – Huszár pedig A Hét című bukaresti hetilapé.

Fánus Neagu összehunyorította a szemét és jó hangosan azt javasolta: ha fizetek neki egy fél deci vodkát, ő visszaadja nekem Nagyváradot. (Ő maga egyébként a Duna alsó folyásának mentéről származik.) Összesen kilenc erdélyi várost vásároltam vissza Fánus Neagutól. Később hallottam, hogy szokásává lett ezt a kérdést föltenni erdélyi magyar íróknak, akik többnyire csak kínos vigyorral próbáltak szabadulni a kellemetlen helyzetből. Legtöbbször provokációt gyanítottak a kérdés mögött: én úgy értelmeztem, mint grimaszt a betegesen gyanakvó román kormányzat felé. A kincstári román

GYÜRKI ZSUZSA ALKOTÁSA

propaganda szerint minden magyar lelke mélyén ott a revans délgetett gondolata? Erdélyt elvenni a románoktól. Eközben a kormányzat olyan állapotokat teremt az országban, hogy az embereket valóban egyre inkább kezdi foglalkoztatni az ötlet.

Fánus Neaguról az a hír járta, hogy egyszer egy írószövetségi ülésen a következő kérdést tette föl *George Macovescunak*, az írószövetség elnökének, aki egyben külügyminiszter is volt akkoriban:

– *Macovescu elvtárs! Írótársunk, Stefan Augustin Doinas nemrégiben Bulgáriába kért útlevelet, hogy részt vegyen egy nemzetközi költőtalálkozón. Útlevelekérelmét visszautasították. Vajon miért? Megmondom én, hogy miért? Büntetésből, amiért egy másik román író kint maradt Angliában. Ezért most az írók egy ideig nem fognak útlevelet kapni. De elvtársak, van szerencsém közölni, hogy bizonyos rádióbírek szerint a napokban egy norvégiai román kém is disszidált. Ez most azt jelenti, hogy a kémek sem fognak útlevelet kapni?*

E könyvben csupa olyan párbe-

szédet idézek, amelyek szó szerint megmaradtak az emlékezetemben. A fenti bekezdés ez alól természetesen kivétel: az említett gyűlésen nem voltam jelen.

Talán el sem meséltem volna most ezt az esetet, ha *Dorin Tudorantól* nem értesülök a történet furcsa epilógusáról. Dorin Tudoran az az író, aki a világ szemében rehabilitálta a mai román kultúrát – nyilván, nem esztétikai vonatkozásban, hanem morális értelemben – bátorsága, erkölcsi tartása közmondásossá lett Romániában. Természetesen, minden lehetséges eszközzel megpróbálták lejáratni: a suttogó propaganda elterjesztette róla azt is – mint olyan legnagyobb bűnt, amelyet egy román egyáltalán elkövethet – hogy Dorin *eladta magát a magyaroknak*. A vád alapja az volt, hogy Dorin is aláírta azt a tervezetet, amelyet az ENSZ-hez címeztem, s amely egy kisebbségvédelmi szervezet létrehozását sürgette. A másik aláíró *Király Károly* volt. A tervezetben egyébként egyetlen szó sem esik valamely konkrét kisebbségről, így a magyarról sem. A propaganda azonban megtette a magáét: de az is lehet, hogy csak az irigység: azok az írók, akik nem mertek bátrak lenni, gyűlölték Tudorant. 1985-ben, nem sokkal Amerikába való végleges távozása előtt, Dorint megszólította egy író és sziszegve azt kérdezte tőle: – *Mész Amerikába? Eladtad Erdélyt Szőcsnek s most olajra lépsz?*

Ez az író Fánus Neagu volt.

SZŐCS GÉZA

Legyünk öngyilkosok, hogy elkerüljük a halált?

A mi szemünkben a tegnapot a mai naptól a békefeltételeknek hivatalos megismerése választja el. Érzem a felelősség roppant súlyát, amely reám nehezedik abban a pillanatban, amikor Magyarország részéről a békefeltételeket illetőleg az első szót kimondom. Nem tétozom azonban és nyíltan kimondom, hogy a békefeltételek, úgy, amint Önök szívesek voltak azokat nekünk átnyújtani, lényeges módosítás nélkül elfogadhatatlanok. Tisztán látom azokat a veszélyeket és bajokat, amelyek a béke aláírásának megtagadásából származhatnak. Mégis, *ha Magyarország abba a helyzetbe állíthatnák, hogy választania kellene ennek a békének elfogadása vagy visszautasítása között, úgy tulajdonképpen arra a kérdésre adna választ: beleyes-e öngyilkosnak lennie, ne-bogy meghaljon.*

Szerencsére még nem tartunk ilyen messze. Önök felszólítottak bennünket, hogy tegyük meg észrevételeinket. Ezek közül bátrak voltunk már egynéhányat a békefeltételek átvétele előtt átnyújtani. Meg vagyunk győződve, hogy Önök a már átnyújtott és a jövőben átnyújtandó megjegyzéseinket a viszonyok nehézsége által követelt komolysággal és lelkiismeretességgel fogják áttanulmányozni. Reméljük tehát, hogy meg fogjuk győzni Önöket. Reméljük ezt annál is inkább, mert nem áll szándékunkban sem ma, sem későbbben érzelmeinkkel kérkedni, vagy kizárólag azoknak az érdekeknek szempontjára helyezkedni, amelye-

BOROS ATTILA ALKOTÁSA

ket feladatunk megvédelmezni. *A legjobb akarattal iparkodunk keresni oly álláspontot, amely a kölcsönös megértést lebetővé teszi.* És, Uraim! ezt az álláspontot már megtaláltuk. Ez a nemzetközi igazságosságnak, a népek szabadságának nagy eszméje, amelyet a Szövetséges Hatalmak oly fennen hirdettek, továbbá a béke közös nagy érdekei, az állandóság és Európa rekonstrukciója biztosítékainak keresése.

Ezeknek az elveknek és érdekeknek szempontjából vizsgáljuk

meg a nekünk felajánlott béke feltételeit.

Nem titkolhatjuk el, mindennek előtt, megütközésünket a békefeltételek mérhetetlen szigorúsága felett. E megütközés könnyen megmagyarázható.

A többi háborút viselt nemzettel, Németországgal, Ausztriával és Bulgáriával kötött béke feltételei mindenesetre szintén szigorúak. De közülük egyik sem tartalmazott a nemzet életére lényeges oly területi változtatásokat, mint azok, amelyeket velünk elfogadtatni akarnak.

* Részlet gr. Apponyi Albert beszédéből. Párizs, 1920. január 16.

"A magyar nyelv használata egyelőre megengedett"

Ismerjük-e eléggé a történelmi Magyarország nemzetiségeinek történetét? És ismerjük-e eléggé a magyar állam, a hatalom magatartását az egykori magyarországi nemzetiségek mozgalmaival kapcsolatban? – Annak illusztrálására, hogy a magyarság a legkevésbé sem nyomta el nemzetiségeit; fakszimilében közöljük Krassó megye állandó bizottmányának 1861. évi 648-as számú határozatát. Szeptember 4-én úgy döntött a bizottmány, hogy a megye hivatalos nyelve a román. Igaz "megengedett", bárha csak "egyelőre" a magyar nyelv használata is. A közbizalomnak örvendő tisztviselőknek pedig – ha ugyan a megye szolgálatában akartak maradni – türelmi időt biztosítottak, hogy megtanulhassanak románul. Ha nem voltak képesek megtanulni a románt, két év múltán szedhették a sátorfájukat. Történt pedig mindez az úrnak 1861. esztendejében, a történelmi Magyarországon.

Krassó megyének 1861ik évi Szeptember 4én 's következett napokon Lugoson tartatott állandó bizottmányi ülésében a megyei hivatalos nyelv tárgyában 648 szám alatt hozott HATAROZATA.

Tekintetbe véve azt, miszerint a' megyének saját belkörében autonomicus jogánál fogva, szabad határozati joga van minden, az őt közvetlenül illető ügyekben, 's ezen belügyek közzé e' megye bizottmánya a' hivatalos nyelvnek saját belkörébeni megalapítását is sorozván, magát ez ügyben határozhatni annyival inkább illetékesnek tartja: mivel e' tárgyban e' megye bizottmánya már első folyó évi Februar 27-én tartatott bizottmányi közgyűlésében is tett némelly rendelkezéseket, a' nélkül, hogy az ország főkormánysszéke a' megyének ebbeli rendelkezései ellen nehézségeket gördített volna: továbbá

Tekintetbe véve, miképpen az ő felsége által ez évi April 2-ik napjára egybehívott országgyűlés utolsó előtti nyílt ülésében, határozatilag kijelentette, hogy azon esetre, ha kiegészítve leendett, 's ha a feloszlató királyi legkegyelmesebb leirat által működésében nem gátoltatott volna, a' nemzetiségi égető kérdésnek mindenek előtti elintézését legelső, 's legsürgetőbb teendőjének tartandotta, melly végből egy bizottmányt is nevezett ki, melly munkálatát az országgyűlés képviselő házának benyújtotta;

Tekintetbe véve végre, hogy a' nemzetiségi ügyben országgyűlésileg kiküldött választmány munkála-

tában, a' községeknek, 's törvényhatóságoknak szabad választást engedett a' törvényhozás e' tárgyban intentiojának felel meg, midőn általános szótöbbséggel a' következőket határozza: hogy

1-ső . Krassó megye területén hivatalos nyelv a' belügyekre nézve általában a' román legyen

Mihez képest:

a) A' megyei bizottmányi ülésekben joga van ugyan minden bizottmányi tagnak, akár melly e' megyében divatózó nyelven felszólalhatni: de a' döntő erővel bíró bizottmányi jegyzőkönyv román nyelven vezettessék, egy másik jegyzőkönyv azonban magyar nyelven is vitesék.

b) A' megye központi hatóságainak ügykezelési nyelve a' román, ennek folytán minden rendeletek, mellyek a' megyei bizottmány és alispánoktól ' szolgabírák – megyei többi hivatalokhoz, 's tisztviselők-höz intéztetnek, hivatalos román nyelven szerkesztendők.

c) Az alispánok, szolgabírák, úgy szinte a' megyei többi hivatalok 's tisztviselők valamint a' megyével közvetlen, úgy szinte maguk között is, mindennemű hivatalos teendőikben román nyelven érintkezzenek.

2-ik . A' megyei törvényszékeknek 's szolgabíráknak, mint bíróságoknak általános hivatalos nyelve szinte a' román, egyelőre azonban a' magyar nyelv használata is megengedtetvén.

e' megyében közhasználatban levő három nyelvnek, ellenkező esetben a' megye hivatalos nyelve alkalmazandó.

c) Fellebbezési esetekben, a' perek eredetben terjesztessenek fel, a' bíróságok kísérő levele azonban ezen határozat 4-ik -ában foglalt rendelethez képest eszközözlendő.

d) A' szolgabírák, 's a' megyei többi hivatalok, 's tisztviselők, a' községekkel, 's magánosokkal; – valamint a' községi előjárók, az egyes községi lakosokkal leendő érintkezéseikben az illetők nyelvét használni tartoznak, a' mennyiben ezen nyelv a' megyében használatban van.

Minek folytán:

a) Mindenkinek teljes joga van ugyan közigazgatási, 's törvénykezési polgári 's büntető természetű ügyeikben saját nyelvét használhatni, a' mennyiben ez, az e' megyében közhasználatban levő három, az az román, magyar és német nyelveknek egyike; de azoknak elintézése a' megye hivatalos nyelvén történik, megjegyeztetvén, hogy ha valamely per kizárólag egyikén a' megyében divatozó nyelvek közül kezdetett meg, 's folyt le, ezen esetben az ítélet, ha a' per román, vagy magyar nyelven vitetett, egyikén ezen nyelveknek; – ha pedig a' per német vagy egyes nyelveken tárgyalatott, az ítélet a' megye hivatalos nyelvén hozassék.

b) Büntető ügyekben a' vizsgálat, tárgyalás, 's elintézés a' vádlott nyelvén; – valamint a' tanúk vallomásai is ezek nyelvén eszközözlendők, a' mennyiben ezeknek, vagy a' vádlottnak nyelve, egyike az

3-ik . Azon megyei tisztviselőknek, kik a' megyénél közbizalom folytán jelenleg alkalmazva vannak, 's a' román nyelvet még tökéletesen nem bírják, megengedtetik, ezen végzés keltétől számítandó két év lefolyása alatt a' megye központi hatóságával, ugy szinte maguk között magyar nyelven is érintkezni, azon kötelezettséggel, hogy ezen két év alatt a' román nyelvet annyira sajátjokká tegyék, miszerint a' megye központi hatóságaival, akként érintkezhessenek, miként a' román községekkel, 's magánosokkal jelenleg érintkezni kötelezve vannak.

Ugyan ez értődven a' jövőre, az érintett két évi időszak alatt akár kinevezés, akár választás útján al-

kalmazandó, 's a' román nyelvet teljesen nem értő tisztviselőkre.

A' megye állandó bizottmányától kibocsájtandó végzések, s' rendletek azonban ezeknek is hivatalos román nyelven adassanak ki.

4-ik . Az ország egységének fenntartása tekintetéből, e' megye a' felsőbb hatóságokkal, s többi megyékkel, melyeknek hivatalos nyelve nem a' román, magyar nyelven érintkezend.

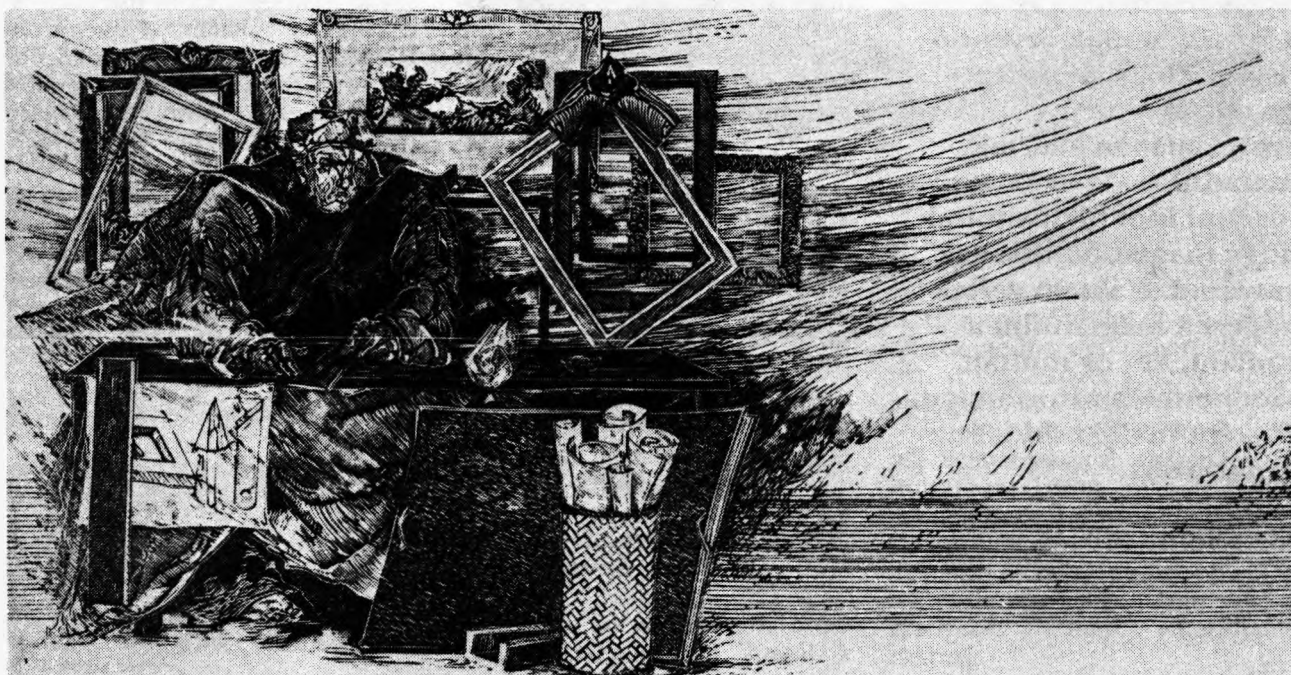
Ezen határozat a' megye összes tisztviselőivel, 's községekkel szükséges tudomás, és ahhoz való szoros alkalmazkodás végett nyomtatásban, – melynek eszközölése a' megyei jegyzői hivatalra bízatik, – közölni rendeltetvén.

Jegyzették és kiadták

Wlád Alajos s. k., főjegyző és

Dr. Maniu Aurel s. k., első aljegyző és tiszt. főjegyző.

NAGY CSABA ALKOTÁSA

Kettős tükör

Jó másfél évtizede már, hogy Oltyán tanár úrral a gyulai sörözőben üldögéltünk. Délelőtt ismerkedtünk meg a román gimnáziumban, az igazgatói irodában. Oltyán Tódor – így mutatkozott be, azt mondta, így írom a nevét, előre véve az Oltyánt. Bár a bukaresti magyar nyelvű *Hét* számára írtam a riportot, akkor eszembe sem jutott, hogy esetleg egy újabb sérelemhez szolgáltatok majd indokot. A gimnázium legrégibb tanára, aki magyar irodalmat tanít, lelkesen, tűzzel szolt a diákjairól, odaadása rokonszenvet ébresztett bennem.

A sörözőbe már barátkozó hangulatban nyitottunk be. Szóba került, óvatosan, a román politika, hová s merre tart *Ceausescu*. Oltyán tanár úr nem titkolta a vezér iránti ellenszenvét. Népe egységét emlegette, a szláv tengert, amely fenyegető hullámokkal háborog körülötte. És ha mi, két kelet-közép-európai nép összefognánk? – kérdeztem tőle. Mert a tenger hajjai bennünket is nyaldosnak, lám egymásra vagyunk utalva.

Oltyán tanár úr megmerevedett.

– Ady – mondtam, hiszen a magyar irodalom tanárával beszélgettem.

– Magyar dzsentr volt!

– Bartók – kísérleteztem még. – Erdélyben egyszer gyűjtötte a magyar és a román népdalokat.

– Más a zenénk! – Ekkor már egy páncélinges ember ült az asztalnál. – Egészen más a zenei anyanyelvünk.

II

A szabadságért küzdőkre miért emelték Avram Iancuék az elnyomók fegyverét?

II

Mitől zárkózott be Oltyán tanár úr hirtelen? Attól, hogy az összefogást említve netán Erdélyre gondolkodom? Mint közös hazára. Esetleg ezzel a fondorlattal próbálom megkaparintani, elrabolni Romániától? Feloldhatatlannak éreztem az engesztelhetetlenségét. Megvitathatatlannak az elzárkózását. Mélyben, a lelke mélyén parázslónak a gyűlölséget.

Bennünket vádoltak, pedig azidőben *Aczél György* mogorófa pálcája suhogott. Egyetlen, az erdélyi magyarságot féltő szó elég volt a vád megfogalmazására: nacionalista. A fegyelmik meghozatalára, a szilenciумok kimondására. S közben a hidat emlegették. *Építettük a hidat, amelynek tulsó hídfőállásán emberek sürgölődtek, s ahogy közeledtünk, akár a partot is odébb húzták volna.*

Szláv tenger ide, szláv tenger oda, Oltyán Tódorral mi aligha építünk közös hidat. Megértettem ezt Gyulán.

De Oltyán Tódoron még sokáig gondolkoztam. Gondolkozom ma is. Szívét, agyát ki s mikor kerítette hatalmába? Mely könyv, mely vers, mely emlékezés?

A históriából valóban nem emelhetünk ki szép közös emlékeket. Keserves találkozás adódott a havasokban már *Károly Róbert* és *Basarab* között; a magyar király életét csak Dezső vitéz mentette meg. A várnai csatából menekülő *Hunyadi Jánost* Havasalföldön *Vlád Drákul* ejti fogságba, azzal a szándékkal, hogy jó pénzért kiadja a szultánnak. S még száz meg száz példa arról, hogy ez a két nép nem barátkozott össze ezer esztendő alatt. Miért nem? Nem a két nép hibájából – dehát ez már közhely. A békeség még a Rákóczi szabadságharc alatt s után is megszülethetett volna; az 1848–49-es Aranyos menti, tordai vérengzések rontottak el mindent. *A szabadságért küzdőkre miért emelték Avram Iancuék az elnyomók fegyverét?* Hiszen ők is a szabadság fiainak érezték magukat.

Románt a magyar ellen mi készítette szinte mindig a fegyvervonásra?

Bíró Sándort kell olvasni. A *Kisebbségben és többségben* című nagy munkáját.

A dátum: 1838. A magyar történelem nem említi ezt az évszámot, pedig említenie kellene. Históriánk legnagyobb gátszakadásának okait e nélkül nem érthetjük. *Trianon, Párizs 1838-ban kezdődött. A lengyel követ a moldvai fejedelem udvarában jár, ahol elárulják neki, hogy a Magyarországon, a török és a cári birodalomban élő románok egyetlen országban kívánnak egyesülni. Nagy-Romániában.*

Magyar, török, orosz erről még nem tud, Erdély sorsát ők már eldöntötték. Mivel ahhoz egyedül nekik, a rómaiak dicső utódainak van joguk.

Traján fiai 1838 óta egy pillanatra fel nem adták a tervet. Hiették, *Kossuth* leveretésével álmuk beteljesül; csalódnuk kellett, de nem adták fel.

Tudunk-e erről a makacs, már-már hősies szívósságról? A román agyakba és szívekbe szavanként beletöltött nemzeti érzésről? Kívívott, megszerzett jogaikhoz való ádáz ragaszkodásukról? A lehetetlennek látszót is

mindig lehetségesnek tartó elszántságukról? Csak ölükbe hullott a románoknak Erdély?

Igaz, *a történészek nálunk négy évtizeden át nem azzal vesződtek, hogy a trianoni csonkoláson sajnálkozzanak. A nyitott sebbe – nemegyszer szinte élvezettel – beleszórták a sót.* Nekünk azt kellett tanulnunk, hallanunk, hogy a két világháború között irredenták voltunk. 1940-ben agresszorok, akik egy millió románt kényszerítettek idegen uralom alá, 1945 után jogos bűnhődők lettünk, az 1956-os forradalom legázolását követően új területablásban megakadályozottak. Nekünk azt kellett tanulnunk, hogy a múlt századokban elnyomókként, jogfosztókként viselkedtünk, a múlt században és a huszadik század elején hallani sem akartunk a kisebbségek jogos kívánalmairól.

Író, költő védekezhet a vád ellen – reá mondható, hogy elragadták elfogultságai. Bíró Sándor kellett hozzá, hogy végre a tények beszéljenek, a megdönthetetlen bizonyítékok bizonyítsanak.

II

A nyitott sebbe – nemegyszer szinte élvezettel – beleszórták a sót.

II

Kettős tükör ez a könyv, nem lehet többé eljátszani a régi játékot. Nem lehet csak az egyik felet odaállítani a tükör elé, s nagyítóval vizsgálni minden arcvonását.

Kettős tükör: A románok jogai 1868 és 1918 között. A magyarok jogai 1918 és 1940 között.

A jogfosztottság állapota a kiegyezés után? Íme: korlátlan gyülekezési szabadság, a román lapok és kiadványok cenzúra nélküli kinyomatása. Akadálytalan érintkezés a magyarországi és a romániai románok között. A román nyelv szabad használata bíróságokon, vármegyei gyűléseken, egyházakban, iskolákban, köz- és magánéletben. Törvény előtti teljes egyenlőség, a magyar ellenes román himnusz szabad használata. Zeng a román iskolákban – csaknem 3 ezer számláltatik a kora-

beli Erdélyben – *Ébredj, román, álmaidból.* Román nemzeti ünnepeken román zászló leng az iskolák homlokzatán. Magyarországon próbálna valaki egy szót ejteni!

De nem ejt. Demokrácia van, *Eötvös József, Deák Ferenc.* Ez utóbbi melleleg, a román tankönyvek, újságok szerint román eredetű. Hasonlóképp *Mátyás királyhoz, Dózsa Györgyhez és Bethlen Gáborhoz.*

Román lenne a zalai, a kehidai nemes? Miért ne, ha besározni nehéz vagy azzal kísérletezni nem érdemes. Mert a többiek, az élen Kossuthal besározva, legyalázva. Magyarországi román újságok, kalendáriumok a legkritikábban jelennek meg magyar-szidalmazó írások, gúnyrajzok nélkül.

Dehát sajtószabadság van. És természetesen parlamentarizmus.

A budapesti országházban – ennek évszáma 1908 – Vaida-Voevod Sándor román kisebbségi képviselő ezt a verset dörögte el:

*Hiába minden, minden... el fogsz veszni
Jogtípró ázsiai sópredék!
Tíz átkos század óta élőködtek
Mint vérszomjas poloskák e hazán...*

Ugyanez idő tájt Bukarestben az etnográfiai kiállításon – sajátos vendégszeretetet gyakorolva – a Román Kultúrliga főtitkára, a tudós *Nicolae Iorga* ezt kiáltotta oda az erdélyi szászok vendégségbe hívott daloskörének: *"Nagyon szép volt! Énekeljete most már törökül is!"*

Ekkoriban jelenik meg az útirajz az egyik bukaresti irodalmi újságban: *"Volt szerencsétlenségem a moldvai falvakban olyan románokat találni, akik nem tudnak románul beszélni. Sőt, találtam egész falvakat, ahol nincsenek mások, mint ilyen fajtájú románok. A kedves Moldva idegen bangyafészek..."*

A románul nem tudó románok: csángók. Akiknak a hivatalos Románia megtiltotta az iskolában az anyanyelv használatát. A templomban is. Egyedüli kivétel: a haldokló gyónása.

Amilyen jogokat követeltek és kiköveteltek Magyarországon az ott élő románok, olyanokat tiltottak Romániában.

Készülődésképp az 1918 utáni időkre.

A nyitány véres. 1919-ben a Kolozsvárra érkező francia tábornok, *Bertbelot* szállodája előtt több ezer magyar elénekelte a magyar himnusz. Sortűz dördült, halottak heverték az utcán.

Bíró Sándor iskolája, a kolozsvári református kollégium diákjai ó-romániai kiránduláson, a mezőn magyar népdalt énekeltek. Még haza sem érkeztek, a kollégium már megkapta az irredenta-intőt.

Az iskolák, a diákok sorsa? *Dan Pompilius* román tanfelügyelő is abszurdnak nevezi az oktatási törvényt, amely a magyar tannyelvű iskolákban románul rendeli tanítani a földrajzot és a történelmet. *"Micsoda erejű-*

ket felülmúló energiát fejtenek ki az apró emberkék, míg az általuk nem értett szótömegből egy kerek egészet összedolgoznak, amelyet borzalmas kiejtésükkel elbadarnak... abból ugyan sem román, sem magyar nem ért egy kukkot sem. Szédületes memóriatorna ez." Szédületes és megalázó.

Nemzeti jelképek? Tilos a himnusz, tilos a piros–fehér–zöld. Nagyváradon egyik éjszaka Szent István és Szent László szobrát is ledöntik, szétverik. Tettes nem találtatik.

II

A toleranciát csak tolerancia szüli

II

Annyi az adat, a forrással – a román forrással – jelölt tény Bíró Sándor könyvében, hogy talán Oltyán tanár urat is meggyőznék. Ha másról nem, arról tán igen, hogy Dan Pompilius 1926-ban nem román ügy-

nökként borzadt el. S tán arról is, hogy meglehet: Déák és Eötvös mértékletességét bölcsen viszonzva a kiegyezés utáni évtizedekben, Miron erdélyi, görögkeleti érseknek is lehetett némi igazsága. A *toleranciát csak tolerancia szüli*. Pedig hát ortodox pópák aligha gyanúsíthatók a románság elárulásával.

Sok, nagyon sok kézbe kellene odaadni Bíró Sándor könyvét. Hazai, erdélyi, ó-romániai román értelmiségieknek. Ez az alsósófalvai székely parasztfiú, aki a két világháború között román falukutatókkal járta az erdélyi román falvakat, a tisztesség és a tisztázás szándékával írta le minden sorát. Hamisítani nem hamisított egyik fél javára sem.

Százezer, kétszázezer példány kellene Bíró Sándor művéből. Am könyvritkaság.

És szégyenünkre, mi magyarok sem ismerjük Bíró Sándort. Nem ismerhettük meg. Mellékvágányon vesztegelt ugyanis. Az Erdélyi fiatalok mozgalmának jeles tagja, a Pázmány Egyetem tanára 1948 után a tudósi Rodostóba száműzetett. Akadémiai tagság, egyetemi katedra? Egy-egy kicsiny, elbújtató állás. Művei a semmibe hullanak, kéziratai nyomdafestéket elvétele látnak.

Túl a támogat, túr, tilt kategóriákon, Bíró Sándor besoroltatott az ismeretlen érdektelenségbe.

Főműve, a Kisebbségben és többségben 1975, halála után még tizennégy esztendeig járja odüsszeuszi útját. Átvergődik a tengeren túlra – álombeli Amerika! –, onnan vissza Európába.

Az Európai Protestáns Szabadegyetem nyomatja ki 1989-ben. Tamást Áron Szülőföldem-ét, Mikó Imre Huszonkét év-ét követően.

Itt a könyv, a könyvritkaság – magyarul.

Fordítani kellene, azonnal 3–4 nyelvre. Magunk mentségére, igazságunk – az igazság – védelmében. Önvédelem céljából.

Oltyán Tódor felvilágosítására, alkalom-teremtésként a kéznyújtásra.

KÓSA CSABA

NAGY CSABA ALKOTÁSA

Egy elfelejtett béke

Bukarest, 1918

Aki huszadik századi történetén végigpillant, könnyen megállapíthatja, hogy Magyarország általában nem azok ellen az államok ellen viselt háborút, amelyek ellenségei voltak. Következett ez azokból a szövetségi kötelékekből, amelyeket az ország kormánya választani kényszerült. A magyar fegyveres erők, amelyeknek helyt kellett állniuk az orosz síkságon vagy éppen a Piave és az Isonzo mentén, tulajdonképpen csak két alkalommal küzdöttek az ország területének védelmében: 1916-ban a román királyi hadsereg, 1919-ben pedig a kisantant csapatai ellen.

Románia, mint köztudomású, eredetileg az Osztrák–Magyar Monarchia és a császári Németország szövetségese volt. 1914 nyarán azonban semlegességi nyilatkozatot tett, minthogy arra számított, akárki is nyeri meg a háborút, a győztesek oldalán fog osztozkodni a zsákmányon: a Központi Hatalmak győzelme esetén Besszarábiát, az antant győzelme során pedig Erdélyt fogja megszerezni. A kényszerű választás pillanata 1916 nyarán érkezett el, midőn a Monarchia mind az orosz, mind az olasz fronton súlyos katonai helyzetbe került, az antant hadvezetés pedig az osztrák–magyar seregekre mérendő döntő csapással kívánta végzetesen meggyöngyíteni a Központi Hatalmakat.

A francia kormány kezdeményezésére a románok júniusban és júliusban titkos tárgyalásokat folytattak az antant képviselőivel, s ennek eredményeként augusztus 17-én Bukarestben titkos szerződést írtak

alá. A megállapodás értelmében a román hadsereg augusztus végéig támadást indított a Monarchia ellen, Németországgal pedig megszakította a gazdasági kapcsolatait. Románia jutalomként megkapja Erdélyt, a Bánságot és a magyar Alföld keleti peremvidékét, valamint Bukovinát. A hadművelet támogatására kilátásba helyezték az orosz hadsereg, illetve a szaloniki francia expedíciós haderő segítségét.

A román kormány katonai vállalkozása azonban balul ütött ki, s noha Erdélybe sikerült benyomulnia, a gyorsan egybegyűjtött osztrák–magyar csapatok s főként a Mackensen tábornagy vezérletével Bulgária felől támadó német seregek rövid idő alatt visszaverték a román támadást, sőt megszállták a Havasalföldet és elfoglalták Bukarestet. A román hadsereg állományának fele elesett, megsebesült vagy fogságba esett, a maradék haderő Moldvába – az orosz csapatok védelme alá – menekült, a király és a kormány pedig Iasibába tette át székhelyét. Ezután hosszas fegyverszüneti alkudozás kezdődött, Brătianu kormánya azonban csak akkor szánta el magát a komolyabb tárgyalásokra, midőn az 1917-es bolsevik forradalom után az orosz haderő összeomlott, és a Lenin vezette kormány Breszt-Litovszknál békekötésre kényszerült.

Első alkalommal 1917. december 9-én Focsaniban kötött fegyverszüneti egyezményt a Központi Hatalmak katonai parancsnoksága és a román hadvezetés. *A román kormány az egyezményt, annak aláírása után, nyomban megszeg-*

te, ugyanis a csapatok átcsoportosítását tiltó rendelkezésekkel szemben felszabadult haderejét Besszarábiába vezényelte, hogy kihasználva az orosz katonai összeomlást, megszerezze magának ezt a románok és ukránok által lakott tartományt.

"Románia – mondotta erről Nagybacsoni Nagy Vilmos, aki annak idején megírta az 1916-os erdélyi és havasalföldi hadjárat történetét – nem átalította volt szövetségését is megrabolni. Nem átalította a túlnyomóan orosz lakosságú Besszarábiát kihasítani annak a szövetségeseinek a területéből, mely még néhány hónappal ezelőtt véres áldozatokat hozott Moldva megmentése érdekében."

Ezt követve újabb tárgyalások indultak a két vezérkar között. Időközben az antant-párti Brătianu miniszterelnököt Ferdinánd király Avarescu tábornokkal, majd tekintettel arra, hogy ez nehézségeket támasztott a békétárgyalások megindulása során, Marghilomannal, a német politikai orientáció régi hívével váltotta fel. A Stirbey herceg bufteai kastélyában tartott békétárgyalásokon bizonyos ellentétek jelentkeztek a német, az osztrák–magyar és a bolgár kiküldöttek között. A német kormány ugyanis a szövetségi szerződést megszegő Ferdinánd király távozását óhajtotta, s Romániától jelentékeny gazdasági koncessziókat követelt. Bulgária pedig a Duna-delta északi vonaláig akart annektnálni román területeket. Románia érdekeit tulajdonképpen Czernin gróf, osztrák–magyar külügyminiszter érvényesítette, aki nemcsak a királyt, hanem Románia gazdasági érdekeit is megvédelmezte, sőt azt is elérte, hogy Constantináli Romániának – a bolgár követelések ellenére – tengeri járata legyen.

Tisza István magyar miniszterelnök 1918. január 27-én Czerninek átadott emlékirata hiába követelte, hogy a Monarchia kormánya tanúsítson nagyobb erélyt Romániával szemben, s legalább arra törekedjék, hogy a román haderő ne le-

"Megteszik majd az unokáink"

Mi megegyezésre törekedtünk a románokkal, mi nem akartunk tőlük területeket, mi éreztük azt, hogy a szláv tenger közepette ennek a két egyforma lélekszámmal bíró fajnak meg kell egyeznie. Románia nem ezt az utat követte, és nem ezt az utat követi ma sem. Nem a magyarsággal való megegyezésre, hanem annak teljes tönkretételére törekszik, mintha azt erőszakkal el lehetne érni. Nem intő példa-e számára Lengyelország sorsa? Ezt az államot háromszor is felosztatták, Oroszország, Németország és Ausztria voltak a felosztás után sírba tett Lengyelország őrzői és Lengyelország mégis feltámadt, Lengyelország ma ismét él, a három nagyhatalom területére szakadt lengyelség ma ismét egy államot alkot és visszaszerezte mindazokat a területeket, melyek valaha Lengyelországhoz tartoztak. Magyarország sírjának őrzői nem nagyhatalmak és nem is olyan szilárd alapokon álló államok, mint Lengyelország felosztói voltak. Nem kell jóstehetséggel bírnia az embernek, anélkül is megállapíthatja, hogy a "magyar kérdés" még elintéztve nincsen, mert Erdély elszakításával és Nagy-Romániába való bekebelezésével itt a nyugodt fejlődés és a nemzetek békés munkálkodása lehetetlen. Kiüldözhetik ősi otthonából a magyarságot, elvehetik iskoláikat, elvehetik vagyonukat, megtilthatják nyelvük használatát, azt azonban sohasem érik el, hogy mi elfeledjük, hogy honnan származtunk, mi volt a mienk és ha mi nem is jutunk talán már abba a hely-

BOROS ATTILA ALKOTÁSA

zetbe, hogy a régi családi ház tűzhelyén ismét felszítsuk a parazsat, megteszik ezt az unokáink, mert nem hiszem, hogy akadna magyar ember, aki el tudná feledni azt, hogy mivel tartozik családjának, nemzetiségének és hazájának. Elragadták Erdélyt, elvesztettük Magyarországnak ezt a kincsesbányáját, még mielőtt ismertük volna, hogy milyen értékes. A Hargita suttogó fenyvesei, a Kárpátok égig nyúló bércei, a Maros szelíden kanyargó szőke hullámai, a keletről szálló felhők mindig küldik felénk az otthonmaradottak üzenetét, az elnyomottak sóhajait, onnan kelet felől mindig felénk fog szállani a hívó szó, még akkor is, ha Románia kimutatja, hogy már Erdélyben nincsen magyar!

GYÜRKI ZSUZSA ALKOTÁSA

gyen képes egy második támadásra Erdély ellen. A béketárgyalásokon végül is a külügyminiszter koncepciója: "a "megegyezéses, foglalós és kártérítés nélküli" béke elve érvényesült. A Cotroceni-i királyi kastélyban 1918. május 7-én aláírtott békeszerződés végül is a *világtörténelem legenyhébb békefeltételeire épült*. Németország ugyan kapott gazdasági előnyöket, s Bulgária is megkapta Dobrudza területét, a Monarchia azonban beérte egészen kis határkiigazítással, Románia viszont bekebelezhetette egész Besszarábiát. Azaz, Magyarország Orsovától a bukovinai határig 500 kilométeres övezetben, főként a Kárpátok hágóinak környékén összesen 5000 négyzetkilométernyi területet kapott. (Trianonnál Románia ennél éppen százezer négyzetkilométernyi magyar területtel kapott többet!) Ez a terület teljes egészében erdős hegyvidékre esett, alig volt rajta lakott település. Ezzel szemben Románia Besszarábia annektálása révén több, mint 45 ezer négyzetkilométernyi területhez és hárommillió lakoshoz jutott. Ráadásul nem kellett leszerelnie teljes haderejét, s így rendelkezett azokkal az eszközökkel, amelyeket alkalmas időben újra felhasználhatott.

Ez az alkalmas idő alig tíz hónap múltán érkezett el, amikor a bukaresti szerződés által megóvott román hadsereg újra elindult Erdély felé.

POMOGÁTS BÉLA

• Részlet Nagybacsoni Nagy Vilmos A Románia elleni hadjárat (1916–1917) c. könyvéből.

Masaryk lehetségesnek tartotta Trianon revízióját?

A magyar–csehszlovák államközi kapcsolatok és a három nemzet viszonyának elmúlt hét évtizede ugyancsak bővelkedik bizarr helyzetekben, hihetetlen átváltozásokban. Ha arra gondolunk, hogy akárcsak 1918 novemberében Dunaszerdahelyen vagy Munkácson még nem volt emberfia, akinek eszébe jutott volna, hogy pár hét múlva főispán, forradalmi kormány- és népbiztos helyett supán és vladny poverenik szabja meg a helyi élet rendjét, mint ahogy azt sem tartotta senki sem hihetőnek még 1918 karácsonyán sem, hogy a pozsonyi, komáromi Duna-hidak hídfői pár nappal később már gépfegyverfészekkel megerősített határállomásokká válnak. Az 1918. október 28-án kikiáltott Csehszlovákia december 24-én a francia kormány jegyzéke révén *"történelmi szlovák batárokat"* kapott ajándékba, melyek rövid pár hónap múltán a középkori gyeplőknél áthatolhatatlanabb védvonalakká, gazdasági, szellemi áruk útját álló vámfalakká váltak.

Az utódállamok kapcsolatait tekintve kezdettől fogva a legtöbb elmentmondás a magyar–csehszlovák viszonyt terhelte. Az őszirózsás forradalom kormányának katonai és diplomáciai kísérletei, a magyarországi szovjethatalom rövid periódusának szabályos magyar–csehszlovák háborúja, a magyar könyvek csehszlovákiai bevitelét közel 15 éven át tiltó szellemi zárlat éppúgy a negatív tendenciákat erősítették fel, mint a harmincas évek elejére vámháborúba torkolló gazdasági küzdelmek. De ebbe az

irányba hatott a magyar revíziós politika reális és irracionális elemeket vegyítő stratégiája és a status quo legkisebb változásában saját halálos ítéletét látó prágai kisantant-politika regionális koncepciótlansága is. És akkor még nem is beszéltünk a kisebbségi kérdésről, amelyet revíziós és status quo-politika egyaránt eszközként használt fel a másik országgal szemben.

Ilyen körülmények közt alig van mit csodálkoznunk *Horthy 1931-ben Masarykhoz írott, de minden bizonnyal postázatlan párbajkihívásának* Don Quijote-i ötletén: *"Mintbogy az úgynevezett békekötés országunkat nemcsak területe és lakossága kétharmadától fosztotta meg, – hangzott a 67 éves Horthy érvelése – hanem népünk felfegyverzését is lehetetlenné tette, nincs lehetőségünk arra, hogy az államok létezése óta szokásos formában követeljünk elégtételt. Ha Ön nem lenne hajlandó a kívánt formában bocsánatot kérni, ragaszkodom a fegyveres elintézéshez. Mintbogy azonban Ön beteg aggyastyán, az Ön jobbkezevel, Benes külügyminiszterrel kívánok megverekedni, akinek meggyőződéssük szerint egész szerencsétlenségünket és az eddig elszenvedett sérelmeket köszönhetjük."*

A címzett *Tomás Garrigue Masaryk*, Csehszlovákia államiságának megalapozója, majd tizenhét éven keresztül első köztársasági elnöke volt. A magyar–csehszlovák kapcsolatok történetében fontos megvizsgálni Masaryk szerepét, mert a magyarság közép-európai viszonyrendszerét meghatározó összes elem hangsúlyosan, egyszersmind eléggé ellentmondásosan szerepel a cseh politikus történetfilozófiai munkásságában, politikai publicisztikájában és gyakorlati politikájában.

A nemzeti-nemzetiségi kérdés újraértelmezésében például egy huszadik századhoz méltó toleráns felfogás elméleti megalapozásában komoly eredményeket ért el, másrészt viszont nem tudta felfogását a

soknemzetiségű Csehszlovákiában uralkodó eszmévé változtatni és egyre inkább elszigetelődött.

A közép-európai régió újraszervezésére, a kisállamiság koncepciójának megvalósítására irányuló 1914–1918 közötti, emigrációs tevékenysége szintén a cseh nemzeti önzés, illetve az európai horizontú regionális elképzelések termékének bizonyult konfliktusát tükrözik.

Masaryk számára a nemzeti kérdés elsősorban a cseh nemzeti kérdést jelentette: a monarchiabeli cseh kérdés megoldását, a csehszlovák cseh–német kérdés rendezését és az 1918. évi csehszlovák államalapítással időszerűvé vált csehszlovák viszony szabályozását.

Egyik biográfusa "emberarcú nacionalizmus"-nak nevezte nemzeti-

SZÖNYI KRISZTINA ALKOTÁSA

ségpolitikai koncepcióját. Masaryk közigazgatási kérdéssé kívánta szelídíteni a par excellence politikai természetű kisebbségi kérdést, ami még magyar–csehszlovák viszonylatban is több ok miatt nem sikerülhetett neki. Elsősorban azért, mert a magyar kisebbség erősen tagolt, de szükség esetén koncentrált védekezésre is alkalmas politikai pártszerkezetet alakított ki, másodszor, mert Budapest a maga fokozatosan körvonalazódó, differenciált revíziós politikájában hol több, hol kevesebb sikerrel, mindig is meghatározó befolyással bírt a csehszlovákiai magyar pártokra. Harmadrészt pedig azért nem, mert Csehszlovákia nemzetiségi szerkezetének ellentmondásai a harmincas évek közepétől egyre inkább akut külpolitikai kérdéssé, a hitleri Németország által könyörtelenül kihasznált pressziós eszközzé váltak.

Masaryk szerepe a magyar revíziós politika történetében szintén igen fontos, noha a nemzetiségi kérdéshez hasonlóan fölöttébb elmentmondásos. A korabeli publicisztika és az idevágó magyar, német történészbúvárkodások ezidáig több olyan nyilatkozatot, cikket találtak, amelyben *Masaryk lehetőségként megemlítette a trianoni békeszerződés vagy konkrétan a magyar–csehszlovák határok revízióját*. Marek, prágai osztrák nagykövet előtt Masaryk például három alkalommal is kifejtette, hogy a békeszerződések legnagyobb kárvallottjának Magyarországot tekinti, és adott esetben *nem zárkóznék el a határok kitágításának lehetőségétől sem*. De az 1919–1933 között nyilvánosan elhangzott vagy nyilvánosságra került ígérek, próféciák mindegyikét a prágai kormány mindenkori hivatalos cáfolata vagy legalábbis helyesbítése követte.

Masaryk visszavonulása után a magyar határok revíziójának lehetőségét csehszlovák részről egy ideig senki sem szorgalmazta, jóllehet a magyar revíziós propaganda éppen a harmincas évek második felében erősödött fel újra. A békés revízió lehetőségének felvetésére már csak egyszer, végzetesen megkésve került sor. *Benes* köztársasági elnök a müncheni szerződést megelőző napokban tett ilyen értelmű kijelentést. 1938 ősze azonban már minden szempontból alkalmatlan időpont volt a határkiigazításra.

SZARKA LÁSZLÓ

Térképezett történelem

Könyvpiacunkon nemrégiben egy igencsak érdekes kiadvány jelent meg, Térképezett történelem címmel. Szerzője, Rónai András, Erdély szülötte, a hazai földtannak és földrajznak egyik legkiválóbb tudós művelője, volt egyetemi tanár, aki visszaemlékezésének második részében részletesen ír egy immáron majdcsak feledésbe merült politológiai–földrajzi intézményről, az Államtudományi Intézetéről.

Az intézet létrehívója az akkori kor legkimagaslóbb államférfija, egyszersmind a földrajztudomány nemzetközi hírnevű professzora, gróf *Teleki Pál* volt. Benne merült fel a gondolat, hogy a trianoni békeszerződés alapján idegen uralom alá került, mintegy hárommilliónyi magyarság társadalmi, kulturális, gazdasági és egyéb életkörülményeinek alakulását figyelemmel kell kísérnünk: minden vonatkozó informatív anyagot folyamatosan meg kell szerezni, s belőle egy szakszerűen rendezett gyűjteményt, apparátust kell kiépíteni. Az ő kezdeményezésére jött létre 1926-ban – néhány fiatal diplomással, a világ szeme elől szinte elrejtve, egy közhivatal "albérletében" – az Államtudományi Intézetnek nevezett intézmény. A kis létszámú munkatársi gárda tagjai közé került a következő évben *Teleki* egyik jeles tanítványa, *Rónai András* is. Kettejük céltudatosan szervezett, kitartó munkája eredményeként egy évtized során sikerült megteremteni az elképzelt nemzetpolitikai tájékoztató központot, egy valóságos adat-

bankot. Hogy lesz-e a gyűjteménynek politikai haszna, azt akkor még nem lehetett tudni.

1938-ban az európai nagyhatalmak közötti emlékeztető válság ki-robbanásakor váratlan alkalom adódott számunkra a trianoni igazságtalanság részbeni – legalábbis ami a csehszlovák–magyar viszonyt illeti, – jóvátételére. Ekkor vált nyilvánvalóvá az Államtudományi Intézet gazdag információ-gyűjteményének jelentősége. Az Intézetre hárult a feladat, hogy területi igényeink jogosultságát sokoldalú, hiteles dokumentációval alátámassza. A felkészülésben elsőrangú szerep jutott *Rónai András*nak, ekkoriban már *Teleki* legbizalmasabb munkatársának. Őt bízták meg azzal is, hogy – közvetlenül a bécsi döntőbíróság összeülése előtt – titkon Rómába utazzék, és az olasz külügyminiszternek átnyújtsa azokat az információkat, amelyek alkalmasnak tűntek a németek részéről várható ellenvetések kivédésére. A *Teleki* által megszervezett akció úgyszólván teljes sikerrel járt: Szlovákia magyar lakosságú széles déli határterülete visszakerült hazánkhoz.

Ettől kezdve az Államtudományi Intézet a korábbinál több figyelemben részesült a kormányzat részéről: új, megfelelőbb elhelyezést, nagyobb pénzügyi támogatást kapott, úgyhogy fokozott mértékben folytathatta munkáját. Igencsak szükséges volt ez, hiszen az európai átrendeződés folyamata korántsem ért véget. *Számolni lehetett azzal, hogy az Erdélyt illető revíziós igényünk is naptrendre kerül*. Ez a probléma sokkal bonyolultabb volt, mint a felvidéki, hiszen a magyarság ezen a fronton nem összefüggő tömbben helyezkedett el a trianoni határ mentén, hanem kisebb-nagyobb szigetekben, a románságba beékelve. Az Intézet ezért különféle megoldási terveket készített. 1940 nyarán, amikor ügyünk ismét a döntőbírák elé került, Nyugat-Európában már folyt a háború. Az Intézet egy könnyen áttekinthető, térkép-

anyaggal gazdagon ellátott olasz és német nyelvű tanulmánykötetet terjesztett elő. Az újabb bécsi döntés – ha nem is a legszerencsésebben – jórészt korrigálta a trianoni igazságtalanságot. Újra beigazolódtott Teleki meggyőződése, miszerint a nemzetek közötti vitás ügyeket erőszak nélkül, "peres úton", tudományos eszközökkel, korrekt, hiteles érveléssel is meg lehet oldani.

Az ő kívánságára az Államtudományi Intézet ettől kezdve az addiginál jóval szélesebb körben folytatta statisztikai-földrajztudományi gyűjtő és feldolgozó tevékenységét. Munkája nem szorítkozott többé csupán a Kárpát-medencére, hanem kiterjedt egész Közép-Európára. Ez az új program alkalmasnak ígérkezett arra, hogy felhívja e széles területen élő népek, nemzetek figyelmét természeti-történelmi egymásrautaltságukra, együttműködésük parancsoló szükségességére. E messzetelektől célkitűzés gyakorlati előkészítésének Rónai irányításával fogtak hozzá az Intézetben, úgyszólván az utolsó órában! A háború 1941 tavaszán bennünket is elérte. Teleki – a németekkel való katonai együttműködés elleni tiltakozásul – öngyilkos lett. Politikai irányvonala vereséget szenvedett. Tartani lehetett attól, hogy politilógiai műhelyét is megszüntetik.

Nagy szerencse, hogy a német orientációjú vezető politikusaink nem fogták fel az Intézetben megkezdett munka mélyebb értelmét, tulajdonképpeni célját. Az ismert Kárpát-medencei program pedig fenntartható, sőt fenntartandó volt. Teleki tudományos presztízse is kikezdehetetlen maradt. Ezért az akkori kulturális miniszternek, a történész *Hóman Bálint*nak nemcsak az Intézet fenntartását sikerült biztosítani, hanem módja nyílt arra is, hogy mellette egy hasonló rendeltetésű Történettudományi Intézetet is létrehívjon. Még 1941-ben törvény mondta ki a régi Államtudományi és a Kolozsvárt mű-

ködő Erdélyi Tudományos Intézetből álló, hármas tagozatú, Teleki Pálról elnevezett nemzeti kutatószervezet megalapítását, melynek élére Rónai került. Abban a tudatban vehette át az Intézet vezetését, hogy a mestere által ihletett nagyszabású programot biztosan megvalósíthatja. 1942 elején pontos tervszerűséggel, szakszerű munkamegosztással megindultak a Közép-európai Atlasz munkálatai. Sajnálatos, hogy az egyazon épületben elhelyezett két társintézet között nem jött létre – Teleki Pál szellemében – kívánatos együttműködés. A történészek és az államtudományiak egymástól teljesen elkülönülve folytatták munkájukat. Ez a helytelen elzárkózás, egymás munkájának, belső életének meg nem ismerése idővel téves vélekedések, feltevések forrása lett. 1944 tavaszán a megindult légi bombázások miatt a kormány mindkét intézetet vidékre – Balatonfüredre – telepítette. Az Államtudományi Intézet a háborús front közeledtével egyre nehezebb körülmények között folytatta munkáját egészen 1945. március közepéig, amikor a szovjet csapatok elérték Balatonfüredet. Pár nappal korábban sikerült Rónainak és munkatársainak – szinte csodával határos módon – befejezniök több, mint három év óta tartó munkájukat, a Közép-európai Atlaszt. Teleki Pál nagyszerű eszméjét tehát sikerült megvalósítani. A mű 171 színes térképet és 296 lapnyi angol- és magyar nyelvű szöveget tartalmaz. Látóköre messze túlterjed a szűk értelemben vett Közép-Európa határain, voltaképpen a Közép-Kelet-Európának nevezhető térséget ábrázolja Lipcsétől Kijevig, dél felé pedig Ancona, Skopje, Plovdiv vonaláig. Forrásául nem kevesebb, mint tíz ország hivatalos statisztikai és kartográfiai anyaga szolgált. Ennek alapján nyújt tájékoztatást e széles terület teljes földtani, földrajzi és két ezredév során kialakult népességi, vallási, mezőgazdasági, bányászati, kereskedelmi és közlekedési viszonyairól.

Szomorúan kell megvallanunk, hogy ez a nagyfotosságú, nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő alkotás nem tölthette be azt a hivatást, amelyre szánták. Nem sokkal elkészülte után, a Balaton északi partvidékén lezajlott hadiesemények során az Államtudományi Intézet műszaki felszerelésének nagy részével együtt majdnem teljesen elpusztult: sok ezerre menő, még

összefüzetlen állapotban levő lapjai szétszóródtak, használhatatlannokká váltak, csupán néhány bekötött példány maradt meg.

A súlyos veszteségeket szenvedett Államtudományi Intézet 1945 nyarán költözött vissza Budapestre. Újjászervezését Rónai András már nem végezhetette el, mivel a Teleki Intézet tagjainak igazolására kirendelt bizottság felmentette őt igazgatói állásából.

Történt pedig ez akkor, amikor a háború Európában már véget ért s nemsokára elkezdett a béketárgyalásra való felkészülés ideje. Nyilvánvaló volt, hogy Rónai kiváló szaktudását és Teleki Pál oldalán szerzett gyakorlati tapasztalatait nem lehet nélkülözni. Valóban be is vonták őt a megindult munkálatokba. Itt kifejtett tevékenységén túl indítatva érezte magát még arra is, hogy Atlaszának megmentett példányaiból – Teleki Pál fia, *Teleki Géza* akkori kulturális miniszter révén – egyet-egyet eljuttasson a Budapesten működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőihez. Tudvalevő, hogy előkészületeink, erőfeszítéseink hiábavalók voltak. Tudományos érvek mérlegelésére az 1946/47. évi párizsi béketárgyalásokon éppúgy nem került sor, mint annak idején Trianonban. *Sorsunkról a nagyhatalmak már Jaltában döntöttek.* Rónainak, amikor Párizsba kiutazhatott, már csak arra nyílt lehetőség, hogy Atlaszát a Sorbonne nemzetközi hírű professzorának, *Emmanuel De Martonne*-nak – aki 1920-ban a trianoni békeszerzők tudományos szaktanácsadója volt – bemutassa. Hogy e professzor a nagy mű rendkívüli jelentőségét őszintén elismerte, az számunkra sajnos már csak eszmei-erkölcsi elégtételt jelentett.

Ennek ellenére úgy véljük, hogy Rónai és munkatársai mindmáig páratlanul álló munkája mégsem volt hiábavaló. *Napjainkban újra felmerült a Közép-Európa-gondolat*, az itt élő népek nemzetek összetartozásának tudata, valamilyen konföderációban való egyesülésének terve. Talán nem lenne fölösleges, ha ennek a jövő században esetleg mégis megvalósuló álomnak szolgálatában a Magyar Tudományos Akadémia a Rónai-féle Atlaszhoz hasonlóan egy, a mai állapotokat bemutató új Közép-Európa-Atlaszt készíttetne s azt ország-világ elé tárná.

BERLÁSZ JENŐ

Fizessen elő az Erdélyi Magyarságra és ajánlja barátainak, ismerőseinek is!

Megrendelőlap

Megrendelem az **Erdélyi Magyarság** politikai és művelődési szemlét példányban és kérem az alábbi címre kézbesíteni:

Megrendelő neve:

Címe:

Az előfizetés díja egy évre
belföldieknek **176 forint**
külföldieknek **20 USA-dollár**

.....
aláírás

Kérjük, a megrendelőlapot belföldről a HELIR, 1990 Bp., Lehel út 10/A címére feladni. Külföldiek csekken vagy pénzesutalványon a **Magyar Világ Kft. 1068 Budapest, Benczúr u. 15.** címén rendelhetik meg a lapot.

Fizessen elő az Erdélyi Magyarságra és ajánlja barátainak, ismerőseinek is!

Megrendelőlap

Megrendelem az **Erdélyi Magyarság** politikai és művelődési szemlét példányban és kérem az alábbi címre kézbesíteni:

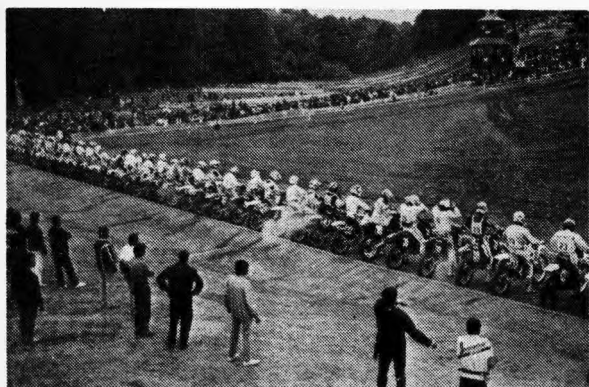
Megrendelő neve:

Címe:

Az előfizetés díja egy évre
belföldieknek **176 forint**
külföldieknek **20 USA-dollár**

.....
aláírás

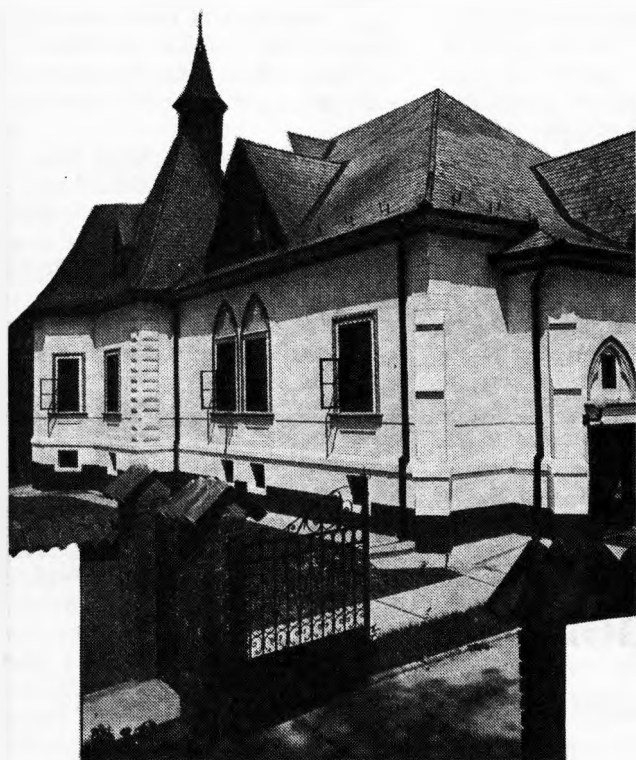
Kérjük, a megrendelőlapot belföldről a HELIR, 1990 Bp., Lehel út 10/A címére feladni. Külföldiek csekken vagy pénzesutalványon a **Magyar Világ Kft. 1068 Budapest, Benczúr u. 15.** címén rendelhetik meg a lapot.

MOTOCROSS EB CSERÉNYA

Június 16-17.

Rendező: a MAMSZ és a Szilrján Völgye Mgtsz

Várja vendégeit a **DOMOLOS KASTÉLY SZALLÓ SZIGETVÁRON** és a **ZSELIC TOURS GÁLOSFÁN**, ahol I. osztályú étterem, tenisz, lovaglás, horgászat és szauna áll rendelkezésükre!

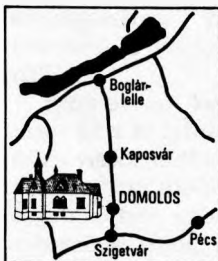
Cím: GÁLOSFÁ
Telefon: 82/70-801
Telex: 13-556

DOMOLOS KASTÉLYSZALLÓ

Telefon: 72/11-222

Telex: 12-770

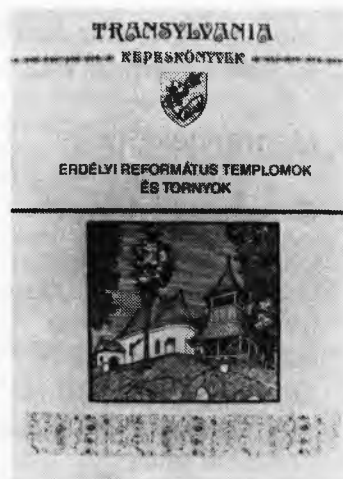
H-7900 SZIGETVÁR – ZSIBÓT Pf.: 108.

KÖNYVTERJESZTŐK FIGYELEM

DEBRECZENI LÁSZLÓ

Erdélyi Református Templomok és tornyok

A pusztulásra ítélt református templomok életben tartásának állít emléket ez a könyv 50 db színes eredeti táblaképpel és ismertető szöveggel, a nagy erdélyi polihisztor Debreczeni László metszetei és írása alapján. A könyv megjelent német nyelven is.

Ára: 9,55 DM szállítással együtt.

**BÁLINT ISTVÁN-
SZABÓ T. ÁDÁM:**

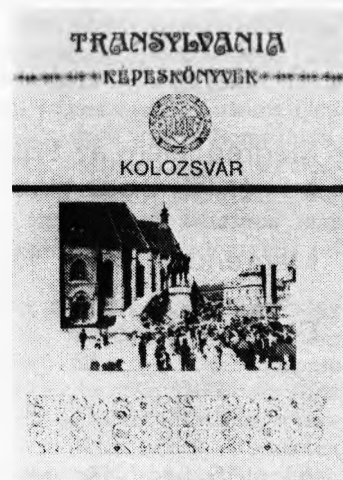
Kolozsvár

A város történetének állít emléket a Kiadó, régi eredeti fotók, címerrajzok és metszetek alapján.

Megjelenik:

II. n. évben.

Ára: 7,25 DM
szállítással együtt.

Cím: POLYGON Kiadó
Budapest, 1134
Lehel út 4/e.
Telefon: 361-120-2844, 149-6903
Telex: 22 3281
Telefax: 361-168-9569
Szántó Ivánné

-És te miért nem
a PERON-mál
hirdetesz?

EGY LEHETŐSÉG A FELEMELKEDÉSRE!

Reklámhelyek a metró mozgólépcsői mellett.
Hirdetésfelvétel: 149-4819

A franciák emlékeznek-e még?

A második világháború éveire aligha lehetne ráfogni, hogy a népek közötti barátság esztendői voltak. A fegyverek nem csupán a műzsákat hallgattatják el... Az érzéseket megszegésre szánt szövetségek és tiszavirág életű szerződések váltják fel a gyanakvás és a gyász jegyében – írja E.B.Kazaceusz, aki szerint a "népek közötti barátság" politikai műszó, spanyolfal, minek takarásában érvényesíteni lehet a népek egymás iránti érzésével ellentétes hatalmi akaratokat.

A "természetes" baráti érzést híven példázza annak az ezerre tehető francia menekültnek fogadtatása és sorsa 1940 és 1944 között Magyarországon, akiknek ha *per absurdum* megadatik felszólalniuk a potsdami "értekezleten", talán nem lép jogerőre soha a sztálini premissza, mely bűnösnek bélyegezte meg egészében a magyar népet a második világháborúban ráerőltetett hitleri csatlósságért. Dehát Potsdamban és 1947-ben Párizsban is csak a hatalmi körök teheték le a garast. A népek hangja kívül rekedt a tárgyalótermek párnázott ajtóin. Akárcsak Trianonban...

Pedig a magyar és a francia nép ösztönös barátsága soha nem késett megnyilvánulni, ha arra alkalom adódott a történelem folyamán. S hogy mily mértékben vált e barátság a két nép hatalmi köreiből áldozatává, azt éppen Trianon, Potsdam, Párizs bizonyítja. Erről eképpen vall *Illyés Gyula* a *Bajomi Lázár Endre* összeállította, Francia menekültek Magyarországon című kötet előszavában:

"A magyar és francia politika jó félévszázada ellentétes táborot szolgál... Nektek, franciáknak Trianon a kéjlaképítészet egyik mesterművét, s a gyönyörélet csodakastélyát jelenti. Nekünk, mivel ott törték idegenbe minden harmadik magyart, s ott szabdalták szét anyanyelvünk területét: afféle embervágóhídat: charmier-t idéz..."

Engem magamat megdermesztett az a gyűlölet, a fizikai elvakulás, amellyel épp a francia politikai körök (sic! – M.B.F.) – igaz, szinte shakespeare-i cselszövők áldozataiként – a nyájas Trianont a magyar történelem második Mobácsává tették."

S idézi mindezeket *Illyés Gyula* annak a kötetnek az előszavában, mely éppen a magyar–francia barátság egyik kiemelkedő epizódját hivatott bemutatni olyan időkben, amikor a gyűlölet és pusztítás volt Európában az erkölcsi mérce.

Nem véletlenül von hasonlósági

párhuzamot a két világháborút követő béke Magyarországra vonatkozó hatásai között, hiszen Párizsban, 1947-ben mintegy újrajátszották a trianoni lapokat. E végkifejletben persze aligha játszott szerepet a népek érzelme, annál inkább a politikai körök "fizikai elvakulása"...

Bűnhődésre és örök lelkiismeret-furdalásra ítélték Párizsban a magyarságot. Egy egész népet azért, amit hatalmi körei kényszerítettek rá. És hozták ezen ítéletet ugyancsak hatalmi körök anélkül, hogy tekintettel lettek volna saját népük magyarság iránti érzéseire. Igen, senkinek nem jutott eszébe enyhítő körülményként mérlegelni, hogy 1940-től kezdve Magyarországon oly "baráti" internálásában részesítette a német fogolytáborokból szökött franciákat, mely tartalmában kimerítette a németekkel kötött szövetségi szerződés megszegését.

Éhhez a *Horthy* és *Pétain* marsall rendszerei közötti némi hasonlóság teremtette meg a hivatali toleranciát (*Bajomi Lázár Endre* idézve: "a tengernagy és a marsall a külső erővel eltiport proletárlaom, illetve polgári demokrácia felett aratott győzelemnek köszönhetette hatalmát"), de a mindennapi életben megnyilvánult befogadási (másképp beilleszkedési) késztetés vitathatatlanul a magyar és a francia népek közötti rokonszenv természetes megnyilvánulása volt, miként az az idézett kötet vallomásaiból és visszaemlékezéseiből egyértelműen kiderül.

A darab kenyér összehozza és asztalhoz ülteti az egyszerű embereket, míg ugyanaz a darabka a birtoklás vad vágyát ébreszti fel a hatalom bizományosaiban – mondja E. B. Kazaceusz. Ez a történelmet formáló különbség a nép és "politikai körei" között...

Nos, képletesen szólva, ezt a kenyérdarabkát osztotta meg Magyarország 1940-től kezdve német szövetségesei rosszalása ellenére azokkal a francia hadifoglyokkal, akik a fasiszta fogolytáborokból szöktek meg. Bizonyára Trianon hatása, hogy kezdetben a szökevények alig-alig tudtak mást a magyarokról annál, hogy *egzotikus pápuák*, egy keleti népség, mely még civilizálásra vár... Ezért csupán tranzit országnak szánták Magyarországot Románia felé, ahonnan azt hitték, egyenes út vezet haza...

Az első menekültek 1940 végén érkeztek abban a reményben, hogy

mivel Magyarország nincsen hadiállapotban hazájukkal, elkerülhetik kiadatásukat Hitlernek. Reményeik beaváltak.

A németbarát körökkel ellentétben a magyar külügyminisztérium ragaszkodott a nemzetközi jogok betartásához, és kivéve a karantén-számba menő, tíznapos komáromi várfogságot, példátlan könnyedséggel kezelte a francia internáltakat. Enyhe túlzással (miként az a volt internáltak emlékezéseiből is kiderül) mondhatni, a magyar hatóságok beillesztették az időnként ezerre tehető franciákat az ország "civil" életébe. A kezdeti ideiglenes táborok után Balatonbogláron jelölték ki tartózkodási helyüket, ahol a francia követség bérlet számukra két szállodát. A magyar hatóságok zsoldot fizettek nekik és engedélyezték, hogy munkát vállalhassanak. Érdekvédelmüket is biztosították, különösen vigyázva, hogy a hatályos bérezési és munkajogi rendeleteknek, a magyar lakosságot illető mértékben a számukra érvényt szerezzenek.

Ha ma, a népek közötti barátság fénykorában eseményszámba megy egy-egy kulturális rendezvény valamely országban, és az a barátkozás sikerét bizonyítja, elmondhatjuk, hogy a francia–magyar kapcsolatok tán soha nem voltak olyan zavartalanok, mint azokban az években.

Szívesen alkalmazták a franciákat nyelv- és bridzstanárként, úszómesterként, fodrászként. De voltak köztük gépkocsivezetők, üzemi munkások, sőt (horribile dictu!) még argó-oktatók is... A magyar hátrához közeli fasiszta fogolytáborokban pedig cédulák kezdtek keringeni, melyek arról tudósítottak, hogy Magyarországon emberi bánásmódban részesülnek az internáltak. Hogy a boglári franciák száma mégsem emelkedett soha ezer fölé, az azzal magyarázható, hogy szökésük célja természetesen Franciaország volt, nem a "balatonparti üdülés"...

Kis számuk ellenére is nagy hatással voltak környezetükre. Emléket, de nyomukat is fellelhetjük mind a mai napig. Példa erre Nyereszújfalú "elfranciásodottsága", ami nem csupán ezen franciák beilleszkedő képességét példázza, de tükrösképpént az őket befogadó magyar lakosság feltétlen rokonszenvét is.

Természetesen nem járt hírveréssel e "fraternizáció", a magyar

BOROS ATTILA ALKOTÁSA

hatalmi körök híven vigyázták, hogy a kimagyarázhatóság mértékén túl ne csapjanak a "balatonparti nyaralás" hullámai. Ám alig korlátozták a franciákat abban, hogy gyakorta szervezzenek kulturális rendezvényeket, hozzájárultak, hogy előadhassák Molière Botcsinálta doktor-át, sőt ahhoz is, hogy utazzanak, hogy 1942 decemberében magyar–francia ökölvívó vetélkedőt rendezzenek; de katonai díszszemlét is tarthattak Balatonbogláron...

A "balatonparti nyaralásnak" 1944. március 19.-én, Magyarország német megszállásával szakadt vége. A Gestapó felszámolta a boglári tábor, letartóztatta az internáltak egy részét, az őket támogató magyarokkal együtt.

Akik megmenekültek – bújkáltak, vagyis hamis iratokkal külföldre szöktek. Mások élelmiszert és fegyvereket halmoztak fel a budapesti, Fő utcai francia követség épületében, hogy külföldi dandárt szervezzenek és bekapcsolódjanak a néme-

tek elleni harcba. Ám az októberi nyilas államcsíny felszámolta a diplomáciai mentelmi jogot, és a németek behatoltak a Fő utcai épületbe...

Sokan szöktek át a volt magyarországi francia internáltak közül Szlovákiába harcolni, s e kor magyar–francia vonatkozású, talán utolsó "baráti epizódja" játszódott le a szlovákiai hegyekben, mikor is elhallgattak a fegyverek, midőn volt internáltak és magyar bakák kerültek szembe... Aztán Potsdamban megtörtént Magyarország "minősítése", melyet Párizsban szentesítettek, és ismét pusztán politikai manipulációk műszavává avanzsált a "népek közötti barátság" szlogene.

Azóta ébredezünk, egyre csak ébredeztünk Illyés Gyula-i dermedésünkből, aki végül, idézett előszavában eképpen követi meg a Trianonért és Párizsért elmarasztalt francia politikai köröket a népek közötti barátság szellemében: *"A mélylelkület áramlatát érezhetitek csak, azt az eredendően meleg fluktuációt, amely az embert még mint embert fűzi az emberhez, s nem mint homo politicus-t. Ez a nép itt eredendően vonzódik a ti népetekhez,..."*

Végezetül engedtessek meg nekem annyi aktualizálás, hogy felidézzem a mai francia elnök idevágó szavait, melyek felérnek egy posztumusz rehabilitációval: *"A két világháború következtében Magyarország területeinek kétharmadát elveszítette."*

MÁTYÁS B. FERENC

Dunának, Oltnak egy a hangja...?

Mikor Ady és társai ma már meddőnek és naívnak tűnő testvériségért perelő (sokszor könyörgő) erőfeszítéseire gondolok, akaratlanul is egy kinyújtott kezét látok, amely a levegőt markolászva reménytelenül keres egy másik kezét. Egy másik kezét, hogy megszorítsa, hogy a két kéz összekapcsolódása véget vessen két nép mérhetetlen szenvedéseinek, mert közös dolgaink csak így rendezhetőek embersegesen.

Emberséges megoldás... S a román kortárs, a nagy költő (és politikus) *Octavian Goga* visszaemlékezéseit olvasva egy rövidke mondatra döbbenek: *"Köztem és az emberség között minditt ott állott a magyar csendőr"*.

Súlyos kijelentés. Elsősorban az teszi súlyossá, hogy nem egy csekélyke kultúrájú, nyomorult életkörülményeibe belekeseredett, mucsai látókörű tanító, hanem a nagy műveltségű, európai perspektívájú költő (és politikus) fogalmazza meg. Goga, akivel a magyar középiskola nem szeretett meg sem a magyar nyelvet, sem a magyar kultúrát. S akit nem szelídített meg Ady feléje nyújtott keze sem.

Rettenetes az az indulat, amely a költőt (s nem a politikust) arra készíti, hogy – ha alkalmilag is – megtagadja az emberséget. És szomorú, hogy ez az indulat nem csak Gogára volt jellemző. És nem is halt meg vele. Ma is él, és ez készíti arra a mai románságot, hogy "szeparatizmussal" vádolva az erdélyi magyarságot megkísérelje megtagadni tőle elemi jogait arra,

hogy az legyen, ami: teljes jogú emberként magyar.

Ez az indulat minden jószándékunk iránt süket és értetlen. Történelmi tartalmát az Erdélyben megszülető román nemzeti ideológia jellege, jelenkori megnyilvánulásának mikéntjét pedig a két román vajdaság 18. században uralkodóvá váló "fanariotizmusa" határozza meg. Ezt a "fanariotizmust" szoktuk mi "bizantinizmusnak", "balkanizmusnak" nevezni.

Közismertek azok a történelmi körülmények, amelyek meghatározták a román nemzeti ideológia tartalmát és jellegét. Kidolgozói az Erdélyi Iskolának nevezett román szellemi mozgalom korifeusai voltak, de a "születésnél" ott bábáskodott az Erdélyt bekebelező "oszd meg és uralkodj" elvét követő, a nemesi demokrácia felszámolását megcélzó birodalmi politika is. Bár az utóbbi kétszáz évben sokat finomodott és módosult, nagy vonalakban azonos a mai románság nemzeti ideológiájával. Dióhéjban ez körülbelül így mutatható be:

A román nép az őshonos dákok s a rómaiak összekeveredésének eredményeként jött létre a mai Románia területén. Ez a szelíd, békés, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó nép meglehetősen szerencsével vészeltte át a népvándorlások pusztító viharát. Legsúlyosabb megpróbáltatására akkor került sor, amikor megérkeztek az ázsiai eredetű magyarok, akik államot alapítottak a Kárpát-medencében. Ez a "vad", "barbár" és "kegyetlen" nép jobbagysorba taszította a szabad közösségekben élő őshonosakat, elrabolta tőlük termékeny földjeiket. Kirekesztette őket a feudális hatalmi struktúrából (*Unio trium Nationum*), s még válásukat sem tolerálta, (a román ortodox vallás nem volt "religio recepta" Erdélyben). Ezek a szörnyű igazságtalanságok a szenvedések végtelen áradatával borították el a románságot.

A különböző korok szociális és etikai kategóriáinak összemosása

kiválóan alkalmas volt arra, hogy ezt az ideológiát érzelmekkel és indulatokkal zsúfolja tele, hiszen szenvedés akadt bőségesen. A magyar nemesség ugyan nem volt sem jobb, sem rosszabb, mint Európa bármelyik nemessége, de arról a francia főnemesről, aki vadászaton elgémberedett lábait jobbagya felhasított hasában melengette fel, senki sem mondhatta Franciaországban, hogy "idegen", "betolakodott", "barbár" vagy "ázsiai".

Az elmúlt két évszázad folyamán könyvtárnnyira duzzadt az az irodalom, amely meghatározza a mai románság nemzeti tudatát. Különböző korok különböző nézőpontokból absztrahált kategóriái keverednek benne hátramaradt és gondosan ápoltságokkal és indulatokkal. S ezek mind szétbonthatatlan egésszé mosódnak össze. Bármelyik részletének érintése azonnali dühödt reakciót vált ki, s bármelyik részletprobléma vitatására irányuló kísérlet "ellenségesnek" nyilváníttatik. Hiszen ez a nemzeti tudat az az erő, amely – véleményük szerint – létrehozta és fenn tartja a mai Romániát.

Hogy ez nem így van? Mondhatjuk-e ezt nekik mi, *magyarok*?

Ez hát a "töltet"... és a "csomogolás"?

Fáj leírni. De abban a 20. századbeli irodalomban, amely "közös dolgainkkal" foglalkozik, alig akad olyan mű, amelyet át ne hatna a balkáni eredetű szellemi "fanariotizmus". Ez részint abban nyilvánul meg, hogy a románságról formált kép szinte teljes egészében kritikátlan, másrészt, hogy a tényeket tudatosan torzítja, elhallgatja, vagy gátlás nélkül tagadja.

Minden román állampolgár már az általános iskolában megtanulja, hogy a román nép – őseitől örökölt természetétől determinálva – becsületes, békés, mélységesen emberséges, végtelenül türelmes, de ha vele született igazságérzetében megbántják, vagy ha hazája integritását vagy szabadságát fenyegetik, akkor könyörtelen s a vitézségben felülmúlhatatlan. A román nép hősök népe, sőt maga is hős. A negatív tulajdonságok csak az idegenekre jellemzők; törökökre, görögökre, zsidókra és magyarokra. Az "idegenek" rossz tulajdonságai nincsenek pontokba szedve, de elegendő fényt derítenek rájuk az olvasmányok s a történelmi példák.

A sok pozitív tulajdonság közül minket elsősorban a toleranciára

való képesség érdekelne, hiszen igazán nagy szükségünk lenne rá, ám a múltba való visszapiantás nem sok jóval kecsegtet minket.

A 17. században Moldovában virágzó örmény telepek voltak. Hozzájárultak az ország gazdasági felemelkedéséhez. Az örmények nem fenyegették az ország integritását és szabadságát, de nem voltak ortodoxok. Templomukat meggyalázták, s mivel ragaszkodtak vallásukhoz, meggyilkolták, vagy arra kényszerítették őket, hogy Erdélybe meneküljenek. Pedig ott sem volt az örmény vallás "religio recepta".

A zsidók alkalmazkodási képessége köztudomású. Anyanyelvüket is viszonylag könnyen cserélik, de ragaszkodnak identitásukhoz. A kiírkészítő törvények csak a gazdasági élet nagyon szűk szférájában engedték őket érvényesülni. Aztán onnan is megpróbálták őket kiszorítani. A nagy román író, *Ion Creanga* dobta be annakidején a köztudatba a hírhedt jelszót: "Nici-un ac de la jidani!" (Egy tüt sem a zsidóktól!). A zsidó származású nagy román nyelvész, *Moses Gaster* kiutasították Romániából (osztrák állampolgár volt), mert néhány helységnevet nem a rómaiaktól, hanem a kunoktól származtatott. Azóta a nyelvészek igazat adtak neki. Az 1938 utáni diktatúráknak nem volt szükségük arra, hogy a zsidókat kiadják Hitlernek. Transznisztriában, (a Dnyeszteren túli területen), Moldovában és Bukarestben nem kellett SS alakulatok.

És a moldovai csángók... Ha valásuktól nem tudták, legalább nyelvüktől akarták megfosztani őket.

Alig száz éve Dobrudza lakosságának 70 százaléka még nem volt román. Azóta a bolgárok s a gazdagabb törökök elhagyták szülőföldjüket. S akik Romániában maradtak... törökök, tatárok, lipovánok...

Néhány éve összeismerkedtem Constantán egy tatár nemzetiségű muzulmán pappal. Mikor megtudta, hogy magyar vagyok, majdnem elsírta magát. Mert – ahogyan ő tudta – a tatárok és a magyarok testvérepek. Tucatnyi közös szót sorolt fel. És egy kávé mellett ömlött belőle a panasz. Mert még én, a kisebbségi létbe szorított magyar is, egy lehetőséget jelentettem számára, hogy a Világ tudomást szerezzen sérelmeikről. Egyetlen anyanyelvű iskolájuk, újságjuk, klubjuk sincs. Ki tud valamit a dobudzsai törökökről és tatárokról, akik ma is törökök és tatárok?

Tolerancia... igazságérzet...

Iorga szerint a magyar paraszt még századunkban sem ragaszkodik a földhöz, mert lelke mélyén nomád maradt, s aki ragaszkodik, a székely, az elmagyarosított román. Csak tudnánk, hol vannak az őket asszimiláló magyarok?! Egy mai szerzőnél a magyar urak "pogány" szertartásaik szerint mulatoznak – 1944-ben.

Szinte senki sem ismerheti Romániában ma még a közelmúlt tényeit sem. Még a már keletkezésük idejében meghamisított dokumentumok is zárva vannak.

1940-ben a Besszarábiából visszavonuló román hadsereg egyik egysége rövid ideig a moldovai Dorohoiában állomásozott. A katonák haragosak és ingerültek voltak. Az ősi román területek harc nélküli eladása mélységesen sértette igazságérzetüket. Mindezért a zsidókat okolták, mindenki tudta: "a bolsevikok mind zsidók".

Visszavonulás közben egy zsidó származású román katona testével fedezte tisztjét, amikor arra egy szovjet katona rálőtt. A zsidó katona meghalt, hitsoros katonatársai a dorohoi zsidó temetőben hantolták el. Mikor kiléptek a temetőből (immár fegyvertelenül, "megbízhatatlannak" minősítve), felkoncolták őket. Ez volt a jel az általános zsidómészárlásra. Több száz halott. Később a hatóságok jegyzőkönyveket írtak alá az életben maradtakkal: hozzátartozóikat "átvonuló ismeretlenek" gyilkolták meg. Dokumentum a jövő számára.

Izraelben megjelenik egy könyv: *Evreii, treceti Nistrul!* (Zsidók, lép-jétek át a Dnyeszterre!). A könyv a moldovai és besszarábiai zsidók holocaustjáról számol be. Az egyik emigráns román lapban felháborodott cikk közli: Romániában SOHA egyetlen zsidót sem öltek meg faji alapon! Így tudják ezt Romániában is. No persze, talán a vaskárdisták...

Nem lennék tárgyilagos, ha nem emliteném meg; akadtak román tudósok és írók, akik nem tudták elfogadni a kritikátlan szemléletet, s akiket nem választott el emberségüktől a "magyar csendőr". A "közhangulat" azonban könyörtelenül legázolta őket. *Caragialenak* (a legnagyobb román drámaírónak) Berlinben kellett meghalnia, másokat ma is agyonhallgatnak. Legmegrázóbb talán *Ioan Slavici* sorsa.

Ez az erdélyi író egész életét a román nép kulturális egységéért vívott harcnak szentelte. Küzdött az

erdélyi románság elnyomása ellen, több, szerencsésen végződő sajtópere után Kolozsváron 1 évi börtönre ítélik. Le is tölti Vácön. Bukarestbe emigrál, itt Eminescu és Caragiale munkatársa és barátja. Ellenkezett Erdély Romániához való csatolását: nem megoldás az, ha az egyik elnyomást egy másik váltja fel. Rettegett Erdély balkanizálódásától is. Elveit az I. világháború idején sem tagadta meg. A 70 éves író szelisként kezelik, s az "el-lenség-gel való kolaborálás" miatt 8 évi börtönre ítélik. Igaz: büntetését nem kellett letöltenie, kegyelmet kapott. 1921-ben megjelenő *Börtö-neim* című könyve tanúsítja éleslátását, tárgyilagosságát, emberségét.

A romániai "közhangulat" ma sem kedvezőbb számunkra. Bizalmas viták alkalmával román értelmiségiek csodálkozva bámulnak magyar partnereikre: csak nem várják el tőlük, hogy maguk ellen beszéljenek?! Nagyon sokat kockáztatnának jogaink elismerésével.

Mégis vannak biztató jelek. A erdélyi magyarság státusának min denképpen rendeződnie kell, s ez ma már, reméljük, minden értelm-es román tudja. Ezért kell hinnünk: lesznek fülek, melyek meghallgatnak minket, elmék, melyek befogadják szavainkat, kezek, melyek meg fogják ragadni kinyújtott kezeinket. Mert semmi olyat nem akarunk tőlük, ami az övék. Emberek vagyunk, s embert nem lehet baromként birtokolni. Hinnünk kell egy demokratikus, emberséges kibontakozásban, mert nem lehet-séges másként...

TELEGDY FERENC

Gyanta, 1944. szeptember 24.

Haldokló falu a Fekete-Körös partján, Dél-Biharban.

A főutcán, a posta előtt megyek el, van itt orvosi rendelő meg gyógyszerár is. Csak a csend, az elhagyatottság, fényes nappal, szinte kísérteties. Utcák csendje, udvarok csendje, s még inkább az iskoláé. Alig tíz gyermek jár a gyantai iskola alsó négy osztályába, egy tanító és egy óvónő jelenti a tantestületet. *Húsz esztendővel ezelőtt 16 pedagógus volt itt, a tanulók száma elérte a 230-at.* Akkor Gyanta volt a községi központ, hozzátartozott Körös-száldobágy, Feketekápolna és Rohány. A románok lakta Kápolna azóta megnőtt, oda költözött át a tanács, csak a posta és a körorvosi rendelő maradt a magyar Gyantán; ezeket nehezebb költöztetni, megfelelő épületek kellenének hozzá. A lakosság száma ugyan "csak" négyszázzal apadt, 1600-ról 1200-ra, de a négyszáz mind fiatal volt. Velük az élet, a jövő költözött el Gyantáról.

A fiatalok elvándorlásánál is fájdalmasabb élménye ennek a Fekete-körös-völgyi-magyar falunak az, ami 1944. szeptember 24.-ének délelőttjén történt.

Két évvel később kelt újságrportból értesültem először a gyantai magyarirtásról, a második világháború egyik jellegzetes fasiszta vérengzéséről. A brassói *Népi Egység* 1946. augusztus 25.-i száma részletesen beszámolt a tömeggyilkosságról: *Bridea főhadnagy, a Mantu-gárda ügynöke ma községyi jegyző* címmel.

Mi is történt – a *Népi Egység*

szerint – 1944. szeptember 24.-én Gyantán? A falu gazdát cserélt a harcokban. Mikor a román csapatok Belényes felől, a Fekete-Körös völgyében előnyomulók voltak, Gyanta fiataljai – majdnem mind magyarok, hiszen román most is alig él itt – a toronyból lesték a katonák érkezését. Visszavonuló németek valahonnan, rejtekből lőttek a román katonákra. A hadsereg nyomában érkező Maniu-gárda, aféle szabadcsapat, de román egyenruhában, azzal gyanúsította meg a gyantai magyar fiatalokat, hogy ők tüzeltek, noha fegyverük sem volt. A gárdisták parancsnoka, Bridea főhadnagy román tisztí uniformist viselt. Összeterelt vagy fél-száz gyantait, és a falu határában kivégeztette őket.

"Különös színezetet ad a dolognak az a körülmény – írta a *Népi Egység*, – hogy az áldozatok azok sorából kerültek ki, akik kimondottan a nép jogaiért küzdő haladó elemek voltak.

Román származású is akadt az áldozatok között. Tógyinka szabadságos katona drámája költő tollára kívánczik. Mikor megtudta, hogy a halál felé menetel, kétségbeesetten kiáltotta a sorból, Bridea felé:

– *Főhadnagy úr, én szabadságos román katona vagyok!*

Bridea kivette a sorból. Mikor hozzátartozóiért hiába könyörgött, önként visszatért az elfogottak közé, vállalva közös sorsukat, a halált."

Ama 1946-os riport szerint, a főhadnagy elkerülte a felelősségrevonást. A háromszéki Szárazajtán ártatlan székelyeket nyakazó hóhérok közül sem került mindenki bíróság elé. Bridea jegyző lett az egyik bihari községben. Visszajárt Gyantára.

"Egyszer így szólította meg az egyik asszonyt:

– *Mit csinálnál férjed gyilkosával?*

Mire a megrémült asszony, felismerve, így válaszolt:

– *A jóistenre bíznom, tegye vele azt, amit megérdemel."*

Ennyit tudtam a gyantai sortűzről. Azt hittem, hogy a faluban senki sem fogja emlegetni. Nem akarják feltépní a sebeket. Vagy félelemből hallgatnak. Gyantán azonban kérdeznem sem kell, az öregebbek nyomban szóba hozzák a rettenetet, idegeikben kioldhatatlan az egykori iszonyat görcse.

Két túlélője is van a kivégzéseknek. Egyik *Szabó Lajosné Boros Zsuzsanna*, 59 esztendő. Sovány arcú, vékony termetű, kicsi aszszony, szája körül erős ráncok, fülében olcsó fülbevaló. Míg emlékezik, néha megáll, körülnéz, ilyenkor kékes szeme ijedten rebben, folytassa-e, aztán mondja tovább, a belső kényszer nem engedi megnyugodni.

– Vasárnap reggel volt... Már szombaton este hallottunk egy-egy lövést. Apám azt mondta, vegyük fel a bakancsot, hátha az éjjel menekülnünk kell... Mikor a gárdisták megérkeztek, mintha megdermedtünk volna, moccani sem mertünk. Akárcsak a lámpa fényébe kerülő mezei nyulak... Csak anyám, ő a szénaboglya tövébe fúrta be magát. Beteg volt a szívével, a májával... Leghamarább a szomszédainkat hajtották ki a házukból, Szolga Sándort, Boros Mihályt, a feleségével, Erzsébettel, Zsuzsa lányával és Juliska nevű unokájával együtt. Juliska két esztendő ha volt... A gárdisták puskatussal ütötték a csöppséget. Éreztem én, hogy nagy baj lesz ebből, ha olyan vadak, hogy egy gyermeket puskatussal ütnek... Aztán a Vekerdi család következett. Vekerdi József, a felesége, Ilona, a tizenhárom esztendő Lacika és a tizennyolc éves Vekerdi Ilona... Jöttek a szuronyosok hozzánk. Apám közben megiscsak elbújt, anyám a széna tövében. Én továbbra sem tudtam mozdulni. Meglőttek. Mentem, ahová parancsolták. A Körös utcában laktunk. A temető felé hajtottak... Arra vitték a Boros családot is, Vekerdiéket is... Ott nagy volt a tengeri. Mi akarnak velünk? Közben német repülőök szálltak el a falu fölött, bombát is dobtak... Nagy volt a kavarodás. De minket csak vittek tovább, a temető felé.

Megkérdem Szabó Lajosné, volt-e a menetben egy Tógyinka nevű férfi is?

– Lajos? Hogyne, szabadságon járt itthon, mert katona volt, román katona. A mi falunkban sokan szolgáltak a román hadseregben, elvitték őket Sztálingrádig, a Kaukázusig. Őket küldték az első vonalba, meg aknát szedni, azt mind

magyarokkal és zsidókkal szedték... Sokat tépett szét közülük az akna...

Belém döbben, most én dermedek meg: ha délerdélyi vagyok, engem is elvisznek, mint a gyantai magyar fiatalokat, aknát szedni Sztálingrádhoz, a Kaukázusba. Milyen sors várható voltna reám, reánk, egész Székelyföldre Antonescu Romániájában a bécsi döntés nélkül?

– *Tógyinka kérte-e, hogy vegyék ki a sorból?* – kérdezem meg, ahogy feszültségem oldódik valamelyest.

– A főhadnagy azt mondta, hogy neki megkegyelmez. Neki egyedül. De ő azt felelte, hogy ha a feleségét és a két fiát nem engedik el, akkor löjjék meg őt is. Magyar felesége volt.

– *Mivel vádolta magukat Bindea?*

– Hogy kémek vagyunk, a magyarok kémei.

– *Maguk – kémek?*

– Nem is értettük jól, hogy mit mond... Csak a puskákat éreztük a hátunkban. Mikor bekergették a tengerföldre, a temetőnél, azt mondtam Szolga Sándornak: "Jöj

jön, sógor, szökjünk meg." Szolga Sándor, akkor negyven esztendő, ezt felelte: "Én a Kaukázusban harcoltam Romániáért, nekem nem lehet bajom. Egy román tisztnek tudnia kell, hogy én román katonaként voltam ott a Kaukázusban." Akkor Boros Zsuzsát biztattam, majd Boros Erzsébetet, szaladjunk el... "Hogyne, hogy meglőjenek." Reménykedtek, hogy ha szót fogadnak a katonáknak, nem ölik meg őket... Én gondoltam egyet, lehasaltam a tökindák közé a tengeriföldön... A többieket tovább hajtották. Ott maradtam. Elkezdtem csúszni-mászni a tengeriszárak között a malom felé. Közel a malom. Egyetlen ember volt ott, egy román kondás, Chesa nevű. Kinyitotta nekem a malom ajtaját, aztán kívülről jól bereteszte. Hallottam, amikor a gárdistákat tovább küldi, nincs itt egy magyar sem... Emberséges román volt. Nem árult el. Felmásztam a malom padlására. Onnan mindent láttam, hallottam. Istenem, én onnan mindent láttam!

Szagatott szavakkal folytatja: – Lefektették az embereket a sáncba... Boros Lajos kiabálva könyör-

gött a gárdistáknak, nekik adják minden pénzét, csak az életét hagyják meg. Hány éves vagy? – kérdezte tőle az egyik gárdista. Éppen 57 vagyok, felelte Boros Lajos, vigyázzállásba merevedve. Akkor eleget éltél... Különben is, magyar vagy... Meglőtték és a pénzét is elvették, az összes pénzét. Utána meglőtték a feleségét is.

– *Magán kívül nem menekült meg senki?*

– De igen. Boros Erzsébet. Kákonak is mondják, ő ott feküdt a sáncban... Lőttek rá, de a golyók nem találták el. Meg se moccant. Az ösztön dolgozott benne... Most 87 esztendő. Alig emlékszik az életéből valamire. Csak arra az egy vásárnapra!... Délután 5 óra tájban ért véget a lövöldözés. Én csak este, sötétedéskor lopóztam haza a malomból. Nem aludtam bent a házban. Sokáig nem is tudtam aludni. Ha elszunynyadtam, Juliskát láttam, a kétesztendő Juliskát, amint puskatussal ütik, aztán golyót kap a testébe. Kicsi teste még fel is ugrott a földről, mint amikor egy kő visszapattan... Közös sírba tették a 47 áldozatot. Hosszú, nagyon hosszú sírba, egymás mellé. Később sírköveket állítottak nekik, fényképekkel. Ezeket a képeket elkoptatta az idő. Ki újítja meg annak a fényképét a sírkövön, ha egész családja tömegsírban nyugszik?... Csak a Boros Lajos fényképét lehet jól felismerni. Azt, aki oda akarta adni a gárdistáknak minden pénzét, mégis lelőtték. És Bíró Erzsikét, egy huszonegy esztendő lány arcát. Őt csak Szabó Lajosné ismeri meg. A mai fiatalabbak soha nem láthatták élve...

Bridea főhadnagy évtizedekkel túlélte áldozatait...

Egy tenkei tanító, Szemes Károly ismerte személyesen:

– Belényesi volt Bridea, egy kocsmáros fia. A városban tudták róla, hogy mit követett el Gyantán... A jóézésű emberek nem barátkoztak vele... A halála különös volt. Idegsorvadást kapott. Esztendőig vergődött, nem tudott sem felülni,

Beke György riportjához aligha kell kommentár. Válasz a riport Lipcsey Iládkó írására is, amely a Kritika múlt évi októberi számában jelent meg, s amelyben számba vette a szerző az úgynevezett Maniu-gárdisták észak-erdélyi atrocitásait 1944 őszén. Lipcsey név szerint sorolja föl azt a 18 helységet, ahol közel száz magyart gyilkoltak meg a szabadcsapatok emberrel, vagy a katonák. Ebből a felsorolásból Gyanta kimaradt.

Beke azt írja: a gyantai vérengzésnek 47 áldozata volt. Nyilván elírással állunk szemben. Az exhumálás és a második végtisztesség után ugyanis az áldozatokat "családi sírba" temették. Ezeket a sírokat tizenegy sírkő és egy fejfa jelöli. A sírköveken 37 mindmáig olvasható név szerepel, a fejfára vésett négy nevet lemaria az idő. Összesen tehát negyvenegy áldozata volt a vérengzésnek. Megeshet persze, hogy a kivégzéskor 41 személy vesztette életét, s később viszont 6 további túlélő halt bele sérüléseibe. Az alábbiakban közöljük a szeptember 24-én meghaltak névsorát.

I. SÍRKŐ: 1. Boros K. Lajos (élt 56 évet); *II. SÍRKŐ:* Bíró Lajos (66), Boros Károly (65), Boros Imre (64), Fenesi Károly (60), Boros János (59), Boros Lajos (56); *III. SÍRKŐ:* Vekerdi József (53), Vekerdi Ilonka (19), V. Lacika (11), Boros P. Péter (23), Szolga Sándor (40), Ambrus István (50), neje Zsuzsanna (40) és fiúk István (16), Rozván Mátyás (39), Adorján Ferencz (33); *IV. SÍRKŐ:* Tógyika Lajos (42), neje: Köteles Ilona (38) és két gyermeke, Lajos (17), Ferenc (13); *V. SÍRKŐ:* Boros A. Mihály (1884–1944) és hú neje, Nagy Zsuzsanna, lánya Zsuzsanna, lánya Erzsébet; *VI. SÍRKŐ:* Bíró Lajosné sz. Lugosi Erzsébet (64), leánya Erzsébet (28); *VII. SÍRKŐ:* Szabó Sz. Károly (49), fia: Károly (21), István (18); *VIII. SÍRKŐ:* Boros cs. I. János (21); *IX. SÍRKŐ:* Ábrahám Lajos (55), Ábrahám Péter (36); *X. SÍRKŐ:* Bíró Istvánné (x), Kovács Erzsébet (x); *XI. SÍRKŐ:* Köteles István (71); *XII. FEJFA:* négy olvashatatlan név.

Antiszemizmus és a romániai holocaust

sem feküdni. Nem tudott megnyugodni... Ama megrémült özvegy átka fogta meg? "A Jóistenre bízám, tegye vele, amit megérdemel."

("Czikó Lőrinc, a Magyar Népi Szövetség Bihar vármegyei képviselője kihallgatáson jelent meg Damaceanu hadügyi államtitkárnál. A kihallgatás alkalmával memorandumot nyújtott át az államtitkárnak az 1944 őszén Gyantán elkövetett tömegmészárlással kapcsolatban, s szóban is tájékoztatta a lefolyt eseményekről. Elmondotta, hogy Bridea Nicolae főhadnagy 1944 őszén Gyanta községben 47 magyar embert, főleg asszonyokat, öregeket és gyermekeket lövetett agyon, s hogy a vérengző főhadnagyt még most sem tartóztatták le...)

A kihallgatás során Damaceanu államtitkár kijelentette, hogy a legszigorúbb eljárást indítják Nicolae Bridea főhadnagy és hűhár társai ellen.

Világosság, 1947. május 1.)

Gyantáról soha senkit nem idéztek be erre a tárgyalásra, ha egyáltalán valaha is megtartották...

Döbbenet állók a gyantai történelem előtt. Hiszen ezek a magyarok mindig barátságban éltek a szomszédos román falvak lakóival. Honnan a bosszúvágy, a kegyetlenség?

Várasfenesen ugyanez történt, 1919-ben, ma is borzongva emlegetik. A szomszédos Tárkányban a magyar falu egy részét kegyetlenül kiirtották. Fenesen is készültek a tömeggyilkosságra. A lakosság kétharmada ott akkor magyar volt, azóta megfordult az arány.

Tudom, hogy nem ezért és nem most keresztelték el Feketének a hármaskörösnek ezt a legdélkebb ágát. De most tarthatnám úgy is, hogy a gyász jeléül. A magyarírtások emlékeztetése.

A Fekete-Körös völgye: a kísértet völgye.

BEKE GYÖRGY

Az ötvenes évek elején öngyilkos lett Nagyváradon *dr. Nyiszli Miklós*, Auschwitz egyik túlélője, a *Mengele boncolóorvosa voltam* című dokumentum értékű mű szerzője. A könyv az elsők között tett hiteles tanúbizonyságot a deportálásokról, borzalmairól. Amikor Nyiszli öngyilkos lett, sokan gondolták úgy, hogy nem tudott tovább "együttélni" az auschwitzi élményekkel. Ez a tévhit sokáig kerengett Románia szerte. Csak hosszú évek múltán derült ki, hogy Nyiszli öngyilkosságának nem voltak személyes indítékai. Ugyanis a román hatóságok zaklatása elől menekült öngyilkosságba. Nyiszli a magyar zsidóság tragédiájának is szentelt könyve után meg akarta írni a romániai zsidóság drámáját is. Azokról a vérengzésekről készült könyvet írni, amelyeket körömszakadtáig tagadtott minden román. Amikor erről tudomást szereztek a hatóságok, Nyiszlinek nem maradt többé nyugta: az öngyilkosságba menekült.

A váradi orvos öngyilkosságával elhárult az akadály a egy másfajta "kutatásnak", az öngigazolásnak, amely azt volt hivatva bizonyítani, hogy a II. világháború alatt Romániában sem deportálás, sem zsidóüldözés nem volt. Épp ellenkezőleg, a zsidóság számára valóságos paradicsom volt Románia a háború éveiben. Ennek a mosakodásnak egyik fő-fő képviselője *Oliver Lustig*. *Exceptie? De a fost o exceptie!* (Kivétel? Igen kivétel!) című munkájában ő írt hamis bizonylatot a korabeli román politika makulatlanságáról, ráadásul pedig nehezen követhető logikai bukfencsel azt is igyekezett bizonyítani, hogy a magyarok azért "irtották a zsidókat", hogy csökkentsék a románok számát Erdélyben.

E komolytalan fejtegetésekre aligha volna érdemes időt vesztegetni, ha azok nem váltak volna hivatalos román ideológiává. És ha ugyanakkor nem szolgálták volna egyidőben a zsidókkal szembeni

hangulatkeltést és a magyarság eleni uszítást. A zsidókérdéssel kapcsolatban is megnyilvánuló román történelemhamisítás így nagyon is indokolja, hogy számon tartsuk azokat az eseményeket és dokumentumokat, amelyekből egyértelműen fény derül arra, hogyan is zajlott le Romániában a holocaust és miként kapcsolódott be az ország a náci típusú fajüldözés e századi történetébe.

Ezt a folyamatot igen jól nyomon lehet követni *Matatias Carp* háromkötetes munkájában. Carp a Zsidó Világszövetség (JWC) felhívását követően írta meg fontos könyvét. A második világháborút követően ugyanis a Zsidó Világszövetség felszólított minden zsidóközösséget, hogy saját forrásaik alapján írják meg az üldöztetés történetét. E felhívás eredményeként született meg a háromkötetes munka, amely pontosan rögzítette a romániai zsidóság kálváriáját. *Matatias Carp* "*Cartea neagra suferintele evreilor din Romania*" (Fekete könyv. A romániai zsidóság szenvedései) című alapvető műve 1946-ban jelent meg Bukarestben. Carp nemcsak történelmet írt. Munkáját dokumentumok gazdag gyűjteményével egészítette ki: korabeli rendőrségi és csendőrségi végzésekkel, a belügyminisztérium rendeleteinek másolataival. Ugyanakkor beleágyazta az 1940–1944 közötti zsidóellenes atrocitásokat abba a folyamatba, amit ő "tradicionális romániai antiszemizmusnak" nevez.

Közbevetőleg érdemes a könyv utóéletéről is ejteni néhány szót. Azon nincs mit csodálkozni, hogy a könyv Romániában gyorsan indexre került. Még hitközségek könyvtáraiban sem lehetett hozzájutni, a magángyűjteményekből pedig a gyakori házkutatások tüntették el. A román hatóságok azonban nem érték be ennyivel. Örök időkre "kikölcsönözték", azaz, – fimon szólva – eltulajdonították a világ nagy könyvtáraiból is. A titkosszolgálat addig szorgoskodott, míg be nem

SZÖNYI KRISZTINA ALKOTÁSA

gyűjtötték szinte valamennyi példányát. Munkájuk eredményére jellemző, hogy a birtokomban lévő első kötetről a Sorbonne könyvtárában készült másolat, a másodikról a Harvard egyetemen, míg a harmadikról a jeruzsálemi egyetem könyvtárában. Ugyanis e könyvtárak egyikében sincs meg mindhárom kötet, csak az maradt meg, ami a begyűjtés pillanatában éppen az olvasóknál volt. A könyvtárak munkatársai nem rejtik véka alá tapasztalatukat: *a könyvet ellopták a román ügynökök.*

Carp könyve hosszú időn át az egyetlen volt, amely cáfolta a Buarst által oly vehemenciával propagált álláspontot, nevezetesen, hogy Románia volt az egyetlen kelet-európai ország, amely nem deportálta a zsidó lakosságot, épp ellenkezőleg, a háború ideje alatt óta-védte őket!

Mit ír és bizonyít ezzel szemben Carp? Szó szerint idézem: *"Ellentétben a legtöbb érintett európai állammal, Romániában annak a 450 ezer zsidónak a szenvedését, akik közül 350 ezret meg is gyilkoltak, nem német kényszer idézte*

elő." A besszarábiai és bukovinai mészárlásokat, amelyekre 1941 júliusában és augusztusában került sor, kizárólag a románok követték el.

Carp számba vette az ország belsőjében elkövetett atrocitásokat is. Nemcsak a Vaszgárda alatt rendezett bukaresti mészárlást, hanem a jóval korábban elkövetettek, s emellett – a manapság már mintaszerűnek hirdetett két világháború közötti korszakában – hozott zsidó ellenes rendelkezéseket is. Foglalkozik a Ias-i pogrommal, nem kevés adalékkal bővíti korábbi ismereteinket. Számba veszi azokat az eseményeket, amelyekről elsőként Curtio Malaparte írt Kaput című dokumentum-regényében, egyértelműsítve, hogy a Ias-i mészárlásban döntő mértékben vett részt a civil lakosság is.

Carp objektivitását mi sem bizonyítja jobban, művének hitelét nyomatékosítja, hogy külön kötetet szentelt a magyar hadsereg által az észak-erdélyi Sármáson elkövetett kegyetlenkedésnek, amelynek mintegy száz áldozata volt.

A fekete könyv a romániai holo-

caustnak legdrámaibb felidőzéje, értelmezője. Történelmi dokumentum – értékét hitelesíti, hogy a román vezetés megpróbálta eltüntetni a könyvet a világ nagy könyvtáraiból. A Fekete könyv – túl a holocaust egyetemes vízióján és jelentéstartalmán – a mindenkor román gondolkodásról árul el legtöbbet. Arról az országról, ahol a felejtés, azaz a tények tiszteltének hiánya évszázados kormányzati-politikai – "tudomány-os" gyakorlat: szinte már-már folklór.

Az iszonyat, a hulláhegyek és az egyes ember fájdalma ebben a közegben nem lelhet olyan visszhangra – ha egyáltalán kelt valamilyen visszhangot, mint Európa többi táján. *Romániában az emberi szolidaritásnak még csökevényes formájára sem lebet bukkanni.* Ilyen hagyományok miatt a zsidóság üldözésért a román közvélemény soha nem fog olyan felelősséget érezni, mint más nemzetek. Ez a részvétlenség is egyik súlyos oka annak, hogy a zsidóság semmilyen erőfeszítést nem sajnál azért, hogy kivándoroljon Romániából. Bárhová. A félelem is oka annak, hogy a húszas években még 900 ezres lélekszámú zsidóság mára húszezerre apadt: mindössze ennyien merik megvallani zsidó voltukat.

A decemberi "forradalom" mit sem változtatott a zsidósággal szembeni magatartáson. És alig lehet, hogy lesz valaha is Romániában olyan forradalom, amely az idegenek iránti toleranciát tenné politikai programmá, s megengedné, hogy újra megjelenjék Carp kordokumentum értékű munkája.

ARA-KOVÁCS ATTILA

Románia és a szerződésszegések

1920. június 4-én a Versailles melletti Nagy Trianon palotában aláírt békediktátummal Magyarország területéből 102 ezer km²-t az újonnan létesített Romániához csatoltak. Azon a területen akkor 3,5 millióan éltek, közülük 1.664.000 magyar.

Ezen "ajándék" ellenében Románia vállalta mindazon kötelezettségek betartását, amelyeket a Román Nemzeti Tanács már 1918. november 20-án meghirdetett a románok *manifestumában*: A nemzetközi közvélemény előtt vállalták, hogy Erdélyben

"– mindenki szabadon fog rendelkezni saját maga fölött és az általa lakott terület fölött, – a román nemzet nem kíván más népek fölött uralkodni és a maga ősi földjén kész minden népnek teljes szabadságot biztosítani, – a népek közötti viszonyok rendezésében erőszakot soha senkivel szemben nem fog alkalmazni, – minden erejével a szabadságot és a műveltséget fogja szolgálni, – tiszteletben fogja tartani a népeket megillető egyenjogúság, az önrendelkezési és a legalapvetőbb emberi jogokat."

Románia 1919. december 9-én írta alá Párizsban a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal a KISEBBSÉGI EGYEZMÉNYT, melyben kötelezettséget vállalt a kisebbségek jogainak biztosítására. Vállalta, hogy az egyezményekben foglalt rendelkezéseket alaptörvényül ismeri el.

E nemzetközi kötelezettségek ellenére az 1923-as román Alkotmányba alig foglaltak bele részleteket az említett Egyezményből. A

hatóságok viszont megkezdték Erdélyben a magyarság vezetőinek internálását. A rögtönítélő bíróságok számos halálos ítéletet mondtak ki a magyarokra. S amikor Budapest elfoglalásakor a románok nagy örömeikben országos harangzúgást és hálaadó istentiszteleteket rendeltek el, az azt megtagadó lelkipásztorokat bebörtönözték és véresre verték.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy 1924-ig a román kormányzat 8076 magyar tannyelvű intézménytől fosztotta meg az erdélyi magyarságot, miközben elkezdődött az egyházi birtokok elkobzása is.

Földbirtokreform címén az egyházi, az iskolai és az alapítványi birtokok 84,54%-át sajátították ki. – Ilyen viszonyok közül 1935-ig 350.000 magyar menekült el Erdélyből, a szülőföldjéről.

Mikó Imre 1930-ban jellemezte így a romániai kisebbségek helyzetét: *"jogbizonytalanság, kulturális elnyomás, tudatos gazdasági tönkretétel, egyenlőtlen közteherviselés, nacionalista törvényalkotás és végrehajtás, célzatos választási törvény, csendőrt és közigazgatási terror, a magyar nyelv száműzése az iskolákból, a közéletből, egyházi és iskolai intézmények üldözése."*

A nagyhatalmak mit sem tanultak az első világháborút követő békeszerződések okozta tragédiákból. 1947. február 10-én a Párizs-környéki szerződés aláírásával megismételték a negyed századdal korábban elkövetett hibákat. Viszsaállították a trianoni határokat és ezzel tartósították Európa e térségében a háborús gócpontot, a fegyverkezést, a létbizonytalanságot, a gyűlölet hangulatát.

Nemcsak a határmegvonás módja ismétlődött meg, hanem az utódállamok területén tovább folytatódott – ha lehet, még durvább módszerekkel – a magyarsággal szembeni fellépés: deportálás, megfélemlítés, lincselés, erőszakos asszimiláció.

A trianoni és párizsi békeszerződések az egész népre alkalmazták a kollektív bűnösség vádját és a magyarságot, mint fasiszta népet bélyegezték meg. Ezzel a politikai elmarasztalással az utódállamok többi kormányához hasonlóan a román vezetés is nekilátott a szintiszta erdélyi magyar települések föllazításához. *Hetven éven át a román nép elnyomó kormányai idegen ékekkel szakították meg nemzetük testét a Moldovából és Olténiából hozott telepésekkel.* 1965 óta pedig a román kormány hivatalosan bevallott célul tűzte ki az erdélyi magyarság megsemmisítését és az óromániai magyarok "elcsángosítását".

Románia nyíltan megszegte a két békeszerződésben vállalt kétoldalú és nemzetközi kötelezettségeit, miközben tudatosan arra törekedett, hogy a kormányokat és a nemzetközi szervezeteket kirekessze a nemzetiségi – kisebbségi kérdés vizsgálatából. A nemzetközi jogot és gyakorlatot semmibe véve az egész problematikát a román kormány belügyének minősítették és ezzel az erdélyi magyarságot a teljes jogfosztás állapotába taszították.

II

**a lelkipásztorokat
bebörtönözték
és véresre
verték**

II

A szerződésszegés egyébként általános gyakorlata a román kormányoknak. Románia 1974-ben aláírta az Emberi és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát is, melynek 12. cikkelye kimondja: *"...mindenkinek szabadságában áll bármely országot, akár saját hazáját is elbagyni."*

Bár Románia aláírta ezt a szerződést is, de egy pillanatig sem tartotta be, ezzel is bizonyítván, hogy a szerződésszegés általános gyakorlatává vált a román kormányoknak. Mindazokat, akik bejelentették kivándorlási szándékukat, súlyos jogsérelem érte. Állásukból elbocsátották őket, ingóságukat jelképes összegért elkobozták, sokakat zaklatással és börtönnel próbálták eltántorítani szándékuktól.

Ha mégsem sikerült, akkor csak úgynevezett fejpénzért adták ki az útiokmányokat. Nem hivatalos megállapodás szerint az NSZK az aktív felnőtt kivándorlóért tízezer, a nyugdíjasért hatezer, míg a gyermekért négyezer márkát fizetett a román kormánynak. Izrael egy diplomásért ötezer dollárt, szakmunkásért kétezer-ötszáz dollárt utalt át a román államnak.

1975. augusztus 5-én Helsinkiben újabb nemzetközi szerződést írt alá a román kormány, amely "per-tangentem" érinti a magyar-román viszonyt is.

II

a szerződösszegés általános gyakorlata a román kormányoknak

II

Ebben Románia kötelezte magát a vitás államközi kérdések békés eszközökkel való megoldására, az olyan elemi emberi jogok tiszteletben tartására, mint: "gondolkodás-meggyőződés – véleménynyilvánítás – költözködés – kivándorlás-családegysítés, információ beáramlás – gyülekezés – társulás – turizmus..."

Mindezekből mit valósított meg Románia? Tudjuk, hogy semmit.

A vitás kérdések rendezése helyett a magyar-román kapcsolatok napról-napra elmérgesedtek. A szabadon gondolkodókat, véleményt nyilvánítókat a román kormány bíróság elé állította és elítélte. A magyarok előtt zártak nyilvánította az erdélyi városokat, de az óromániaiak előtt szélesre tárták a kapukat. A lelkipásztori utánpótlást a "vallásgyakorlás szabadsága" jegyében minimumra csökkentette. A magyar sajtótermékek, napilapok megrendelését is betiltotta. A 226/1974. törvényerejű rendelet súlyosan büntette azokat, akik vendégül láttak külföldi barátokat.

Jellemző a szerződösszegések gyakorlata az 1977. évi debreceni-nagyvárad megállapodások semmibe vétele is. A román fél jellemző módon csak 1980-ra teremtette meg a kolozsvári magyar kon-

zulátus működésének a technikai feltételeit, ám már 1988. június 28-án minden jogos ok nélkül felbontotta egyoldalúan ezt a nemzetközi, jogi szerződést is, a főkonzult és a konzulátus személyzetét kiutasította az országból.

II

fejpénzért adták ki az útiokmányokat

II

Végezetül talán érdemes emlékeztetni az aradi találkozásra, 1988. augusztus 30-án. Az itt aláírt közleményben olvasható: "Románia és Magyarország elhatározása munkálkodni a kapcsolatok fejlesztéséért kulturális, tudományos, turisztikai téren, a küldöttség- és tapasztalatcserékért, beleértve az újságírókat is, ami hozzájárul a népetnk és országaink közötti kölcsönös jobb megismerés-

KASSAI FERENC ALKOTÁSA

réshez, a megértés és barátság előmozdításához. A két ország és nép gazdasági-társadalmi fejlődése hozzájárul a béke ügyéhez Európában és szerte a világon..."

Jószorival még meg sem száradt a tinta az aradi megállapodáson, a román fél máris durván megszegte az egyezséget. Részen azzal, hogy azokból semmit nem hajtott végre, másrészt azzal, hogy annak szellemével ellentétesen cselekedett. – ELég emlékeztetni arra, hogy 1988. november 14-én Győffy Károlyt, a bukaresti Magyar Követség kereskedelmi attaséját provokálták, majd az utcán letartóztatták. Megvádolták, hogy karambolozott, lopott autóval közlekedett, röpcédulákat szórt szét a városban. E "bűncselekmények" miatt később kiutasították az országból.

Így alakult minden kormányközi tárgyalás után a magyar-román kapcsolat. Ennyi értelme volt egyezkedni a román kormánnyal.

Ez volt a román fél részéről az adott szónak a hitele és a nemzetközi szerződések aláírásának értéke!

DR. UJVÁRI FERENC
jogász

Diófa a palota mögött

Hogy is van ez? Meddig erdélyi és mitől kezdve nem az az áttelepedett erdélyi magyar író? Avagy: egységes-e a mai magyar irodalom – s ha nem, milyen politikai és erkölcsi megfontolások hiányában? Ha nem az, annak semmiképpen nem esztétikai okai vannak.

Miközben egyre gyakrabban és hangzatosabban fogalmazódik meg az ötágú síp egységesítő, egységet és egységben láttató programja – egyre zavartkeltőbbben jelentkezik az a szerkesztői gyakorlat, amely az innen-onnan áttelepedett írókat képtelen valahova is besorolni. Amíg kitűnő pozsonyi, újvidéki, kolozsvári magyar író volt, addig könnyű volt a helyzet – mert hiszen addig nem kellett azzal számolni, mit írának róla, ha nem Kolozsváron, Pozsonyban, Újvidéken lenne kitűnő író. Am attól a pillanattól kezdve, hogy – tulajdonképpen az egységet, annak természetes mivoltát, életből fakadoságát bizonyítva – egyik helyről a másikra költözik magyar nyelvterületen, valahogy furcsán megfagy körülötte a levegő. Olyan zárványféle lesz, amit kézzel kézzel adogatnak, de igaziból senki nem tud vele mit kezdeni. Vagyis tetszik nekünk, sőt, nagyon jó szolgálatot tesz az egységes magyar irodalom mítosza, de csak addig, amíg a versíró végvári vitézek, harcokba belefáradva vagy beleöregedve, nem akarnak egy diófát maguknak valahol a királyi palota háta mögött. Mert akkora rögtön kiderülhet, akik eddig ott a távolban, akaratlanul is főúri ligeteket védtek, onnan elkerülvén nem bizonyos, hogy kiérdemelnék

azt az egy diófát a palota mögött. A nyelvi birodalom tájainak és részeinek egyenértékűsége, a végvári vitézek versíró remeklései csak addig elfogadhatóak, míg ezt az egyenértékűséget tollukkal nem itt akarják demonstrálni. Hiszen mondom, már az is kérdéses, joga van-e áhítozni arra a diófára? A nemzetnek arra a diófájára... Mintha bizony nem lélek és erkölcs szentesítené a teleírt papírt, hanem az asztal lába.

Nem különben problematikus az áttelepedtek helyzete azok szempontjából sem, akik közül áttelepedtek. Még ha erről egyelőre hallgat is az otthoni sajtó. Bár egészen bizonyosan nem is azért hallgat egyelőre, mert hallgatni akar róla, jóhiszeműen hallgat csupán – nem véve észre, hogy erről beszélni kell. És ismételtelen megint csak az "egységes magyar irodalom" nevében, annak az egységnek a nevében, melynek köszönhetően ott lehet a romániai magyar tankönyvekben egymás mellett a Nagygalambfalván született *Kányádi Sándor*nak és az Iszkázon született *Nagy Lászlónak* neve és életműve. No persze, itt jön éppen a bökkenő: ott lehet-e, vagy ott kell-e legyen ezekben a tankönyvekben e kisközösségeket "elhagyó" *Páskándi Géza* vagy *Csiki László* munkássága is? Amit ott csináltak, az most visszakerülhet a tankönyvekbe, hiszen csak a rendszer szólt közbe – s nem az irodalmi értékrend – hogy távozásuk után/miatt kikerüljenek tankönyvből, köztudatból, könyvtári állományból. Akkor ezt mindenki egy már meglévő kultúra megrövidítésének, megcsúfolásának érezte – és értékelte. Most az ottmaradtak által visszaértékelődik-e – vagy leértékelődik-e igaziból is az elment emberek munkássága? Most, amikor már csak rajtuk múlik, a maradékon, hogy amit a rendszer elvett, visszaadják maguknak? Most, amikor csak rajtuk múlik, hogy amit értékeknek könyveltek el tíz-húsz éven át – most, teljesen szabadon az elmenés ténye miatt megkérdőjeleznek-e? Hogy egy-

CSOMÓS ZOLTÁN ALKOTÁSA

ségben akarják-e látni tényleg a magyar irodalmat – ők, akik eddig kirekesztettségüket legfőbbképpen abban láthatták, érezhették, hogy nem engedtetett meg nekik "integrálódni". Lesz-e erejük, tisztánlátásuk ahhoz, hogy ne csak a saját integrálódásukat tartsák fontosnak az egységes magyar irodalomhoz, hanem azoknak a "visszaintegrálását" is, akik az otthoni kisközösségekben tíz-húsz éven át *mindnyájunk számára* értéket hoztak létre? Avagy mindazok, akik kénytelenek voltak elszenvedni az elmúlt egy-két évtizedben, hogy az irodalomból politikai kérdést csinálnak – most majd ők maguk fognak az eltávozottak irodalmából politikai kérdést csinálni? Netán a Kányádi-féle megfogalmazás – "*Aki elmegy, az soha nem is volt közöttünk!*" – alapján?

"*Aki a palota mögött akar diófát magának, ne akarjon nekünk verset írni!*" – fogalmazgatom magamban a majdan esetleg elhangzó – vagy ki tudja, talán máris elhangzott – végvári szentenciát.

Vajon jól van-e így? Vajon igaz-e így? Vajon így van-e?

Végvári-e a vitéz, aki a végvárban csak a végvárat, s nem az "egész országot" védi?

Egységes-e a magyar irodalom – megnyitott határok s kihúzott szabályok között?

Ha egy diófa alól nem juthat el a vers egy másik diófaig?

KENÉZ FERENC

Levélféle a szülőföldre

Hogyan szenvedheti meg az író önnön bújdosását? A veszteséget, hogy szabadságának a szülőföld elhagyása volt az ára? És egyáltalán diagnosztizálható-e pontosan a sors, amely egyszerre az értelem működésének következménye, az érzelmek nehezen megfogalmazható gubanca, s a vágyak makacs követése. Micso-da dráma az, amely szégyenkezve dünnyögteti velem a bújdosó-dalt, hogy *Elindultam szép bazámból? Szégyenkezve, mert hazudva énekeltem, hiszen nem a bí-res kis Magyarországból* indultunk el, hanem éppen-séggel oda érkezünk, miközben megkerülhetetlen a veszteség miatti fájdalom, hogy odahagytuk a szülőföldet, a Tündérországot, Erdélyt.

Mindez persze csak általánosságnak tűnhet, a sors-dráma keretének, netán olyan keretjátéknak, amelyben külön-külön egymásnak ágaskodva s egymástól ledöntve zajlanak a személyes tragédiák. A soha meg nem fejthető sors parázslík fel a kor színpadán... És a szereplők mind többen vannak!

Ezért sem fölösleges környezetünk fáradhatatlan vallatása a tegnaptól a mába nyújtózó sorsunkról. E miatt vetek én is naponta pillantást arra a "névjegyzékre", amelyen glédában sorakoznak azok, akik íróként, újságíróként elhagyták a vártát! (Hány ilyen névsor lehet még orvosokról, tanárokról, mérnökökről, ha már a több tízezres menekült s jött seregről nem is készül efféle számvetés?) Ismétlem: nézem a listát azokról, akik otthagyták a vártát, s közben eszembe jut az is, vajon miként buzgólkodtak a lőrésnél azok, akik maradtak, mert hogy ez is kérdés lehetne.

Amikor oda-odatéved a tekintet a listára, beleborzongok, hogy együttesen és külön-külön mekkora úrt hagyunk magunk után. Abba is, hogy a betöltetlen esetleges úr miatt terhel-e bennünket emberi felelősség? S tolul föl nyomában az újabb kérdés, hogy a távozásunkkal támasztott hiányt feledtetik-e az új otthonban, a más föltételek között keletkezett *művek*, de legalább a *tett*, esetleg a folyamatos *cselekvés* azokért, akik szülőföldjükön maradtak?

Ahogy képzeletemben a betűtengerből kifényesednek az orcák, már sorjázódnak is a művek, a megnyilatkozások, állásfoglalások áldásos és áldatlan viták. Mindaz, ami *már* csak itt volt lehetséges, ami itt volt fölállalható, elvégezhető, mert otthon, Erdélyben legtöbbünk számára már tilalmas volt nemcsak az írás, de a gondolatot serkentő szó is. Miért is ne mondanánk ki, hogy dezertálásnak tűnhető odábbállásunk terem-tette meg a lehetőségét az évek óta szunnyadó, sőt tilalmas tervek valóra váltásához: a tényleges föltételt magához a munkához. Annak a föltételét, hogy egyértelműen kimondhassék az igazság arról a nemzetéről, amelyet hagyományosan erdélyi magyarságnak nevezünk. Az már más kérdés, hogy a nagy gyónás közben csak ritkán születtek időt álló nagy művek, olyanok, amelyek a jövőnek is érvényesen vallanak a mai erdélyi magyar sorsokról. Sok a munkák között a hirtelen

férceles ráncait viselő könyv, a konjunktúra bábája által világra segített mű... Az arányról szóló mérleget persze nem itt és most kell elkészíteni. Csak annak a megvallása a halaszthatatlan, hogy a hiteles művek – regények, novellák, emlékezések, esszék, publicisztikák – döbbsítették rá a magyarországi társadalom nemtörődömmé nevelt tekintélyes hányadát arra, hogy a magyarság nem azonos a magyar állampolgárságú emberek lélekszámával, hogy a székely épp úgy magyar, mint a palóc vagy a kunsági ember. Ezek a művek, társulván az őshonos hazai dörömbölők írásaihoz, tudatosították a magyar társadalomban, hogy a magyar nemzet harmadrésze a határainkon kívül él, a sorsuk pedig a dantei pokolban szenvedők fájdalmához mérhető csak. Vagyis a vártáról "menekülő" számára sem volt kevesebb a tennivaló, mint az otthon maradottnak. Itteni jó társainkkal együtt rendbe kellett tennünk a nemzettudatot, megvallhatóvá kellett tenni a nemzeti egybetartozás köteleességét, helyre kellett állítanunk a nemzeti egybetartozás köteleességét, helyre kellett állítanunk a nemzet egészének önbecsülését. Erőfeszítéseinkért, ez is elég köztudott, nem ki-tüntetéseket osztogatott a *magyar állam*, épp ellen-kezőleg: *ránk kényszerítette a hallgatást, a közlési ti-lalmat, a politikai gyanúsítgatást*. Tette ezt olyan ki-tartóan, hogy a román titkosrendőrség se különbül. A román érdekeket egyszerre védtek Bukarestben és Bu-dapesten. Ilyen világban éltünk!

Babérta nem vágytunk, sőt a megintést is némi cinizmussal fogadtuk. Úgy ítéltük meg, hogy a büntetés-sel cselekedetünk eredményességét igazolja vissza a hatalom. Épp csak arra nem számítottunk, hogy maj-dan azok is megintenek bennünket, akik otthon maradtak. Inkább arra vártunk volna, hogy üzenjék: azt tettétek, amit kellett, s nemcsak azt, amit lehetett.

Nem az elismerés hiányzik! Csak az emberi-baráti szó, egy cinkos szemvillanás, amely szavaknál is beszé-desebb. Persze, ennek hiányában is megvagyunk, ha nem is éppen jól, de úgy, ahogy. Néha leülünk né-gyen-öten egy sör mellé, ritkán még össze is hajo-lunk, épp csak elapadtak a szavaink. A csuda sem tud-ná megmondani, miért. Már nem a beszélgetéseink éj-félbe nyúlóak, csak a hallgatásaink. Persze hallgatás közben is dolgozunk, számba vesszük mi az, amit újabban szab ránk az idő.

Készülődünk hát megint dologra, mert a tennivaló nem kevesbedett, hanem megsokasodott.

Azért persze maradt egy megoldhatatlannak tűnő gondunk, s ez nem is kicsi. Az újabb kérdés számunk-ra az, hogy lelhetünk-e Erdélyben újra otthonra. Nem-csak a szülőföld szerelmeseiként, hanem hitvallókként is, akik visszaparagolhatják maguknak a tanúságtevés jo-gát?

KÖTELES PÁL

Porban a Groza-szobor

Bukarestben nemcsak Lenin szobrát döntötték le, ez lett a sorsa Dr. Petru Groza hatalmas ércszobrának is. Ne csodálkozzunk!

Dr. Petru Groza, Románia egykori miniszterelnöke, majd államelnöke – Magyarországon görögütüzés fényben pompázik – feltételezett magyarbarátsága miatt.

A tájékozatlanság a nosztalgia szülőatyja. Valóban, igaz barátja volt-e a magyarságnak? Többszöri személyes találkozásunk során meggyőződtem róla, hogy anyanyelvi szinten beszél magyarul. Ügyvédi diplomáját – Berlin beiktatásával – a budapesti jogakadémia szerezte. Trianon után a magyar földbirtokosok őt bízták meg érdekképviselőjükkel. Földjeiket ugyan kisajátították, de a fiatal ügyvéd a pervitelben megvagyonosodott a magyar birtokosok terhére. A két világháború között, majd a második világháború után tagja volt *s maradt* a népellenes román kormánzatoknak, így a "népgyilkos" Radescu tábornok kormányának miniszterelnökhelyettese volt. *I. Visinszkij* külügyminiszter parancsára *I. Mihály* király 1945. március 6-án őt nevezte ki miniszterelnöknek. Az ő nevéhez köthetők azok az "engedmények", amelyek lehetővé tették az észak-erdélyi magyarság kulturális értékeinek megőrzését, az iskolahálózat fenntartását, ugyanakkor Dél-Erdélyben megteremtette a föltételét a magyarság önszerveződésének. Az engedékenység és magyarbarátság azonban hirtelen félbeszakadt 1947-ben, a párizsi békeszerződés aláírásával, mely visszaállította a

trianoni határokat. Groza pálfordulása érthető, hiszen legfőbb törekvése éppen az volt, hogy Észak-Erdélyt újra megkaphassa Románia. Ennek érdekében Groza semmilyen eszköztől nem riadt vissza!

A párizsi békeszerződést megelőző magyar–román csatározásban Dr. Petru Groza például arról kívánta meggyőzni az erdélyi, körösvidéki, bánági magyarságot, illetve támogatóját, a Magyar Népi Szövetséget, két, immár baráti ország között, hogy a *"bátároknak nincs jelentősége"*.

"Magyar testvérek!... – mondta – Az erdélyi magyar nemzetiségi kérdés nem határkérdés, hanem a határok feloldásának kérdése... Nyíltan és őszintén kívánjuk az útlevelekényszer megszüntetését, a vámhatárok eltörlését... A határok nem választanak el, hanem közelebb hoznak... Elmegyünk a vámunióig Magyarországgal... Ha nem így lenne, visszatérnénk a reakciós imperializmus korszakához, visszatérnénk a kínai falhoz..." (1945)

Pártjával együtt arról akarták meggyőzni a Magyar Népi Szövetséget, hogy foglaljon nyíltan állást, hogy *"az erdélyi magyarság Romániához akar tartozni, és elismeri Románia jogát egész Erdélyre."* A miniszterelnök próbálkozása megtört *Kurkó Gyárfás* ellenállásán. Annyit azonban mégis sikerült elérni, hogy a MNSZ nyilvánosan közölte: *"a bátárok kérdése a nagybatalmak kompetenciája, valamint Románia és Magyarország ügye."*

A kinyilatkoztatás önmagában is árulás volt, de nem az egyetlen.

Jól tudjuk, a magyar külképviselet a Szovjetuniót is ostromolta a trianoni határok megváltoztatásáért, hiszen negyedszázadon keresztül a szovjet diplomácia is elítélte a trianoni békediktátumot. *Sztálin* és *Molotov* azt tanácsolta egyezzen meg Magyarország Romániával a határok módosításának kérdésében. A magyar kormány a tanács birtokában próbált valamiféle kompromisszumra jutni Bukarest-

tel. Magyarország a határmenti, kompakt magyar lakosságú területekkel is beérte volna, a hozzávetőleg 22 000 négyzetkilométernyi Partiummal (Szatmár, Nagykároly, Szalonta, Nagyvárad, Arad). Ilyen javaslattal küldték Bukarestbe a *Sebestyén-missziót*. A nyilvánosságra került dokumentumok szerint dr. Groza Péter akkor így nyilatkozott: *"... még 22 négyzetcentimétert se, uraim. A trianoni bátároknak fenn kell maradniuk..."*

A párizsi békeparancs után, amely valóban visszaállította Trianont, dr. Petru Groza soha többé egyetlen szót sem ejtett a vámunióról, a határok feloldásáról, mintha részéről az ígélet el sem hangzott volna.

A párizsi aláírás után Romániában megfordult a politikai széljárás. Megkezdődött a magyar iskolahálózat visszafejlesztése, folytatódtak a két világháború közötti időszak jogfosztásai. *Márton Áron* püspök 1946. január 18-án írt memorandumban ez ellen a diszkrimináció ellen tiltakozott. Ennek a nemzetközileg ismertté vált memorandumnak lett a következménye a püspök 1949-es letartóztatása. *Márton Áront* 16 évre ítélte a különleges bíróság. Ugyancsak letartóztatták az egykori szövetséges MNSZ vezetőit is. Valamennyit sok évi börtönre ítélték – hazaárulás ürügyén.

A nemzetközi közvélemény és a belső magyar elégedetlenség nyomására dr. Petru Groza – akkor már államelnök – a magyar közélet korabeli vezetőinek *megkegyelmeztet*, kivéve *Márton Áron* gyulafehérvári püspököt és *Kurkó Gyárfást*, akik következetesen képviselték az erdélyi magyarság jogait. *Kurkó Gyárfás* tizenhat évet töltött rabságban. Egyetlen nappal sem kevesebbet. Beleőrült.

Még nyilván hosszú időnek kell eltelnie, míg a történészek megrajzolják Groza igazi portréját. Ám az máris nyilvánvaló, hogy magyarbarátsága csak taktikai értékű volt. Azok közé a politikusok közé tartozott, akik a 20. században marandót cselekedtek a román nemzeti érdekek érvényesítéséért.

Szobra ennek ellenére porba dőlt. Talán mindössze annak bizonyosságául, hogy a román nacionalizmus még az olyan magyarbarátkozást sem tűri meg, amelynek hasznát a románság élvezi.

Postabontás

K. M.-nek Budapest. Köszönjük szíves észrevételeit lapunk első számával kapcsolatban. Amint Ön is észrevehette, az Erdélyi Magyarország – címével némileg ellentétben – az egyetemes magyarság, az egymásért viselt felelősség fóruma kíván lenni. Erdély természetes módon kap nagyobb teret szemlénkben. Az ott élő 2,5 milliós magyarság lélekszáma miatt is a magyar állam és a magyar nemzet figyelmének középpontjában kell maradjon.

D. D.-nek New York. Itt nem részletezhető okok miatt lapunk a jövőben sem kíván eredeti irodalmi alkotásokat közölni. Szépművéségi című rovatunkban olyan utóközlésekre vállalkozunk, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak egy-egy lapszám központi gondolatához. Ettől a gyakorlattól nem kívánunk eltérni.

G. J.-nek Kolozsvár. Köszönettel megkaptuk a Könyvek Erdélyről című összeállításunkhoz küldött pótlását. (Kimaradt művekre többen is föl hívták figyelmünket). Nem mentességünkre szolgál, de talán elfogadható magyarázat, hogy néhány könyv épp lapzártánk, tehát december 24.-e és újév között jelent meg. Ha nem csalódunk, a Trianon titkai című könyvvel is ez történt. A harmas számban tesszük közzé azt a pótlást, amellyel – reményünk szerint – teljessé válik összeállításunk.

Többeknek az USA-ba. Mind többen kérdezik, hogy mi a jogi viszony lapunk és az Erdélyi Világ-

szövetség között. Az 1-es szám be-
köszöntő írásában (A Szégyen évti-
zedei) erről világosan szoltunk. Az
EVSZ átadta a Magyar Világ Kiadó-
nak a címhasználati jogot. Egyéb-
ként az írásbeli megállapodás teljes
szövegét az EVSZ közzétette a Kali-
forniai Magyarországon. Amiként az
impresszumból is kitűnik, lapunk
Független politikai és művelődési
szemle. Felügyeleti szervünk tehát
nincs, felelősséggel csak kiadónk-
nak és a magyar közvéleménynek
tartozunk. Itt említjük meg, hogy a
3-as számunk megjelenése után
megalakul a lap Tanácsadó Testü-
lete, amelybe jeles hazai és külföldi
közéleti személyiségeket hívunk
meg. Reméljük, hogy meghívásunk-
nak eleget tesznek néhányan azok
közül is, akik az egykori EM-ot
szerkesztették. – A testület majda-
ni *tanácsainak* nagyrészt minden
bizonytalanságot eloszlatni tudja a
szerkesztőség.

Többeknek. Az Erdélyi Magyar-
ság nem foglalkozik magyar belpo-
litikai kérdésekkel, távol tartja ma-
gát pártpolitikai harcoktól: Lapunk
csak azokban a politikai kérdések-
ben kíván határozottan állást fog-
lalni, amelyek érintik, befolyásolják
vagy meghatározhatják a határain-
kon túl élő magyarság helyzetét,
holnapjának alakulását.

B. I.-nek Marosvásárhely. Aggo-
dalma fölöslegesnek bizonyult. Le-
velét időben és rendben megkap-
tuk. Lapunkról írott elismerő sza-
vait köszönjük, amiként hogy ért-
jük aggodalmát is. Azt írja: "Legye-
nek föl készséggel arra is, hogy nacio-

nalista románok támadni fogják
Önöket, amiért őszintén szólnak
múltról és jelenről is. Máris tapasztal-
juk, hogy az Ön előrejelzése
pontos volt. Ezzel kapcsolatban
csak annyit: az elmúlt évek esemé-
nyei is azt bizonyítják, hogy az
európai fejlődés és a magyar nem-
zeti célok elválaszthatatlanok.
Nemzeti érdekünket nem szabad
taktikai megfontolásoknak alárendel-
nünk. A politika néha rákényszerülhet
ilyen manőverezésre, de a szellem
munkásai a lelkeket kell előkészí-
tsék a holnapra. Ezt próbáljuk
tenni mi is.

*

A háromkötetes Erdély történe-
tének megjelenése, majd a tavalyi
év végén az üzletekbe került egy-
kötetes változat is jelzi, hogy nem
lanyhul, hanem élénkül az érdeklő-
dés az Erdéllyel kapcsolatos meg-
bízható adatok iránt. Naponta ta-
pasztaljuk, hogy a kíváncsiak nem
találnak elfogadható válasza egy-
egy kérdésükkel kapcsolatban.
Szerkesztőségünk e miatt döntött
úgy, hogy a 3-dik számban közölni
kezdjük *Kulcsár Árpád* Erdély Ma-
gyar Történelmi Kronológiáját. A
kronológia a honfoglalástól napja-
inkig dolgozza fel mindazokat az
eseményeket, amelyek meghatáro-
zóak vagy fontosak voltak Erdély
történelmi szerepe szempontjából.
A kronológia főszerkesztője *Benda
Kálmán* professzor.

A szerkesztőség, illetve a szerző
már most bejelenti, hogy semmi-
lyen utánközléshez nem járul hoz-
zá, illetve hogy a kronológiával
kapcsolatos minden jogot fenntart.

A román bomba

Hol van már a Temesvárott kicsírázott remény? A hit, hogy a hét évtized alatt felgyülemlett rossz tapasztalatok ellenére felhőtlenül válhat a térség, ahol a népek úgy összevegyültek, hogy szétválasztani őket már nem lehet! És épp mert nem lehet, keresni kell a lehetőséget nem is az egymás mellett élésnek, hanem az egymással élésnek! Hol van a remény, hogy az alkuban kicsikart engedményekkel és bölcs törvénykezéssel mégis-mégis megteremthetők az okosan szabályozott együttélés szabályai úgy, ahogyan már megvan ennek a gyakorlata Nyugat-Európa számos térségében.

Valóban: hol van már a Temesvárott kicsikart remény, hogy ezen túl nyugodt lélekkel, és a biztonság érzetével hajthatja nyugalomra fejét a Kárpátok karéjának minden polgára: Erdély magyarjai s mindaz a tíz valahány nemzetiség és etnikum, akikről a román politika és tudományosság már azt akarta tudni, hogy rég beolvadtak abba a nagy masszába, amely román nemzetként nem tűr meg semmilyen másságot.

Akkor, december 22-én ha nem is fölragyogott, de azért fölcsillant a remény, hogy Románia nem román polgárait még földerülhet a nap, mégha várni is kell a felhők oszladozására. Sokan reménykedtek, bárha kevesen bizakodtak legfőképpen abban, hogy egy történelmi folyamatnak: az idegenek megfélemlítésének a pogromokba torkolló gyakorlata egy forradalomnak tűnő lázadás véget vethet. Ezért fogalmaztunk előző számunk lapzárta rovatában úgy, hogy "Erdély népei ma lélegzetvisszafojtva

várják, milyen holnap hajnalik számukra, hogy az esélyből lesz-e valóság? A kérdésre – hangsúlyoztuk múlt év karácsonyán – még felelőtlenség lenne a válaszadás. A másság lehetősége ma még nagyon is gyöngye és törékeny. Nem tudható, hogy a csirából lesz-e idők viharát kiálló erős fa, amely alatt bárki meghúzódhat zordabb időkben is!"

Azóta már tudjuk, hogy Temesvártól milyen rövidnek bizonyult az út Szatmárnémetiig, és Marosvásárhelyig! Tapasztalhattuk mi és a televíziók képernyőjén láthatta – és látta a világ – amikor a helyszínre katonai segédlettel szállított hóhérlények husángokkal, vasvillákkal, fejszefokkal verik agyon az embereket. Pontosan tudjuk és tudja a világ, hogyan rontottak rá a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége marosvásárhelyi szervezetének békésen ülésező vezetőire egy beprogramozott ideológia bajnokai, akik Tökés László felakasztását követelték, akik magyar vérré úgy vágytak, mint más a forró délutánban egy hűsítő italra, s akik kevés híján halálba botozták Sütő Andrást.

A másság elutasítói, az idegenek engesztelhetetlen ellenségei 1990. március 19-én a hadsereg, a rendőrség és a Securitatea segédletével betaszígták Erdélyt egy olyan középkori állapotba, amelyet az a földrész soha nem élt meg!

Temesvártól Marosvásárhelyig oly rövid az út, hogy a történelem nagy folyamában lélegzetvételninek sem ítéltető. Mintha ugyanazok folytatták volna az emberölést Vásárhelyen, akik Temesvárott abahagyták. A tett láncszemei olyan egyformák, hogy nem sejlik közöttük semmi különbség. És mert így van, a világ talán végleg rádöbben, hogy az igazi veszélyt nem a román atombomba vagy vegyibomba lehetősége jelenti a térség számára, hanem az a létező pszichológiai bomba, amely begyutacsolva minden nem román etnikum és nemzetrész megsemmisítéséért ketyeg.

Az a veszély, amit az a bizonyos román bomba jelent, már réges rég

nem Románia belső ügye, és a legkevésbé sem csupán magyar-román kérdés! Ennek az időzített bombának a megléte folyamatosan arra figyelmeztet, hogy Romániában örökösen döntő fölényben vannak azok az erők, amelyek politikai meggyőződéstől függetlenül az egynyelvű Románia megteremtésének lehetőségéről álmodnak. A térség és Európa számára ez a veszély azt jelenti, hogy a nagyromán cél megvalósulása érdekében vállalt manipulációk polgárháborúba torkolthatnak, és egy felfordulás destabilizálhatja az egész térséget.

A tényleges veszélyt nem a román atom- vagy vegyibomba lehetősége jelenti, hanem az annál sokkal veszélyesebb nemzetiségi elnyomás, amelynek következményei kiszámíthatatlanok. Erre figyelmeztet marosvásárhely, erre Szatmárnémeti és mindaz, amit a forradalminak nevezett hatalom segédletével az idegenek eltiprására szövetkezett gárdák Erdély különböző településein elkövettek.

A kontinens népeinek és kormányainak, nemkülönben a békeszerződést aláíró nagyhatalmaknak közös felelőssége, hogy abból a bizonyos bombából végre kiszsereljék a gyutacsot. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a szakértők és államférfiak nem elégszenek meg a felületi kezeléssel, hanem pontosan diagnosztikálják a tragédia okát, ha megtalálják a módját annak, hogy az autonóm Erdély megfelelő nemzetközi garanciák birtokában valamennyi otlakó nép közös otthonává váljon.

Ez Európa közös felelőssége!

1990. március 31.

Adalékok az önrendelkezési jog értelmezéséhez

Naponta kerekedik vita a sajtóban és politikai jellegű eszmecserekből az önrendelkezési jog értelmezéséről. A kérdés elméleti tisztázását segítő ad-juk közre Joó Rudolf *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában* (Gon-dolat, 1988) című könyvének egy részletét. A szerző Heinz Kloss: *Grundfra-gen der Ethnopolitik im 20. Jahrhundert* című munkája alapján foglalja össze az önrendelkezéssel kapcsolatos tételeket. Kloss a kérdés nemzetközi szakte-kintélye.

Idézett könyvében Joó Rudolf a 74–75. oldalon a következőket írja:

"A 20. század második felében az önrendelkezés legelterjedtebb, legtipiku-sabb – de nem kizárólagos – megjelenési formáját a gyarmatok függetlenné válása jelentette. Az önrendelkezési jog, amely a dekolonizáció folyamatának egyik ideológiai támasza volt, a második világháború után vált az egyetemes nemzetközi jog elvévé. Ebben a folyamatban fontos esemény volt az ENSZ megalakulása; a világszervezetet megalapító San Franciscó-i konferencián rö-g-zítették az alapokmányban a "népeket megillető egyenjogúság és önrendelke-zési jog" gondolatát. Az önrendelkezés tág, változatos értelmezésre lehetősé-get adó megfogalmazása a négy antifasiszta nagyhatalom kompromisszumá-nak eredménye; egyben máig tartó tartalmi viták forrása az Egyesült Nemzetek Szervezetében és a nemzetközi kapcsolatokban általában. A mai nemzetközi jogi és politikai szakirodalomban, gyakran ellentétes politikai érdekektől és ideológiai értékektől erősen befolyásoltan, sokféle nézet uralkodik az önren-delkezési jog lényegéről. Heinz Kloss szerint, aki elsősorban a nemzetiségi kérdés nézőpontjából vizsgálja a tárgyat, az önrendelkezés napjainkban a kö-vetkező értelemben használható:

– Belső, demokratikus önrendelkezési jog értelmében: az állam polgárai-nak joga, hogy maguk alakítsák ki társadalmi-politikai berendezésüket, és ma-guk irányítsák kormányzati rendszerüket.

– Belső, etnopolitikai önrendelkezési jog értelmében: egy nem többségi, nem domináns nép (nemzet, nemzetiség, etnikum) önkormányzati joga, hogy az adott állam keretében maga irányítsa politikai, gazdasági, kulturális ügyeit. Lényegében megegyezik a kisebbségi-nemzetiségi közösségi jogok (később részletezendő ún. személyi és területi autonómia) rendszerével.

– Külső, etnopolitikai önrendelkezési jog értelmében: egy nép (nemzet, nemzetiség, etnikum) joga, hogy maga határozza meg állami hovatartozását, nemzetközi jogi, illetve államjogi státusát.

– Külső, külpolitikai önrendelkezési jog értelmében: valamely állammá szerveződött közösség joga a függetlenségre és a szuverenitás nemzetközi gya-korlására.

**AZ ÖN PARTNERE
A MEDICOR KERESKEDELMI RT.
Híd Kelet- és Nyugat-Európa között**

Évtizedes külkereskedelmi tapasztalatainkat, az egész világra kiterjedő üzleti kapcsolatainkat kamatoztathatja!

OTT VAGYUNK

Európában, Latin-Amerikában,
az Egyesült Államokban,
Ázsiában, Afrikában,
leányvállalatainkkal
és érdekeltségeinkkel

MEGOLDJUK ÖN HELYETT

termékek exportját-importját,
termelési kooperációkat

Felkutatjuk
az előnyös befektetési lehetőségeket az egész világon

MEDICOR

Medicor Kereskedelmi Rt.
1389 Budapest, 62. Pf. 150.

Tel.: 149-5930
Telex: 22-5051 medic h
Telefax: (361) 149-5957